PASĂREA FENIX

ION GRIGORESCU

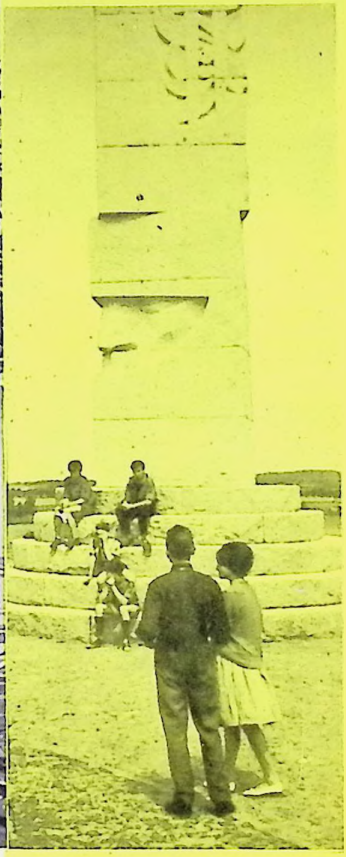

Colecția ★ În jurul lumii ★

EDITURA TINERETULUI

IOAN GRIGORESCU

PASĂREA FENIX

EDITURA TINERETULUI

„Pasărea Fenix" este, după „Obsesia", cea de-a doua carte scrisă de Ioan Grigorescu pe un material de viaţă cules în timpul şederii sale în R.P. Polonă, în anii 1956—1958, în calitate de corespondent al ziarului „Scînteia" şi al „Agenţiei Romîne de Presă". Cartea e închinată ţării prietene, oamenilor ei minunaţi, oraşelor ei, precum şi unor întîmplări de seamă din istoria apropiată a poporului polonez.

Autorul ne dezvăluie comorile materiale şi spirituale ale unei ţări în mijlocul căreia a trăit o vreme. Pătrunzînd în culisele diplomaţiei burgheze din preajma izbucnirii celui de al doilea război mondial, scriitorul reaminteşte adevăratele motive ale invadării Poloniei de către fascişti în septembrie 1939 („Acolo unde a fost asasinată pasărea Fenix"). Cutreierînd nordul pămînturilor mazuriene descoperă oraşul subteran din fier şi beton de unde Hitler a dirijat agresiunea fascistă asupra Uniunii Sovietice („Pa-

ranoia în beton armat"), sau, asistînd la răsunătorul proces al lui Erich Koch, ne înfăţişează un fragment din finalul aventurii hitleriste („La zid").

„Pasărea Fenix" e un simbol. În cele cincisprezece schiţe şi reportaje din cartea sa, scriitorul a ţinut să demonstreze, în primul rînd invincibilitatea demnităţii umane, vitalitatea unui popor care întocmai ca pasărea mitologică s-a întrupat din propria sa cenuşă.

Perceperea cu sensibilitate şi inteligenţă a semnelor lăsate de un trecut crîncen de luptă, sau a profilului noului în viaţa poporului polonez, a permis scriitorului să reconstituie artistic drame din trecut ori izbînzi din viaţa contemporană a ţării prietene, refăcînd şi închegînd imagini şi tablouri cu atîta plasticitate, putere de sugestie şi veridicitate, încît să confere reportajelor şi povestirilor sale o valoare generalizatoare.

In jurul lumii ★

PASĂREA FENIX

Doi ani în Polonia populară

22.06.96

IOAN GRIGORESCU

EDITURA TINERETULUI

ACOLO UNDE A FOST ASASINATĂ PASĂREA FENIX

Cadrul era auster, dezolant. Ruinele, sute de case tocate de război, se așterneau pe cîteva zeci de hectare, exasperînd cu sîngeriul șters al cărămizilor fărîmate. Cît cuprindea ochiul, același nesfîrșit maidan peste care orașul de altădată se răvășise. Se răvășise stropșit de bombe și obuze, înroșind cu prăbușirea sa pămîntul. Acum, tot ce mai rămăsese, nu forma decît o „mină de cărămizi vechi", unul din acele ciudate și anacronice șantiere (cu toată prezența lor în contemporaneitate) deschise pretutindeni în orașele poloneze imediat după cel de al doilea război mondial.

Era la apusul soarelui. Briza bătea dinspre larg înlocuind mirosul de uscăciune și ziduri încinse de peste zi, cu cel de alge și sare marină. În jur, la acel sfîrșit de zi, nici țipenie. Doar în depărtare orașul reclădit zimțuia vinețiu cerul pe care se învîrtoșeau tot mai grave negurile înserării.

Și în toată această pustietate, pe una din stivele de cărămizi care punctau haotica revărsare roșietică, un singur lucru ne amintea de OM. De Om cu majuscule. Pe acea stivă se afla o scurtătură dintr-o scîndură de brad proaspăt geluită, iar pe ea erau scrise cu creionul chimic următoarele cuvinte: „Nu îl uitați pe Mirski".

Nu îl uitați pe Mirski! Atît. Nu puteam întreba pe nimeni cine era Mirski și de ce nu trebuia uitat. Stivele de cărămidă se înălțau ici, colo, solitare și taci-

turne, și doar una singură purta o inscripție atît de lungă, sunînd ca o poruncă. Celelalte aveau numai cîte un nume: Dolatov, Paderewski, Kowalski, Januşevici... Și doar una cerea ceva: „Nu îl uitați pe Mirski!" și nimic mai mult.

„Nu îl vom uita pe Mirski!" am strigat spre ruinele mute. Dar de ce?

Tăcere. Doar umbrele serii se lăsau tot mai jos în vreme ce în depărtare începeau să clipească luminile orașului reînviat. În mirajul înserării părea că orașul se apropie de noi. Nu ne-a răspuns nimeni. Și am plecat spre oraș.

*

— Înțelegeți, mi-a spus un arhitect bătrîn — noi am reclădit din nou totul, așa cum a fost... De la temelii, din ruine și cenușă, cărămidă cu cărămidă, am refăcut podoabele Gdanskului, frumoase ca pe vremea lui Zygmund Jagello...

Vedeam bine. Un oraș în plină reconstrucție, al cărui profil ne dovedea că arhitecții lui s-au transformat în restauratori de artă. Centrul a fost reconstruit în întregime, recăpătîndu-și aspectul clasic din epoca de înflorire a orașului (1454—1794) și păstrat pînă la izbucnirea ultimului război. Între „Poarta de Aur și Poarta Verde", strada numită cochet „Bătrînica" reprodusă în toate manualele de artă și de arhitectură clasică, a reapărut în toată splendoarea-i de altă dată. Statuile au fost culese dintre ruine, basoreliefurile prăbușite o dată cu fațadele caselor au fost adunate fragment cu fragment și reconstituite, s-au restaurat picturile murale, meșterii zugravi au dat din nou sclipire frescelor cu chenare policromate, a fost țesută cu dalta în lemn sau piatră dantelăria aurită de pe frontale, iar marmura cu care s-au cîrpit vechile statui, deși e mai albă, timpul își va așterne peste ea patina sa.

— Podoabe... Într-adevăr minunate... Fațade scumpe... Și în jur, încă atîtea ruine...

— Înțeleg... Dar așa sîntem noi polonezii... Nu putem altfel. Poate că fără acestea am fi reconstruit ceva mai mult. Dar cum ar fi arătat Gdanskul?... Oamenii vor să-și vadă orașele așa cum au fost înainte de coșmar, ba încă mai frumoase. E o chestiune de onoare, să știți. N-ați văzut reconstrucția Varșoviei sau a Wroclawului? Credeți-mă, se poate găsi un răspuns în felul cum ne refacem orașele cu tot ce ele au avut mai frumos cîndva. E vorba de triumful vieții asupra morții ursite de fascism acestor locuri.

— Și problema locuințelor?

— Treptat, se rezolvă. Pe lîngă construcțiile de stat, construiesc sfaturile populare, cooperativele de locuințe, șantierul naval și multe, foarte multe familii își ridică singure căsuțele lor. E drept, celelalte cartiere nu au fastul acestuia.

— Și ce zic oamenii cînd văd fațadele acestea aurite?

— Le plac! Ele sînt podoaba și mîndria Gdanskului... Muncitorii înșiși au sprijinit renașterea lor!... Au adus fragmente pierdute din statui ori basoreliefuri, cine a avut, a adus fotografii vechi, sau tablouri în care centrul orașului fusese pictat cu sute de ani în urmă.

Muncitorii de la șantierul naval au reconstruit singuri „Fîntîna lui Neptun", această podoabă de bronz policrom și piatră, care pe fondul orașului distrus ar părea un lux inutil, dar care totuși bucură inimile atît de mult!... Aici, lîngă fîntînă a fost și a rămas tradiționalul loc de întîlnire al îndrăgostiților din Gdansk...

— Cît de distrus a fost orașul?

— Centrul, în proporție de 93 la sută! Cartierele mărginașe au scăpat numai cu 70 la sută ruini!...

— Dar știți ceva de unul Mirski?

— Știu vreo cîțiva... Adică vreo zece, cincisprezece. Pe care din ei?

— Unul care nu trebuie uitat... Am citit asta pe o inscripție...

— Care nu trebuie uitat?... Staţi... Staţi o clipă, poate-mi aduc aminte...

*

Sîngeroşii cavaleri ai ordinului teutonic, „cruciaţii" care în noaptea de 11 septembrie 1308 au trecut prin sabie aproape 10.000 de locuitori ai Gdanskului, au fost mai cruţători cu oraşul. Chemaţi de Bogusz, omul regelui polon Wladislaw Lokielek, pentru a da o mînă de ajutor în conflictul gdanezilor cu brandemburghezii, teutonii care pe atunci călcau pentru prima dată aceste pămînturi, au măcelărit Gdanskul drept pedeapsă pentru că mercenarii lor nu fuseseră răsplătiţi după tocmeală. De fapt, de la această întîmplare se trage şi destinul urzit mai tîrziu acestor locuri pe care avea să fie asasinată pasărea Fenix. Stabiliţi curînd după groaznica noapte de septembrie la Marienburg, numai la 60 de kilometri de oraş, teutonii au privit cu ochi răi dezvoltarea Gdanskului ca mare centru al breslelor polone şi ca un port din ce în ce mai important la Marea Baltică. Ei au adus în oraş numeroşi colonişti nemţi cărora le-au acordat privilegii însemnate. În 1366 Gdanskul a intrat în faimoasa Uniune a oraşelor hanseatice. Şi asta i-a adus Gdanskului, în cele 15 decenii de vasalitate, încă două scăldări în sîngele vărsat de săbiile călugărilor teutoni. Prima dată atunci cînd regele Jagello a primit delegaţia secretă a gdanezilor trimisă la Cracovia pentru a cere ajutor împotriva cruciaţilor, iar a doua oară în 1456 cînd oraşul s-a răsculat şi, cu toate pierderile suferite, a răsturnat jugul teuton. Un an mai tîrziu, după ce cruciaţii din Marienburg suferiseră înfrîngerea ruşinoasă de la Grünwald pe cîmpul unde luptaseră şi moldovenii lui Alexandru cel Bun, la Gdansk, poposea regele Kazimierz Jagello pentru a consemna actul realipirii oraşului la trupul mereu ciopîrţit al Poloniei.

Istoria e consemnată şi de actualitate. Pe turnul suplu al primăriei oraşului a fost reînălţată statuia de

bronz a regelui Zygmund. La picioarele turnului, în stradă, un bătrînel cu beretă de marinar face o larmă nemaipomenită, atrăgînd atenţia trecătorilor asupra mărfii sale întinse pe o foaie de ziar :

— Colorate, montate şi demontate ! Cine mai cumpără ?

Pe foaia de ziar se înalţă în zeci de exemplare miniaturile, turnul primăriei cu statuia lui Zygmund turnat în doi centimetri de masă plastică.

*

Gdanskul a cunoscut apoi, după izgonirea cruciaţilor teutoni, măriri şi decăderi. Portul din ce în ce mai puternic, cu o poziţie cheie pentru coastele sudice ale Balticei, oraşul sclipitor pe unde treceau şi se opreau bogăţii fabuloase, a fost întotdeauna mărul pe care multele guri pofticioase l-au învelit cu veninul discordiei.

Veneticii teutoni, deşi au fost nevoiţi să părăsească numai după 15 decenii de stăpînire aceste pămînturi, au furnizat viitorilor pofticioşi de expansiune germanică, „argumentul“ suprem în pretenţiile asupra Gdanskului.

Înfrîngerea Germaniei în primul război mondial a alimentat speranţa alipirii Gdanskului la Polonia care, după veacuri de fărămiţare şi vasalitate, îşi recîştiga independenţa. Dar demnitarii burghezi, care au întocmit tratatul de la Versailles, au ţinut mai mult partea agresorilor învinşi decît a Poloniei îndelung martirizate. Gdanskul a fost declarat „Oraş liber“ şi trecut sub „tutela“ Ligii Naţiunilor. Poloniei i s-a recunoscut doar un „gît“ de pămînt spre mare, un coridor pentru ieşirea în Baltică, de numai 72 de kilometri.

La 24 octombrie 1930 a descins pe peronul gării din Gdansk un bărbat foarte tînăr care, de la ferestrele vagonului, a jurat în faţa ruinelor Marienburgului că le va reînvia fantomele. Era firav, îmbrăcat mai mult decît modest, şi putea fi recunoscut ca „Nazi-Bruder“ după şapca şi ciorapii albi, caracteristici. Era acelaşi

om care, 15 ani mai tîrziu, după o ascendenţă uluitoare în ierarhia hitleristă, avea să fugă din acest oraş, paralizat de frică, într-un mod mai mult decît ruşinos.

Acum, venea la Gdansk cu împuterniciri depline: „Parteigenosse Albert Forster este numit prin prezenta „führer-komisar" pentru teritoriul oraşului liber Gdansk. El dispune de puteri depline faţă de toate organizaţiile politice, ca şi faţă de SA şi SS, în scopul organizării oricărui lucru pe care îl crede de cuviinţă..." Semnat: Adolf Hitler.

In Gdanskul, care trecea forţat printr-o „înfrumuseţare brună", ciracul führerului venea cunoscînd la perfecţie decalogul hitlerist din care, îndeosebi, îşi propunea realizarea poruncii de căpetenie: „Noi, naţional-socialiştii trebuie să avem grijă ca ceea ce pentru Germania constituie azi numai o bază în răsărit, să devină cîndva un front larg şi, mai tîrziu, o mare patrie! („Wass heute im Osten Vorposten ist, einst breite Front, und später breite Heimat werden soll!"). Cuvintele acestea au apărut sub semnătura lui Hitler în primul număr al ziarului hitlerist înfiinţat de Forster la Gdansk — „Vorposten".

Teroarea brună dezlănţuită în „Oraşul liber" reedita în forme moderne „teroarea de fier" la care Cavalerii Ordinului Teuton, îmbrăcaţi în armuri medievale, supuseseră vremelnic, cu şase secole în urmă, Gdanskul polonez. Străzile bătrînului oraş au început să fie măsurate în zgomotos pas de gîscă sub ritmul marşurilor fasciste. Tot ce era progresist, tot ce nu era de „rasă" ariană, comuniştii, social-democraţii, polonezii şi evreii au devenit ţinta tot mai vădită a „nazi-bruderilor". Detaşamentele SA şi SS înarmate deocamdată numai cu bîte grele, marşau prin oraş în chip demonstrativ. O dată cu întunericul, iar pe măsură ce timpul trecea chiar şi în plină zi, se năpusteau sălbatic asupra oricui era cunoscut ca antifascist.

Patru luni după venirea lui Hitler la putere, la 28 mai 1933, au avut loc la Gdansk alegeri pentru Volkstag. Ziua aceasta a fost fatală pentru soarta viitoare

a orașului. După alegeri, Forster, ajuns în fruntea ierarhiei naziste locale, a simulat o reeditare a farsei de la Berlin cu „incendierea" Reichstagului de către... comuniști, și a scos Partidul Comunist din Gdansk de sub lege. „Po-Po", adică poliția politică înființată de el, a trecut la organizarea dictaturii brune pînă atunci anarhică. Rudolf Gramm fost deputat antihitlerist în Volkstagul Gdanskului (dizolvat înainte de alegerile din 1933), astăzi locuitor al Sopotului, povestește că, auzind țipetele disperate care răzbăteau prin ferestrele deschise ale sediului Poliției fasciste din Gdansk, a telefonat ofițerului de serviciu și l-a întrebat dacă nu cumva prin ferestrele acelea suflă curentul. Cei dinăuntru le-au închis în grabă.

Vreme de nouă ani, din 1930 pînă în 1939, a V-a coloană fascistă a urzit cele mai fantastice combinații pentru a dovedi lumii că Gdanskul se vrea la „patria mumă". În urma ei, pe terenul pregătit, în preajma celui de-al doilea război mondial, au descins camuflate, detașamentele în vestoane negre cu banderolă pe mînecă : „SS-Danziger Heimwehr". Au sosit apoi, venind din Reich pe calea apelor, unități mecanizate, artilerie grea și armament. În ajunul zilei fatale, în rada portului a apărut într-o vizită de „curtuazie" cel mai mare crucișător german „Schleswig-Holstein" însoțit de o duzină de contratorpiloare.

Ceea ce mai rămăsese din administrația poloneză în Gdansk se reducea la serviciile căilor ferate și ale vămii, la un local de poștă și la reduta Westerplatte aflată pe o fîșie de pămînt între mare și Vistula, o mică fortificație militară apărată de numai 210 oameni.

În ultimele zile ale lunii august 1939 portul părea mort. Parcă presimțind războiul, navele străine ocoleau Gdanskul în care patrulau „curtenitor" vasele de război fasciste.

Cei 210 de pe Westerplatte se așteptau la orice. În caz de război li se spusese să reziste doar 12 ore, răstimp în care vor sosi la Gdansk nu mai puțin de șase

divizii poloneze. Printr-o ciudată nepotrivire, celor 60 de funcționari ai Poștei Poloneze li se comunicase să reziste numai șase ore, timp după care aveau să primească ajutorul făgăduit. Iluzia era deci proporțională cu numărul celor ce aveau să fie jertfiți, căci din piața Hevelius pînă la Westerplatte nu erau decît cîțiva kilometri.

La 1 septembrie, ora 4,45 dimineața, „curtenitorul" Schleswig-Holstein și-a îndreptat tunurile spre redută. Primele salve au cutremurat orașul. Simultan, localul Poștei, în care se baricadaseră cei 60 de factori poștali, era atacat de detașamentele fasciste. 13 vase de război, o divizie SS, un batalion al Wermachtului, o escadrilă de bombardiere Luftwaffe s-au năpustit asupra orașului „liber".

Fetișismul Danzigului, creat de fasciști, conform căruia, războiul cu Polonia s-a început datorită discordiei asupra acestui oraș, se autodemasca.

Ziua de 1 septembrie 1939 marca data trecerii de la „cuceririle pașnice" ale celui de-al treilea Reich, la războiul cald. În ziua aceasta Germania a apucat deschis pe drumul care, consecvent, a dus-o la catastrofa din 1945.

Și, pentru că ne aflăm la Gdansk, în orașul în care s-a consumat începutul uneia din marile tragedii ale secolului nostru, orașul însîngerat de sîngele oamenilor și de sîngeriul zidurilor prăbușite, orașul reîntrupat apoi din propria sa cenușă, să facem o scurtă incursiune într-o istorie mai puțin cunoscută. Aceasta va dovedi că asasinatul comis aici a fost îndelung premeditat, și pus la punct pînă la ultimele amănunte. Iată ce spun documentele :

„Statul german și puternica sa armată își apără numai propria securitate și onoare. În adînca convingere că nu există un bun mai de preț pentru Europa decît pacea, statul german va fi întotdeauna un promotor conștient și de răspundere al ideii păcii în Europa". (Reichstag 5 noiembrie 1937).

În aceeași zi, cînd au fost rostite cuvintele acestea, aceiași oameni, zeii fasciști setoși de sînge, complotau în taină incendierea lumii. În timpul procesului de la Nürnberg s-a dat citire procesului verbal asupra ședinței cancelariei Reichului din aceeași zi de 5 noiembrie 1937. Între altele, la această ședință s-a spus clar și răspicat: „Problema germană poate fi rezolvată numai cu ajutorul forței (...). Dacă nu începem operațiunile militare înainte de 1943—45, atunci independent de micșorarea rezervelor, fiecare an va accentua criza (...). Nu putem aștepta mai mult. Pe de o parte colosale forțe armate care trebuie întreținute și îmbătrînirea conducătorilor mișcării naziste, pe de altă parte perspectiva scăderii nivelului de trai (...). Nu ne mai rămîne nimic altceva decît să acționăm ofensiv (...). Pentru îmbunătățirea poziției militare, primul nostru scop, în oricare caz de intrare în război, trebuie să fie cucerirea Cehoslovaciei și Austriei (...). Acordurile noastre cu Polonia ne vor lega doar atît timp, cît forța Germaniei nu este lezată..."

Toate aceste cuvinte au fost rostite de una și aceeași persoană care se autoportretiza: „Cu toată modestia mea ca factor determinant trebuie să-mi consider persoana de neînlocuit. Nimeni, atît dintre militari cît și dintre civili nu mă poate înlocui... Sînt profund convins de talentul meu de conducător și de forța intelectului meu. În fond, totul depinde de existența mea, îndeosebi ținînd seama de activitatea mea politică... De aceea existența persoanei mele este un factor de cea mai mare însemnătate".

Avea un metru și șaptezeci de centimetri, mustață fluturе și moț napoleonic. Deși era vegetarian, avea stomacul mereu deranjat. Prețuia patiseria fină și în timpul asedierii Berlinului devora munți întregi de prăjituri. Soarele îl orbea, îi provoca neliniște, panică, îl excita pînă la furie. Întotdeauna a locuit sub un văl de umbră groasă, sau sub pămînt, ca o cîrtiță. În bunkerul său din cartierul general de la Ketrzyn, n-a pătruns niciodată nici o rază de soare. Purta cizme, pantalon

de călărie, vestonul cu crucea de fier pe buzunarul stîng și crucea încîrligată pe o banderolă neagră de pe mînecă („din nou mi-am îmbrăcat vestonul, costumul care mi-a fost cel mai drag și cel mai sfînt. Îl voi dezbrăca numai după victorie...", spunea el la 1 septembrie 1939).

În copilărie i se spunea Dolfi, mai tîrziu „nazi-bruder-ii" i-au zis „Wolfi" (Lupul), apoi ciracii l-au supranumit „Grofaz" (prescurtarea titlului de „cel mai mare comandant de oști al tuturor timpurilor"), dar popoarele, urmărindu-i consecvența care l-a dus la fiola de cianură, bidonul cu benzină și chibrit, i-au păstrat numele ca pe cea mai mare rușine a istoriei : Hitler.

„Germania — striga Goering în februarie 1937 — nu are față de Polonia nici un fel de pretenții, care să-i poată știrbi acesteia integritatea teritorială — Germania nu va ataca Polonia și nu are intenția de a-i răpi acesteia «Coridorul». Noi nu vrem «Coridorul»! Declarăm acest lucru absolut sincer și categoric. «Coridorul» nu ne este cîtuși de puțin necesar!"

Dar la 24 noiembrie 1939 Comandamentul General al Forțelor Armate a ordonat armatei germane începerea pregătirilor pentru atacarea Gdanskului. În instrucțiunile respective se puteau citi următoarele : „Führerul ordonă : trebuie să se realizeze pregătirile care să permită armatei germane ocuparea orașului liber Gdansk, prin surprindere". Cu toate că numai cu cîteva luni înainte de declanșarea acestui ordin, la 30 ianuarie 1939 Hitler declarase în Reichstag : „În timpul lunilor de încordare din ultimul an, prietenia germano-polonă s-a dovedit a fi unul din factorii securității europene".

Rectificarea s-a făcut cu cîteva luni mai tîrziu, la 23 mai 1939, cînd Hitler a spus în cadrul unei conferințe secrete : „Nu există altă cale de obținere a spațiului vital decît invazia asupra altor țări sau atacul asupra unor bunuri străine (...). Nu poate fi vorba despre cruțarea Poloniei. Decizia este în funcție numai de momentul potrivit cînd ea poate fi atacată."

Cu o săptămînă înainte de agresiune, Hitler dă semnalul : „Pentru mine a fost clar că mai devreme ori mai

tîrziu, conflictul cu Polonia se va produce... Acum nimicirea Poloniei se află pe primul plan (...). Voi oferi propagandei faptele care să motiveze izbucnirea războiului, indiferent dacă acestea vor fi sau nu verosimile. Nimeni nu-l va întreba pe învingător dacă a spus adevărul. Lucrul cel mai important în război nu este justiția, ci victoria..."

La 1 septembrie 1939 „Fall Weiss" — Planul alb — conform căruia avea să se desfășoare războiul cu Polonia, intra în faza de realizare. In linii mari, acest plan fusese întocmit cu ani în urmă, dar definitivarea lui s-a produs abia în aprilie 1939, în vreme ce Hitler dădea lumii ultimele sale asigurări de pace.

Invazia s-a produs pe trei fronturi. Aproape simultan, cele mai mari orașe poloneze au fost bombardate. La Gdansk, tragedia „orașului liber" era în plină dezlănțuire. Se consuma epopeea de la Westerplatte unde, o mînă de oameni prost înarmați și fără nici un ajutor din afară, a rezistat focului infernal al artileriei de bord și bombardamentelor, vreme de șapte zile. Pentru cei ce luptau acolo, au trecut primele șase ore, apoi cele douăsprezece cît li se ordonase să reziste. Reduta Westerplatte a fost rasă de pe suprafața pămîntului. Curierii, funcționarii și birjarii polonezi baricadați în localul poștei au rezistat eroic respingînd atacurile hitleriste unul după altul, coborînd etaj după etaj, pînă cînd clădirea a fost complet nimicită de focul artileriei și al aruncătoarelor de flăcări. După 14 ore de luptă din cei 60 au mai rămas 38. Puși la zid pentru că au îndrăznit să se opună forței celui de-al III-lea Reich, eroicii apărători ai poștei din Gdansk au fost îngropați într-un loc rămas necunoscut, undeva sub plăcile de beton ale aeroportului din preajma orașului.

„Motivele" pentru începerea agresiunii au fost cu promptitudine furnizate de Führer: Mai întîi s-a invocat refuzul Varșoviei la intenția nemților de a construi o autostradă peste „Coridorul" polonez, care să lege Prusia de Reich, apoi Gdanskul a cărui populație cerea cu „ardoa-

re" realipirea la Reich, manifestîndu-şi această dorinţă prin cele mai năstruşnice modalităţi, între care lipitul afişelor cu „Intrarea interzisă polonezilor şi cîinilor" era cea mai paşnică. După aceea incidentele provocate la graniţă, după cele afirmate în faţa tribunalului din Nürnberg de generalul-maior hitlerist, fostul adjunct al lui Canaris, Erwin Lahousen, de către „polonezi" care mai tîrziu, la demascarea crimelor de război fasciste, s-au dovedit a fi fost condamnaţi de drept comun nemţi, din Silezia, îmbrăcaţi în uniforme puse la dispoziţie de serviciul de contraspionaj german. În cele din urmă, atacul „polonezilor" asupra staţiei de radio din Gliwice, înscenat chiar de Lahousen, care nici măcar n-a aşteptat sfîrşitul războiului pentru a face mărturisiri.

„Motivele" cusute cu aţă albă miroseau de la o poştă a minciuni, dar ce conta? Cine avea „să-l întrebe pe învingător?" Trebuia oare să i se mai amintească asigurările solemne date polonezilor la 5 ianuarie 1939 enunţate textual astfel: „Guvernul polonez poate fi liniştit şi sigur că în Gdansk nu se vor petrece nici un fel de tulburări care să complice situaţia."

Pentru cei care mai credeau în mitul Danzigului, din a cărui cauză pasămite s-ar fi dezlănţuit războiul, răspunsul lui Hitler dat în secret la 5 mai 1939 şi aflat de popoare imediat după capitularea Germaniei, din documentele aduse în faţa tribunalului din Nürnberg, a fost categoric:

„Danzigul nu este cîtuşi de puţin obiectul conflictului Se pune pur şi simplu problema expansiunii «Lebensraum-ului» nostru spre răsărit..."

Pentru a nu fi întrebaţi nici în viitor de cei ce ar fi putut manifesta pretenţii, prima grijă a „cuceritorilor" a fost înfiinţarea lagărului de concentrare de la Stutthof unde şi-au găsit moartea 100.000 de locuitori ai Gdanskului. Forster jurase Führerului său că va germaniza în proporţie de sută la sută regiunea în care guverna.

— O clipă, Herr Forster!... Dumneata nu-l cunoşti pe unul Mirski?

Neptun la Gdansk

Vasul Katowice la Gdansk

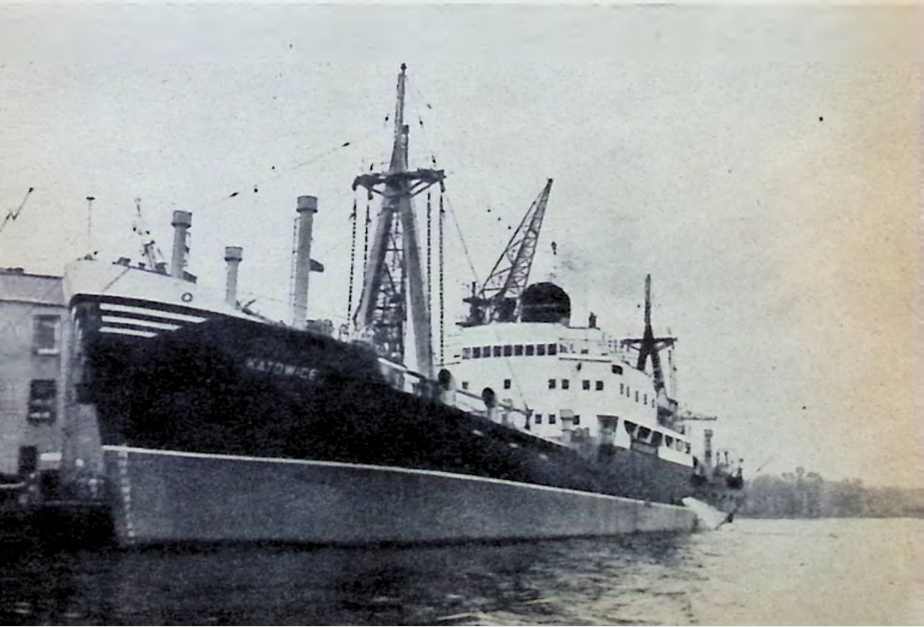

Lansarea primului vas de 6000 tone pe şantierele navale poloneze

Danzigul reconstruit

Starówka din Gdansk

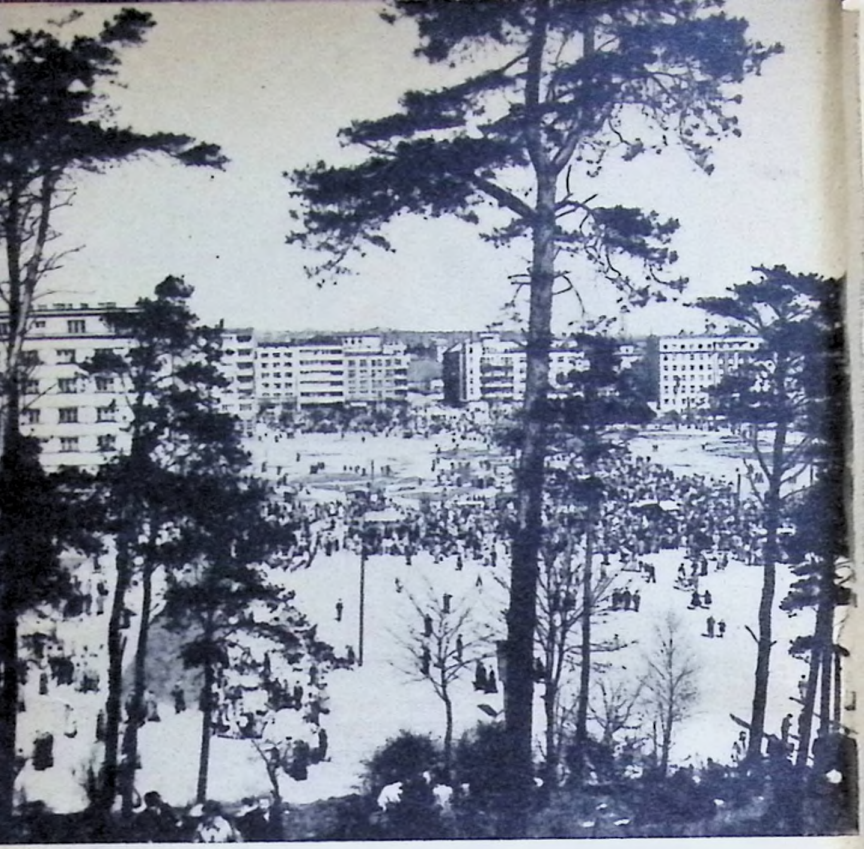

— Was ?... Mirski ?... „Auch das Kind in der Wiege, das polnisch spricht, muss ausgerottet werden". (Trebuie să fie exterminat pînă și copilul în leagăn, dacă vorbește limba polonă).

*

Dar a sosit și ceasul răspunderii. Nimic nu l-a mai putut amîna, nici supremul argument folosit de ofițerii Wermachtului care, pentru a potoli spaima subalternilor lor în fața iureșului armatelor sovietice, spînzurau de castanii bulevardelor din Gdansk ciorchini de soldați hitleriști cărora le atîrna pe piept o sinistră inscripție : „Am fost prea fricos pentru a muri pentru patrie". Faimoasele divizii care mărșăluiseră în Gdansk sub tactul a sute de marșuri, fugeau în derută, stropșite de focul ucigător al katiușelor. Fugarii, care înțepeniți de gerurile iernii lui 1945, s-au adresat lui Forster pentru adăpost, au primit un răspuns ce a făcut să le înghețe și ultima rămășiță de sînge din vine : „Pot doar să vă înmormîntez, acesta e singurul lucru pe care sînt în stare să-l mai fac pentru voi".

Cînd, mai tîrziu, în timpul fugii spre Reich (frumosul „Heim ins Reich"), i s-a comunicat că primul tanc intrat în Gdanskul năruit, pîrjolit pînă în temelii, dar eliberat, a fost unul din tancurile brigăzii blindate „Vesterplatte", Albert Forster care pînă atunci îi uimise pe toți cu calmul său, a căpătat un atac de isterie. Armatele eliberatoare conduse de tînărul, dar deja legendarul general sovietic Rokosovski, au curățit orașul de ultimele resturi fasciste.

În fața justiției, Forster a cerșit, smulgîndu-și părul, îndurare.

Tancul, care cel dintîi a intrat în Gdanskul eliberat, a fost înălțat pe piedestal de monument și poate fi văzut și azi străjuind unul din vechile bulevarde ale bătrînului oraș.

În Gdanskul răvășit la pămînt pe oceanul sîngeriu de ziduri sfărîmate, au apărut primele stive de cărămizi

vechi, curățite de moloz, iar pe el inscripțiile vieții: Dolatov... Paderewski... Kowalski... „Nu îl uitați pe Mirski...“ Ne întrebăm mereu: Cine e oare acest Mirski? Și de ce să nu-l uităm?... Dar nu găsim pe nimeni să ne spună.

*

Orașul pe care fasciștii, dacă nu l-au putut stăpîni, l-au ras de pe fața pămîntului, crezînd că astfel nu se va mai reconstrui niciodată, a renăscut. Pentru cei ce-l considerau definitiv culcat la pămînt este neverosimil. Dar am văzut Gdanskul nou. El e real. În fiecare dimineață, sirenele din fabrici, din șantierul naval sau din port, trezesc la Gdansk 266.000 de oameni. O armată de 110.000 muncitori, din care 40.000 femei, pornesc la lucru. Mamele duc la 55 de grădinițe 6.156 copii. 31.500 școlari pornesc spre cele 47 școli elementare din oraș. 9 licee își deschid porțile pentru 2.200 elevi. Alți 11.200 tineri se îndreaptă spre școlile tehnice și profesionale. Auditoriile și laboratoarele Politehnicii din oraș se umplu cu cei 5.700 studenți politehniști ai Gdanskului. 2.228 de viitori medici se îndreaptă spre Facultatea de medicină din oraș. În total 60.000 de tineri. Aproape fiecare al patrulea cetățean al Gdanskului de azi e tînăr și învață.

În ziua cînd am surprins cifric viața nouă a Gdanskului, în registrele stării civile s-au înregistrat 18 căsătorii, 24 noi născuți și 7 morți. S-au mîncat 150.000 kg de pîine și s-au băut 5.200 litri de votcă. S-au coborît schelele din jurul a șase case noi. În port au intrat opt vapoare, venind din opt porturi străine, sub diferite pavilioane. La fîntîna lui Neptun s-au întîlnit 86 perechi de îndrăgostiți. Vînzătorul de lîngă primărie a vîndut 14 turnuri cu statuia de doi centimetri a regelui Zygmund...

— Colorate, demontate și montate, cine mai cumpără?

În aceeași zi, pe șantierul naval Gdansk, am auzit răsunînd megafoanele:

— Atențiune la frîne! Atențiune... Toate frînele gata pentru destindere! Acum... Eliberați!

Pe șantier încetase orice mișcare. Din cabinele lor, de pe vîrfurile turnurilor metalice, macaragiii și-au ațintit privirile spre acest loc. O clipă, nu s-a mai auzit nici un zgomot. Apoi deodată, colosul de oțel a început să alunece greoi la vale, făcînd să iasă fum din tălpile de stejar unse din belșug. Vasul scrîșnea metalic, stridend, parcă neîndurîndu-se să părăsească pămîntul pe care s-a născut, parcă temîndu-se de marea verde ce îl ademenea întinzînd spre el ritmic, ca o chemare, o undă cu horbote de spumă. S-a prăvălit pe planul înclinat și a lovit cu forța miilor de tone valul pe care marea l-a înălțat în întîmpinarea lui. Oamenii, cîteva mii, l-au privit încordați. În clipa cînd vasul a lovit marea, avîntîndu-se în apele răscolite, au izbucnit cu toții în strigăte de bucurie. Fetele au aruncat în urma lui buchete de flori. Marea înspumegată le-a tîrît spre trupul de oțel al colosului. Clipa era solemnă. Vuiau sirenele, sunau trompetele fanfarei, băteau tobele.

Așa a fost lansat în mare cel de al zecelea vas din seria de vase de cîte 10.000 tone fiecare, construite la Gdansk.

Un album cu fotografii din ultimii 14 ani ai șantierului cuprinde în paginile sale imagini istorice: Șantierul complet devastat de război. Reconstrucția. Alături de muncitorii polonezi, ostașii sovietici întorși de la Berlin, purtînd încă chipiurile pe care le-au zvîrlit în aer la cucerirea Reichstagului. Primul vas de mare tonaj construit aici și botezat cu numele de „Soldek".

„Soldek" e numele unui comunist muncitor fruntaș de pe șantier. În 1948 cînd a fost lansat vasul, el era trasor, cîștigător al titlului de cel mai bun muncitor al șantierului. Comuniștii au luat atunci hotărîrea ca primele vase construite la Gdansk să poarte nume de muncitori, de brigăzi, de colective fruntașe în muncă.

Aşa au fost botezate vapoarele „Soldek", „Brigada lui Makovski", „Nova Huta"...

Soldek este astăzi inginer constructor de nave. Blond, bine legat, are aproape 40 de ani.

— Aţi vrea să călătoriţi pe „Soldek"? l-am întrebat pe inginerul Soldek.

— Aş vrea! Dar nu mă lasă treburile de pe şantier. Îi urmăresc de fiecare dată cursa şi ascult comunicatele despre starea vremii în mările pe unde călătoreşte el.

Cu astfel de oameni, şantierul a ajuns, în ceea ce priveşte capacitatea de producţie, al zecelea din lume. Primul vas de 10.000 tone, „Marceli Novotni", a fost construit în nouă luni. Ultimul, în mai puţin de patru luni. S-a trecut la construirea unui tanc petrolifer de 18.000 tone. Se proiectează transoceanice de 35.000—40.000 tone. Ni se spune că şantierul naval este în acelaşi timp o vastă şcoală de calificare tehnică şi... de etică socialistă.

Inginerul comunist Kudraşek, gazda noastră, ne-a povestit că în timpul contrarevoluţiei din Ungaria, în octombrie 1956, unul din muncitorii şantierului a primit din oraş un telefon anonim:

— Cu ce v-aţi înarmat? a întrebat glasul tainic, vădit îngrijorat de soarta muncitorimii poloneze. — Cu carabine?

— Nu, i-a răspuns muncitorul, cu ceva mai tare!

— Poate aţi făcut rost de pistoale automate?

— Am spus! Ceva şi mai tare!

— Mitraliere?... Grenade?... Tunuri?...

— Mai tare!

— Mai tare? Cu tancuri! Cu ce anume?

— Cu conştiinţa clasei muncitoare!

La celălalt capăt, receptorul a fost trîntit cu furie.

Inginerul Soldek m-a întrebat întinzîndu-mi un ziar din ziua aceea:

— Aţi văzut aceasta? Şi a bătut cu degetul într-unul din articole. Articolul reproducea circulara „strict secretă" nr. 2 a uneia din organizaţiile neofasciste din

Germania de Vest „Traüer Ring" (Cercul credinței). Citeam și nu-mi venea să-mi cred ochilor :

„O importanță deosebită pentru mișcarea noastră o are Pactul Atlanticului de Nord, prin faptul că el deschide perspectivele unei reușite renașteri militare a Germaniei... Afirmăm cu certitudine că Germania va putea folosi toate posibilitățile pe care le oferă Pactul Atlantic, inclusiv dreptul egal la producerea bombei atomice. Trebuie să le fie tuturor clar că, în epoca atomului. Germania își va putea exercita menirea sa, numai atunci cînd va deveni o putere atomică. De acord cu cele spuse de cancelar, în Europa Unită, Germania își va putea ocupa locul pe care-l poate pretinde pe baza forței sale... Vor fi create bazele militare și economice pentru expansivitatea naturală a poporului german și pentru rezolvarea necesității radicale a spațiului său vital... Cu sprijinul situației create de politica lui Adenauer, vom putea trece la realizarea propriei noastre politici... Asta înseamnă că Europa va trebui să fie unită sub conducerea Germaniei..."

Soldek a așteptat pînă am terminat de citit și ultimul cuvînt. Fața i se crispase într-un zîmbet de ură și dispreț. L-am întrebat :

— Crezi că mai e posibil așa ceva ?

— De încercat, da !... Dar de repetat, nu !... Astăzi sîntem alții !... Cu totul alții!... Și nu uita : 900.000.000 !

Cuvintele acestea au fost rostite în Gdansk.

*

A doua zi am fost din nou pe cîmpul de ruine de lîngă fostul Westerplatte. Era ca și în ajun, aproape de asfințit. Înainte de a vedea cerul amestecîndu-se cu marea ce lovea în pămîntul răscolit al fostei redute. Înapoi se vedea înaintînd, îmbrăcat în schele, orașul. Stivele de cărămizi erau aceleași. Doar mai crescuseră ceva. Printre ele, scormonind ruinele, lucrau cîțiva oameni. Dezgropau cărămizile, le curățau de moloz și le așezau în

stive. Dolatov... Paderewski... Kowalski... Cînd au plecat, au adus, unul după altul, cîteva cărămizi şi le-au pus pe stiva deasupra căreia se afla tainica inscripţie: „Nu-l uitaţi pe Mirski!"

Pe ultimul l-am oprit:

— Cine e Mirski ăsta?

— Mirski?... De ce vă interesează?... E paznicul şcolii din cartier... Invalid de război, are proteze la ambele picioare. Locuieşte în aceeaşi casă cu noi.

— Şi ce faceţi cu cărămizile?

— Altă casă, una nouă. Blocul nostru a rezistat pînă acum în proptele, dar trebuie dărîmat. Am primit credite de la stat... Cărămida ne-o luăm de aici... Mirski va locui tot cu noi. La construcţie, va veni cu stiva lui...

Am simţit atunci, deasupra Gdanskului renăscut, zborul păsării măiastre despre care povestea spune că se reîntrupa din propria ei cenuşă.

La 17 septembrie 1958 în ziarul varşovian „Glos Pracy" a apărut o ştire cu următorul conţinut: „Senzaţie la Rucian". „Chiar după întreruperea curentului în toată fabrica, ba chiar şi în tot oraşul, cazanele de aburi au continuat să curenteze. În legătură cu aceasta, la Olsztyn circulă cele mai fantastice zvonuri. Se spune că izvorul de energie este fostul oraş subteran al lui Hitler de lîngă Ketrzyn. Cablurile fostului cartier general fascist se leagă direct cu Szeroki Bor. Oare agregatele subterane şi-au reluat activitatea după atîţia ani?"

În aceeaşi zi, am plecat spre Ketrzyn, un orăşel din fosta Prusie Orientală, în regiunea lacurilor mazuriene, în apropierea căruia se spunea că există încă oraşul subteran de unde, vreme de patru ani, Hitler a condus operaţiunile de război ale armatelor fasciste. Şoferul nostru, un varşovian neumblat prin aceste locuri, se oprea la fiecare răscruce de drumuri şi apostrofa pe cineva nevăzut, impacientat de nepotrivirea dintre denumirile înscrise pe indicatoare şi cele din harta sa.

— Mi se pare că iarăşi am luat-o razna!... Al naibii labirint! Şi întindea harta sub volan, pe genunchi, apoi peste primii ochelari, aşeza alţii „de citit" şi înjura, cu năduf, nepotrivirea. Harta lui, editată imediat după terminarea războiului, purta încă denumirile prusace ale acestor locuri, în vreme ce indicatoarele de circu-

laţie pe care le întîlneam, aveau înscrise numele poloneze ale satelor şi oraşelor, aşa cum acestea fuseseră botezate cu secole în urmă, înainte de a fi fost răpite Poloniei.

Dincolo de Ketrzyn ne-a fost mai uşor să găsim drumul. Oamenii erau familiarizaţi cu ciudata şi misterioasa prezenţă de pe locurile lor aşa că, întrebaţi, răspundeau într-un fel destul de original.

— Unde vreţi să ajungeţi? La Hitler sau la Goering?

— De ce la Goering?

— Păi a avut şi ăsta oraşul lui de beton, unul mic, tot subteran, dincolo de pădure. De altfel oraşele sînt legate între ele, printr-o autostradă. Pentru tartorul cel mare urmaţi drumul acesta, apoi la dreapta, înainte, din nou la dreapta... stînga... dreapta... etc.

Ne-am considerat în apropiere cînd am descoperit că ogrăzile satelor sînt împrejmuite cu o împletitură ciudată, o plasă de sîrmă pe care atîrnau un fel de frunze de diferite culori. Am oprit, am cercetat, am întrebat:

— E plasă de camuflaj; de la Hitler — ne-a spus un gospodar.

— Da... Vedem. Din mase plastice... Mai e departe pînă acolo?

— Păi, sînteţi ca şi ajunşi... În pădurea din faţă.

— Cea de colo?... E o pădure adevărată?... sau...

— Adevărată, pane, deşi mai există încă prin ea copaci întregi artificiali — ne spune ţăranul. Peste pădurea asta, Hitler mai sădise o pădure... din plasă cu frunze de ţiplă... Acum îi bună la orătănii. Toate satele şi-au făcut împrejmuiri din ea.

Plecăm.

— Hei, luaţi seama, mai sînt încă multe mine. Nu-s nici două săptămîni de cînd una i-a hăcuit vaca lui Woiciech...

Intrînd în pădure, descoperim o şosea de beton, netedă ca oglinda. Pornim de-a lungul ei. Pe alocuri, în stînga şi în dreapta, lăsăm în urmă cazemate sfîşiate de explozii. Deodată ne trezim în faţa unui luminiş fantastic. Coloşi suri, informi, beton şi oţel, oţel şi beton în cantităţi de ordinul zecilor de mii de tone străjuiesc locul.

Aici a fost cartierul general al lui Hitler, în timpul operațiunilor militare din răsărit. Lumea îl credea la Berlin, dar Führerul de jalnică amintire trăia aici, într-un fund de provincie neînsemnat pe hărți, într-un oraș subteran ridicat din spaimă, din panică și ambiție morbidă.

Ne aflăm la Ketrzyn în partea estică a fostei Prusii Orientale, la numai cîțiva kilometri de granița Uniunii Sovietice. Locul e plin de tenebre. Imens cavou de beton, mase plastice și sîrmă ghimpată care în loc de mormînt miroase a trotil și a fier ruginit.

40 de cazemate de dimensiuni nemaiîntîlnite sparg pe o distanță de cîteva zeci de hectare pădurea, cu cenușiul lor mut și rece. Șoselele de beton le leagă cu aeroportul părăsit și cu gara tainică, ca însăși o ciclopică închegare de beton și oțel pe care explozii de o putere uluitoare au răvășit-o ca pe un castel de nisip.

O colosală, dar inutilă cheltuială de energie umană și materială s-a materializat în aceste piramide ale secolului XX, rămase ca cel mai potrivit și mai simbolic monument al paranoicului Führer. Giganții de beton și oțel se ridică mult deasupra pămîntului, uneori la cîteva zeci de metri, dar și mai mult ei se afundă în adîncurile pămîntului, acolo unde se spune că zace un întreg oraș subteran, misterios, inundat de apele lacului învecinat.

La 15 ani de la aruncarea în aer a orașului lui Hitler, pe fundul acestui lac s-a descoperit o uriașă armată scufundată. Unități întregi de tancuri, cohorte de mecanizate și zeci de motocicliști ale căror schelete au încremenit cu labele pe ghidoane. Hitler ordonase evacuarea trupelor sale cele mai credincioase, peste lacul înghețat. Dar cînd întreaga armată de la Ketrzyn s-a aflat pe gheață, la orizont a apărut o escadrilă de avioane sovietice al cărui tir de bombe a parcelat suprafața lacului în așa fel, încît gheața groasă de un metru a cedat într-un singur minut și întreaga gardă personală a lui Hitler s-a dus la fund.

Vedem apele lacului întinzîndu-se limpezi ca azurul. Ici, colo, în oglinda lor se răstoarnă profilurile sure ale cazematelor părăsite.

Şoferul nostru e precaut, rămîne întotdeauna în urmă sau se opreşte păstrînd o distanţă respectabilă de... nebunia noastră. Calcă numai pe locuri unde vede urma unei călcături anterioare şi ne previne că moartea ne pîndeşte la fiecare pas. Unul din ofiţerii genişti, participant la operaţiunea de deminare a acestor terenuri, i-a povestit cîndva că densitatea cîmpului de mine de-aci era uluitoare. Nemţii au fost deosebit de pedanţi în aşezarea minelor. Unul din geniştii polonezi a descoperit că minele sînt dispuse cu o preciziune matematică, la distanţe strict egale. Şi-a confecţionat o măsură luată după distanţa dintre două mine şi fără a mai cerceta cu detectorul, a început să dezgroape moartea ascunsă în pămînt, cu o aşa precizie şi cu atîta rapiditate, încît a stîrnit uimirea întregului detaşament. O singură dată nu a reuşit să-şi egaleze în pedantism duşmanul... După accident, s-a constatat că mina fusese la aceeaşi distanţă, dar că genistul măsurase greşit şi în loc să înfigă lopata alături, a lovit direct în focos. S-a auzit atunci o explozie, de altfel singurul zgomot cu care s-a familiarizat această pădure în care păsările nu mai cîntau, iar oamenii n-o mai călcau.

„Sesam, deschide-te!“ am strigat noi în pustietate, în faţa coloşilor cenuşii. Totul rămînea mut, tainic, încremenit. Un beton deosebit, ciment amestecat cu mozaic mărunt de granit şi bazalt, totul topit într-o masă compactă, densă ca o stîncă. Oţelul e de calitate superioară, aproape inoxidabil, căci ploile a 15 ani abia l-au înroşit puţin fără să-i ştirbească netezimea. Nici cea mai puternică bombă „clasică“ n-ar fi putut străbate acest strat de beton. Piramidele lui Hitler, dintre care lipseşte doar enigmaticul sfinx, rămîn mult mai enigmatice decît cele cunoscute de noi pînă acum. Un labirint subteran le leagă una de alta, dar taina lui rămîne nedezlegată. Armida secolului nostru ar trebui să-şi înarmeze Tezeusul cu cîteva mii de tone de trotil şi un uriaş ghem de nylon pentru a-l ajuta să se descurce în labirintul de aici. Trecem de la o cazemată la alta, ne căţărăm, încercăm să pătrundem prin fisurile şi defileurile tăiate

de explozii, dar nu facem decît să ne învîrtim în loc, la suprafață, neputînd străbate decît cu imaginația zidurile groase. Totul a fost în așa fel aruncat în aer, încît nicăieri nu se poate descoperi vreo cale de pătrundere în adîncuri. În cîteva locuri, scări misterioase coboară în întuneric, pentru ca deodată trecerea să ne fie barată de un zid în care loviturile se înfundă fără nici un ecou. În cavernele de beton născute prin fantastica răsturnare a coloșilor, au apărut stalactite și stalacmite. Veacul așterne peste orașul mort pecetea sa de vechime și uitare, iar natura îl preia în stăpînirea sa. Între turnurii pietrificați, barele de oțel se despletesc într-o încîlceală grotescă, rămase așa după ce exploziile le-au smuls din trupul de beton. Deasupra, aninate de crengile de metal sau de crestele cazematelor, se clatină cîte un crîmpei de rețea cu frunze din masă plastică. Sub această floră artificială, între nesfîrșitele spirale de sîrmă ghimpată, încercăm să găsim ceea ce speră oricine dintre puținii vizitatori ai acestor locuri: drumul în subteran. Dar totul e zadarnic. Numai canalele de ventilație care străbat pereții răsturnați ai cazematelor și, ici-colo, săpăturile unor temerari care, în căutarea căii spre adîncuri, se mulțumesc cu cîteva tuburi de canalizare, sau cu un ghem de cablu electric, ne încredințează că undeva, dedesubt, a existat și „altceva".

Căutăm cu înfrigurare. Șoferul e de-a dreptul speriat, ne spune că știe ce e războiul, să fim atenți pentru că există mine în cutii de sticlă sau de masă plastică ce nu pot fi semnalate de nici un detector... că în pereți pot fi mine acționate de celule fotoelectrice... că e mai bine să luăm cu noi un cîine și să-l punem să meargă înaintea noastră... Rîdem. Ziua se bucură de mult soare; nu se moare într-o astfel de zi!

Și totuși... În spatele celei mai mari cazemate, între tufișuri de liliac și mesteceni, într-un loc tainic unde ne așteptam să găsim o intrare în subteran, descoperim un cimitir cu pietre funerare din 1940—1944, toate de aceleași dimensiuni, făcute într-o singură formă. Aici zac cei ce știau...

Cei ce au clădit subteranul oraș — cîteva mii, poate chiar zeci de mii de oameni, au dispărut. Încă din 1936, Hitler a început să clădească aci, în secret, viitorul sediu al cartierului său general pentru războiul cu Uniunea Sovietică. În toiul verii lui 1936, pe zidurile caselor din orașul Elblag au apărut afișe cu următorul conținut: „Direcțiunea SS și a poliției angajează imediat maiștri zidari, electricieni, timplari, instalatori, betonieri, specialiști în beton de mare presiune și alți „meștoșugari". S-au prezentat peste o mie de oameni. Li s-au dat să semneze contracte atrăgătoare, apoi au fost încărcați în vagoane și aduși la Ketrzyn, în pădure. În același timp au început să sosească transporturi cu deținuți din Germania. Pădurea a fost împrejmuită cu sîrmă ghimpată, satele din apropiere au fost „curățite" de populația civilă. Singurul autobuz civil care mai trecea pe șoseaua din pădure avea ferestrele vopsite în negru, iar pasagerii lui trebuiau să poarte „Passierschein"-uri speciale. Zi și noapte, timp de cîțiva ani, la peroanele gării din pădure se descărcau trenuri întregi de mărfuri. Au fost aduse motoare electrice, generatoare de energie, combustibil, armament și munți de saci cu ciment. Soseau sute de vagoane de echipament tehnic și instalații. Dar nimeni nu a văzut să plece de acolo, înapoi, un singur vagon cu oameni. Astăzi, în orice colț al orașului mort al lui Hitler, pot fi întîlnite morminte. Anonime, invadate de tufișuri, ele rămîn mute. Presărate prin pădure, ele sînt străjuite doar de tăblițe aruncate de geniști: „Stai! Pericol de moarte!"

Cînd bîrlogul subteran a fost gata, în ajunul declarării războiului antisovietic, Hitler a invitat grupul de ingineri constructori, singurii inițiați în tainele Ketrzyn-ului, la el la masă, la Berlin. Aveau să dea raportul de încheierea lucrărilor și să încredințeze Führerului cheile și planul secret după care lucraseră. Îi așteptau distincții și onoruri. În semn de simpatie, Hitler le-a trimis chiar unul din avioanele sale personale, care a aterizat pe aeroportul proaspăt construit la Ketrzyn.

Emoţionaţi de gestul generos al Führerului, inginerii s-au instalat în fotoliile comode ale aparatului şi imediat avionul a decolat. La numai cîteva minute după aceasta, s-a auzit însă o explozie înfiorătoare. Avionul cu singurii cunoscători ai secretelor tehnice, care făceau din bîrlogul de la Ketrzyn un punct invulnerabil, se dezagregase în aer. Explozia a fost atît de puternică, încît pe pămînt nu s-au mai găsit nici un fel de rămăşiţe.

Legende în care elementul real s-a amestecat cu produsul celei mai înfierbîntate imaginaţii învăluie cazematele de la Ketrzyn. Se vorbeşte despre un sistem de pompe care trăgeau apa de băut de pe fundul lacului apropiat, sistem alimentat cu energie electrică dintr-o centrală care funcţiona pe baza unui combustibil aproape inepuizabil. Se vorbeşte despre existenţa unui spital subteran utilat ultramodern, despre apariţia din mijlocul lacului a unui turn-metalic care, deschizîndu-se, lăsa să plutească o şalupă ; se vorbeşte despre piste subterane de pe care puteau decola avioane, apoi despre comori... Casieria Wehrmachtului, aurul jefuit de la milioane de victime, se spune că i-ar aştepta pe temerarii care vor dezlega taina Ketrzyn-ului... Neîndoielnic, tot ce se presupune a exista în subteran este doar produsul fanteziei. Dar nu puţini din satele învecinate cultivă aceste iluzii. „Terenul“ asigură o bază solidă argumentelor. Temerari s-ar găsi, fără îndoială, căci nu o dată legendele au dus la descoperirea unor mari adevăruri. Dar, pentru mişcarea blocurilor de beton, grele de zeci de tone, care barează intrările ar trebui o uriaşă sursă de energie. Şi unde să cauţi intrarea ? Oare unde duc canalele, tuburile de ventilaţie, cablul gros care pe alocuri iese la iveală şi a cărui rezistenţă mărturiseşte capacitatea de a se transmite prin el mari cantităţi de energie ? În pădure, pe fundul craterului unei bombe, la aproape opt metri adîncime, apare masa netedă şi mută a aceluiaşi beton armat din care sînt înălţate cazematele din depărtare. Pe mari porţiuni, arborii tineri, în majoritate mesteceni, au fost plantaţi o dată cu lă-

zile în care au fost transportați aici. Oare nu se ascunde nimic sub rădăcinile lor?

Cutreierăm terenul strecurîndu-ne oriunde poate străbate un corp omenesc, chiar dacă pentru asta e nevoie să ne contorsionăm ca șerpii. Dar pînă la urmă cînd constatăm că toate scobiturile și fisurile din beton au apărut în urma exploziilor, recunoaștem că sîntem izolați de subteran prin premeditarea constructorilor care, ridicînd cazematele hitleriste, le-au înzestrat cu un ingenios sistem de autodistrugere.

Un sentiment sumbru, de teamă și oroare, te stăpînește tot timpul cît calci pe aceste locuri. Facem haz de frica șoferului, dar pasul ne e tot mai șovăitor; urmele unor explozii recente, care au sfîșiat trunchiurile cîtorva brazi, motivează pustietatea locurilor. Cîndva, sub flora artificială de aici, între cazematele ciclopice, se aflau baterii de artilerie, tancuri și motorizate. În fundul unei încăperi din subteran, invadate de apă pînă aproape de tavan, descoperim o stivă de obuze neexplodate. Ne retragem precauți. Teama are ochii mari. Zadarnic căutăm cheia acestor sinistre catacombe de beton ale secolului XX.

Din documentele Wehrmachtului reiese că cheltuielile pentru construcția „Wolfschanze"-ului, cum era numit orașul cazemată de lîngă Ketrzyn, s-au ridicat la peste 30 milioane mărci. Pentru asigurarea securității, zona era împărțită în trei sfere circulare, adevărate centuri ale morții. Persecutat de mania urmăririi, isterizat de repetatele insuccese pe frontul antisovietic, paranoicul Führer se pusese în gardă: orice ființă vie care intra în cîmpul de acțiune al instalațiilor de distrugere de aici era nimicită pe loc.

În pădurea de la Ketrzyn, ani de zile nu au cîntat păsările. Miile de mine de diferite tipuri îngropate sub frunziș, sutele de mitraliere gata de foc, celulele fotoelectrice pretutindeni prezente, microfoanele care înregistrau orice zgomot și orice mișcare produsă în zona

critică, trebuiau să asigure viața unui om ale cărui zile erau deja numărate.

Mic, cenușiu ca un șobolan, „Grofaz"-ul, cum îl denumeau ironic, în intimitate, anumiți demnitari militari hitleriști, se strecura pe lîngă ziduri de la un gigant de beton la altul și dispărea în adîncul cazematelor. La 23 noiembrie 1941, cu un an înainte de stabilirea sa la Ketrzyn, Hitler convocase toate căpeteniile unităților sale armate terestre și maritime și, într-un lung discurs, le declarase sentențios : „Ca factor hotărîtor trebuie să prezint persoana mea : este de neînlocuit. Sînt convins de forța capacității mele intelectuale și de hotărîrea mea... Eu am dus poporul german pe culmi... Am de ales între victorie și nimicire. Aleg victoria. Decizia mea este irevocabilă".

Dar decizia istoriei a fost alta.

La început, efemere victorii : Austria, Cehoslovacia, Polonia, Franța, Iugoslavia, Grecia, Africa, Ucraina, Bielorusia, Crimeea : la orizont se profila Moscova. Dar aici, lanțul triumfurilor s-a întrerupt. De la sfîrșitul lui decembrie 1942, o dată cu catastrofa iremediabilă de la Stalingrad, și pînă în 1944, cînd armatele sovietice treceau victorioase granițele patriei lor și procedau la eliberarea popoarelor subjugate, Herr „Grofaz" a primit veștile de pe front cu izbucniri isterice din ce în ce mai acute, pe care și le-a consumat aici, în invulnerabilele cazemate de la Ketrzyn. De aci, Hitler emitea ordinele criminale, aci primea rapoartele despre felul cum se desfășura „rezolvarea definitivă a problemei evreiești" în crematoriile de la Auschwitz și Maidanek, aci, înconjurat de ciracii săi, hotăra soarta a sute de mii și milioane de oameni.

Tot aici, într-una din cazematele din pădure, a avut loc celebrul atentat de la 20 iulie 1944. După un șir de nereușite atentate la viața Führerului, socotit demult de un cerc din ce în ce mai mare de ofițeri superiori din anturajul său, o mînă de opoziționiști, care vedeau în îndepărtarea „Grofaz"-ului posibilitatea unei

înțelegeri cu americanii și englezii în vederea salvării situației de pe frontul de est, au hotărît suprimarea lui Hitler. Brutus-ul nereușit al celui de-al treilea Reich, locotenentul Clavius von Staufenberg, a declarat imediat după atentat jurînd că-l văzuse pe Hitler zburînd sfîșiat de explozie, pe una din ferestrele barăcii răvășite: „Mort zace Cezarul! Fie doar ca succesorul lui să vină ca un adevărat Octavian al germanilor!"

Dar cîteva ore mai tîrziu, toate posturile de radio fasciste transmiteau fără întrerupere, direct din Ketrzyn, discursul a ceea ce mai rămăsese din Führer: „Providența m-a scăpat de orice suferință trupească — spunea înviatul — așa că pot rămîne mai departe la postul meu care are drept scop victoria".

Cîteva zile mai tîrziu, la Berlin și apoi la Nürnberg, într-o vitrină sclipitoare, erau expuși pantalonii Führerului sfîșiați de explozie, în fața cărora SS-iștii depuneau cumplite jurăminte de răzbunare. Într-adevăr, răzbunarea Führerului împotriva atentatorilor nereușiți care încercaseră să-i grăbească sfîrșitul inevitabil, a fost cruntă. Contele von Staufenberg, care după ce își lăsase sub masa consiliului militar de la Ketrzyn servieta cu bomba cu explozie întîrziată, și după ce, trecînd prin cele trei zone de izolare datorită unui simplu vicleșug zburase la Berlin pentru a anunța moartea Führerului, a fost imediat împușcat. La cîteva ceasuri după atentatul nereușit cîțiva participanți la complot și-au luat singuri viața, iar o întreagă galerie de căpitani, locotenenți, generali, ba chiar și căruntul și ambițiosul mareșal Witzelben, amestecați în complot, au fost executați după un vechi tipic fascist: prin atîrnare în cîrlige de abator într-o pivniță din Plotzensee. Grabnicul proces și execuția lor au fost în întregime filmate și „jurnalul" a rulat la Ketrzyn chiar în ziua execuției unde, Hitler făcînd spume la gură, se delecta privindu-l pe generalul Erich Hoepner, emițătorul ordinului „Walkirya" (conform căruia întreaga putere în Reich trebuia să fie preluată de armată), zbătîndu-se în cîrligul care i se înfipsese în gît.

„Cine e împotriva mea, pe acela îl nimicesc!“ a răcnit atunci Führerul, complet ramolit de pe urma contuziei căpătate, către ofiţerii superiori prezenţi la macabra lecţie cinematografică.

„Leul deşertului“, mareşalul Rommel, denunţat din exces de zel faţă de Hitler de către actualul comandant suprem al forţelor vest-germane din Pactul Atlanticului de Nord — Speidel, ca participant la pregătirea atentatului, a primit acasă, unde-şi petrecea convalescenţa după o rănire pe front, vizita a doi generali de încredere ai Führerului, care i-au prezentat din partea acestuia două procedee de a trece pe lumea cealaltă. O tabletă de cianură sau „Tribunalul special“. Aproape mort de frică, Rommel şi-a îmbrăţişat familia, şi cinci minute mai tîrziu, în maşina care-l ducea sub escortă, a căzut de acord asupra primului procedeu. Oficial, s-a comunicat că moartea lui a survenit în urma rănilor provocate de duşman. În vremea aceasta, la Kertzyn se juca ultimul act din tragicomedia al cărei regizor şi interpret principal rămînea acelaşi „Grofaz“.

După atentat, şi o dată cu apropierea vertiginoasă a armatelor sovietice de Ketrzyn, paranoicul Führer, încremenit de spaimă în oraşul său de beton şi oţel, a ordonat să i se tripleze garda, să se mineze alţi kilometri de zonă interzisă, să se pună peste ciclopicele cazemate alte mii de tone de beton armat. Retras în „Wolfschanze“ — bîrlogul lupului — supranumit astfel după numele de „Wolfi“, purtat de Hitler înainte de venirea la putere, un „Bunker“ pe care acum îl vizităm încercînd — ca pretutindeni de altfel — să descoperim procedeul de înlăturare a blocurilor de beton care astupă intrările în subteran, ascuns din faţa soarelui pe care niciodată nu l-a putut suferi, trăia înconjurat de un număr restrîns de ciraci credincioşi, părtaşi la accesele lui, la groaznica-i manie a urmăririi şi spionării ca şi la momentele de megalomanie care îl făceau orb în faţa hărţilor cu situaţia fronturilor, şi surd la glasul de tunet al artileriei sovietice din ce în ce mai apro-

piate. Figura lui din aceste zile rămîne cea mai ridicolă din toată galeria despoților lumii: Paralizat de spaima pe care i-o provoca pînă și umbra sa, îngropat de viu într-un cavou din fundul unei cazemate oarbe, sub mii de tone de beton, Führerul continua să amenințe omenirea, înconjurat de ciracii și mai înspăimîntați, tremurînd la orice gest al stăpînului lor. Între pereții cazematei din mijlocul orașului său de beton și oțel, unde nu răzbătea tot mai apropiata canonadă, în fața unei imense hărți care arată mersul războiului, Hitler mai încerca să-și fascineze cu o privire demențială, făcînd sforțări să-și stăpînească tremurul mîinii stîngi, colaboratorii intimi: „Peste cîteva săptămîni vom ocupa Moscova. Acest lucru se va petrece, fără îndoială. Voi rade de pe fața pămîntului acest oraș și voi pune să se construiască pe locul lui un lac artificial care să alimenteze centrale electrice ale Reichului!" Omul cu viață de termită pierdut între giganticii pereți de beton armat, simțea necruțătoarea sabie a popoarelor străpungîndu-i „inexpugnabila" fortăreață, și tot mai amenința lumea.

Loviturile decisive ale celui de-al treilea front bielorus date asupra Prusiei Orientale în toamna lui 1944 l-au constrîns pe Führer să-și părăsească bîrlogul și să fugă în vest. Exploziile care au urmat la Ketrzyn au cutremurat pămîntul. Mii de tone de trotil dispuse premeditat în galeriile și nișele special făcute în pereții catacombelor de beton, au mutat coloșii din loc, i-au despicat și au stropșit la zeci de metri depărtare blocuri de beton pe care nu le-ar putea urni din loc cohorte întregi de locomotive, dînd astfel forma definitivă sinistrului monument al și mai sinistrului Führer. Pădurea artificială din sîrmă și masă plastică s-a prăbușit peste orașul stropșit ca un decor de operetă.

Apa lacului învecinat a invadat subteranele. În pădurea încremenită și pustie, doar perfidele mine au ră-

mas să amintească de acest fantastic oraș al „Grofaz"-ului, care, numai la cîteva luni mai tîrziu, cînd tancurile sovietice intrau învingătoare pe străzile Berlinului, se stropea singur cu benzină și își dădea foc.

Părăsim orașul mort după ce, naivi, am făcut contact între toate fișele și cablurile electrice pe care le-am zărit ieșind din pămîntul răscolit. Orașul lui Hitler rămîne mort pentru totdeauna și niciodată, nimic nu îl mai poate reînvia...

O DESTĂINUIRE

Am cunoscut la Varșovia o femeie ale cărei destăinuiri au făcut să-mi înghețe sîngele în vine. Era o ființă din acelea care ani de zile, uneori decenii, pot păstra ferecată în inimă o groaznică taină, ca deodată, fără să poți înțelege de ce, ți-o încredințează tocmai ție, poate numai pentru că ești străin și trecător.

Am descris, mai tîrziu, pe larg, tragedia acestei femei în nuvela „Mama". Aici vreau să redau numai prima ei destăinuire, ca pe un simplu fapt divers. Iat-o :

Femeia arătă ca de șaptezeci de ani, deși în realitate era încă departe de a împlini cincizeci. Fusese cîndva fericită, avusese o familie, un soț, copii, dar totul îi pierise ca într-un cataclism.

În 1942, pentru că în beciul blocului în care locuia cu familiă ei s-a descoperit cadavrul unui ofițer fascist, toți locatarii casei au fost arestați și duși ostateci la Auschwitz. Acolo i-au smuls din brațe copiii, au rupt-o de lîngă tovarășul ei de viață. Dar ea a avut noroc... A fost aleasă, dintre zecile de mii de femei din lagăr, să slujească cei patru copii ai comandantului fascist de la Auschwitz sub a cărei spînzurătoare înălțată în fostul lagăr mai atîrnă încă sîrma de oțel îndeajuns de solidă pentru a mai legăna pe cei sustrași vigilenței popoarelor. Vreme de douăzeci de luni a îngrijit copiii năpîrcii ocrotindu-i la sîn ca pe propriii ei copii. Erau patru : Herman, cel mai mare, urmat de două fete Mutzi și Lilly, iar acestea de Johann, un băiețel bondoc și

rotofei care aducea mult cu cel mai mic fiu al ei, Erzy. Cînd dorul o mistuia, cînd sub cerul încărcat de fumul crematoriilor își smulgea părul ascunsă în grădina vilei cochete din apropierea lagărului — Hedwig, stăpîna, soția comandantului, pentru a avea mereu o slugă devotată, o punea să le scrie copiilor ei din lagăr și îi dădea cîteva lucruri vechi de-ale odraslelor sale pentru pachete, pe care ea le scălda în fierbințeala lacrimilor de mamă. În cele douăzeci de luni cît a slujit acolo, a „trimis" în lagăr prin stăpîna sa unsprezece scrisori și tot atîtea pachete. Dar într-o zi, spre marea ei bucurie, stăpînii au dat-o „afară", adică au trimis-o din nou înapoia rețelelor de sîrmă ghimpată. Și acolo a aflat de la alți deținuți că soțul ei murise de mult, iar copiii, cărora le trimisese atîtea scrisori și pachete, ce nu trecuseră niciodată de porțile vilei cochete, îngroșaseră fumul crematoriilor cu firavele lor trupuri, încă din prima zi de lagăr. Disperată, înnebunită de durere, a vrut să se arunce în sîrmele încărcate de curent electric. Dar ura, setea de răzbunare, au fost mai puternice decît moartea. Și a rezistat. Din lagăr în lagăr, „evacuîndu-se" o dată cu retragerea fasciștilor, a ajuns în Germania, la Sachsenhausen, de unde, în 1945, a fost eliberată. Dar nu s-a întors acasă. Vreme de doi ani după război a cutreierat orașele Germaniei, în căutarea copiilor călăului de la Auschwitz. Purta la ea patru fiole de otravă și, pe măsură ce vedea că orice încercări de a-i găsi rămîneau zadarnice, inima îi era înecată de o tot mai otrăvită ură. A vînturat o țară întregă pentru a-și face singură dreptate. Și cînd credea că cei căutați au pierit pentru totdeauna, i-a aflat. Crescuseră, așa cum ar fi crescut propriii ei copii, dacă Auschwitzul nu i-ar fi transformat în scrum și pulbere. Îi avea în față. Au recunoscut-o. De emoție, femeia nu și-a putut pune planul în aplicare chiar atunci. A așteptat un prilej mai potrivit. I-a atras într-o cofetărie și le-a turnat otrava în paharele cu limonadă. Cînd le-a întins băutura a trebuit să țină fiecare pahar cu amîndouă mîinile pentru ca ei să n-o observe cum tremură.

Primul a dus paharul spre buze Johann. Ea l-a privit cu ochii înțepeniți de groază și curiozitate, în vreme ce el rîdea cu buzele mînjite de cremă. În clipa cînd a vrut să soarbă, nu s-a mai putut reține și i-a strigat:

— Erzy! Băiatul mamii!... Stai, Johann... Paharul acesta nu e curat. Și i-a schimbat paharul cu al ei. Băiatul a băut, s-a șters cu mîneca, și a continuat să-și mănînce prăjitura. Ea îl privea leoarcă de sudoare, ochii injectați îi lăcrămau fără să poată plînge. Cînd a văzut-o pe Lilly ridicîndu-și paharul, a scos un geamăt.

— Mi-e rău, copii! Am fost grav bolnavă.

În aceeași clipă a răsturnat masa. Paharele cu limonadă au căzut în țăndări. Copiii au sărit în lături, cofetarul a început să strîngă cioburile, soția acestuia i-a dat femeii să miroasă niște săruri. Și-a revenit repede, i-a privit pe toți patru din jurul ei, a căzut pe un scaun la altă masă și, prinzîndu-și capul în mîini, a început să plîngă cu hohote.

Copiii au privit-o o vreme, apoi s-au tras speriați spre ieșire. Din ușă Herman, cel mai mare, a zis privind-o:

— E nebună, n-o vedeți? Mai țineți minte, și acolo, la noi, în Auschwitz plîngea toată ziua...

La cîteva luni după această întîlnire, femeia se afla într-un tren care o ducea spre patria ei.

Am întrebat-o:

— De ce nu i-ai lăsat atunci să bea?

Mi-a răspuns privindu-mă în ochi, cu ochii ei mari, bătrîni, obosiți:

— Mă întrebați asta? Cred că nu v-aș putea spune niciodată.

În acea noapte de octombrie 1944, Dirlewanger a deschis larg ferestrele palatului Bruchlowski din Varșovia și a strigat extaziat :

— Priviți, meine Herren !... Este la fel de frumos ca atunci la Madrid !... (făcuse parte din corpul fascist *Legion Condor* care luptase în Spania de partea lui Franco).

Din jilțul său cu spetează înaltă, „regele" (Varșoviei) SS-Obergruppenführerul Reinefarth a încuviințat dînd din cap cu demnitate. Într-adevăr, spectacolul era uluitor. Pentru cei din palat uluitor de „frumos", pentru popoarele lumii uluitor de tragic. Ardea Varșovia. Se prăbușea Varșovia. Se ștergea de pe fața pămîntului Varșovia. Numele ei se înscria între celelalte două orașe martire pronunțate după război, într-o singură răsuflare : Stalingrad, Varșovia, Hiroșima. În flăcările care mistuiau metropola poloneză se năștea imaginea pusă pe hîrtie de marele poet uruguaian Enrigue Amorim care, văzînd-o prăbușită, a exclamat : „O ! Varșovie, ruinele tale mă orbesc, îmi ard privirea, ca picăturile unei groaznice otrăvi".

Reinefarth își privea satisfăcut opera. Pentru el, orașul în flăcări era apoteoza care încheia coșmarul de 63 de zile de lupte de stradă cu Varșovia răsculată, era îndeplinirea voinței Führerului și a vrerei sale personale. Avea pe genunchi ziarul fascist din Poznan *Ostdeutcher*

Beobachter (5 oct. 1944) care în ziua aceea îi publicase cu litere groase cuvintele: „Fie soldaţii, fie SS-manii, poliţiştii sau membrii SD-ului, toţi s-au străduit deopotrivă ca metropola Poloniei din partea căreia în decursul secolelor, nouă nemţilor, ni s-au tras atîtea nenorociri, să fie definitiv nimicită..." Odiosul criminal era propus de Himmler, pentru felul cum înăbuşise revolta şi setea de libertate a varşovienilor, a fi cel de al 608-lea ostaş din armata Wermachtului, distins cu una din cele mai mari decoraţii fasciste: frunzele de stejar la crucea de cavaler. Himmler văzuse în Reinefarth cel mai bun candidat pentru funcţia de călău al Varşoviei. Şi acesta nu i-a înşelat aşteptările. 150.000 de varşovieni şi-au găsit moartea din mîna lui. Pentru asigurarea „succesului" Reinefarth şi-a organizat o armată de asasini de profesie şi deţinuţi de drept comun, cărora le-a oferit ocazia de a se reabilita „pe cîmpul de luptă", adică în Varşovia răsculată împotriva ocupanţilor. I-a înarmat cu tancuri, cu avioane, cu artilerie grea, cu tot ce maşina de război germană avea mai desăvîrşit. Radio Berlin a trebuit să recunoască: „Dacă la Varşovia ostaşii germani nu ar fi pus la bătaie toate mijloacele pe care le aveau la dispoziţie, lupta ar fi fost fără nici o speranţă". În privinţa „mijloacelor" este de ajuns a-l cita pe profesorul Thieme care a publicat în revista *Spiegel* cîteva amintiri despre martiriul varşovienilor din cartierul Wola: „Erau împuşcaţi absolut toţi — bărbaţi, femei şi copii. Am văzut mormane de cadavre în cimitirul din Wola unde oamenii s-au ascuns de hăituitori. Înainte de execuţie, li se ordona să strîngă în braţe scînduri desprinse din garduri, pentru ca mai tîrziu cadavrele lor să ardă mai uşor..."

După capitularea răsculaţilor asediaţi, care vreme de două luni rezistaseră eroic, s-a trecut la nimicirea metodică a Varşoviei. Stradă cu stradă, casă cu casă, mîna lui Reinefarth, aruncătoarele de flăcări şi dinamita şi-au desăvîrşit opera: Una din cele mai sinistre privelişti pe care ochiul omului a putut-o vedea din clipa în care conştient a aşezat una peste alta două lespezi pentru

a-şi face un acoperămînt, şi pînă în zilele noastre : Ruina Varşoviei.

Întrebat recent, la una din întîlnirile electorale din Germania de vest, ce gîndeşte despre tragedia Varşoviei, ex-generalul SS Reinefarth, astăzi deputat într-un Landtag federal, a răspuns : „Nu am să-mi imput absolut nimic... Dorm bine, şi noaptea nu mă acoperă sudoarea rece a fricii ; pofta de mîncare îmi e excelentă. Şi în general, n-am a mă plînge de nimic". Iar Asbach, unul din conducătorii partidului B.H.E. (partidul strămutaţilor) i-a sărit în apărare : „Învinuirile ţintesc într-un om care în fond nu a făcut nimic altceva decît să-şi îndeplinească datoria faţă de poporul său şi de patrie".

Reinefarth, criminalul „desăvîrşit", călău al Pragăi, al Cracoviei şi Varşoviei, a scăpat printr-o minune de zdrobitoarea avalanşă din ianuarie 1945, cînd armatele sovietice şi detaşamentele de luptă poloneze au eliberat Varşovia.

În acea zi, de 17 ianuarie 1945, ziarele poloneze din Lublin şi celelalte oraşe eliberate cu aproape o jumătate de an în urmă, la 22 iulie 1944, au publicat relatarea primului corespondent de presă intrat în Varşovia eliberată : „La vestea eliberării, corespondentul nostru s-a deplasat imediat la Varşovia. Toate podurile peste Vistula au fost aruncate în aer. Traversarea fluviului se face cu mult risc numai peste stratul de gheaţă. Centrul Varşoviei prezintă imaginea unui îngrozitor sinistru. Aproape că nu mai există nici o casă întreagă. Se înalţă doar scheletele fostelor blocuri şi mormane uriaşe de ruini. Mai bine arată doar cartierul în care au locuit nemţii, adică împrejurimile aleilor Szucha. În centrul Varşoviei populaţia civilă nu se vede de fel. Conform unor informaţiuni încă necontrolate ar mai exista ceva locuitori în cartierele Ochota şi Mokotów..."

Şi iată relatarea unui corespondent de presă, transmisă 15 ani mai tîrziu : „Astăzi dimineaţă au asaltat oraşul 690 tramvaie, 70 troleibuze, 280 autobuze şi cîteva sute de taxiuri. Vistula este traversată de cinci poduri care leagă între ele cele două jumătăţi ale oraşu-

lui. 1.160.000 cetățeni ai Varșoviei, care locuiesc în peste 530.000 de locuințe, au pornit la preocupările lor zilnice. Aproape o jumătate din ei, adică 525.000 de oameni muncesc în întreprinderile de stat ; în cele cincizeci mari uzine varșoviene (din care 30 construite în ultimii 15 ani, iar celelalte reconstruite din temelii după devastarea lor de către ocupanți), în întreprinderile de construcție în transport și comunicații, comerț și administrație. In Varșovia există 204 școli elementare, 54 licee și 13 Institute de Învățămînt Superior, 18 teatre și 40 de cinematografe. Ca în fiecare zi, și în această dimineață la Varșovia s-au deschis peste 3500 magazine de stat și cooperatiste, iar cafenelele, express-urile, barurile și restaurantele varșoviene dispun de aproape 30.000 locuri, care, fără îndoială, vor fi ocupate pînă la ultimul, deoarece varșovienilor le place să schimbe o vorbă la o cafea și nu numai... la o cafea. Din gările Varșoviei pornesc trenuri spre toate capitalele Europei. De pe aeroportul ei avioanele își iau zborul spre Moscova, spre Praga, Budapesta, București și Sofia, spre lumea întreagă."

Acesta e miracolul varșovian.

Reinefarth își închipuia că Varșovia a fost rasă de pe fața pămîntului. Doar pentru aceasta primise frunzele de stejar la crucea de cavaler și el însuși decorase unii ofițeri care se „distinseseră" în luptele de la Varșovia, cu Warschau-Schild. Poate o mai crede încă și astăzi, în calitatea sa de primar al Westerlandului de pe insula Sylt unde e stăpîn pe mari proprietăți. Și poate nu numai el a crezut că Varșovia a fost ștearsă de pe fața pămîntului. Toți aceștia nu au ținut seama de un lucru : poporul care primul a rezistat celei mai feroce întruchipări a fascismului — hitlerismul — continua să existe. Continua să ducă o luptă care răsturna cele mai precise socoteli ale cotropitorilor. După capitularea din 1939 semnată cu sîngele trădării, capitularzii au fugit peste hotare. A rămas însă poporul. A rămas să lupte pe redutele Varșoviei, la Westerplatte sau în codrii Swietokrzyskie. După fuga lui Reinefarth care lăsa o

Varșovie „rasă de pe fața pămîntului" a rămas poporul. Cel care nu piere, cel care nu poate fi niciodată învins. Au rămas alături de popor, trup din trupul poporului, comuniștii. Au rămas pentru a săvîrși miracolul Varșoviei. Și l-au săvîrșit. Într-un timp record, uluitor pentru toată lumea și pentru întreaga istorie. După război, statisticienii burghezi socotiseră că reconstrucția Varșoviei n-ar mai fi rentabilă. Că numai pentru scoaterea din oraș a ruinelor ar trebui zeci de ani și zeci de mii de trenuri. Viața le-a depășit socotelile. Pentru că în calculele lor, nu ținuseră seama de un lucru : Cînd Polonia pornea să-și vindece rănile provocate de război, cînd începea să-și făurească o viață nouă, nu mai era singură, la cheremul burgheziei trădătoare autohtone sau al monopolurilor străine. Ea era înconjurată de grija și sprijinul frățesc al Uniunii Sovietice și al celorlalte țări socialiste.

Astfel s-a produs miracolul Varșoviei. În 1945, în „centrul" rămășițelor Varșoviei, se afla un vagon de tramvai, înconjurat de ruine. Acest vagon a fost prima farmacie din Varșovia de după război. Lipsea pîinea, dar la vagonul de tramvai se vindeau plante medicinale. Oamenii ieșeau de sub ruini ca niște locuitori ai cavernelor preistorice, și una din primele lor griji era să curețe cărămida de moloz și să înalțe ziduri noi. Călăul Varșoviei, Reinefarth, nici nu ajunsese încă la proprietățile sale de pe insula Sylt, cînd în Varșovia ale cărei ruine mai fumegau încă, se înălțau primele ziduri proaspete. Nu s-a mai pus problema scoaterii ruinelor din oraș. A apărut o adevărată industrie nouă, aceea a fabricării materialelor de construcție din ruine. Întregul cartier Muranów, cu blocuri masive de cîte 6-7 etaje, apărut pe locul fostului ghetou varșovian distrus pînă la temelii și spălat de șingole a o sută de mii de oameni, pare înălțat pe niște coline, sub el zac zidurile orașului existent înainte ca Reinefarth să-și împodobească crucea de cavaler cu frunzele de stejar înmînate de Führer.

Varşovia a renăscut. Mai frumoasă, mai sclipitoare ca oricînd. Despre acei ani negri au rămas drept mărturie inscripţiile pe zidurile Varşoviei. Aproape nu există stradă în Varşovia pe care să nu se afle un zid din vechiul oraş, purtător al unei inscripţii cu un conţinut asemănător: „Aici au fost împuşcaţi de către ocupanţii fascişti 300 de patrioţi polonezi"... „În acest loc au fost arşi de vii 150 de patrioţi polonezi". Ca pe vremea inchiziţiei. Sau mai precis: ca pe vremea lui Reinefarth... În toată Varşovia sînt cîteva sute de astfel de inscripţii. Pe vechile ziduri ale catedralei Zbawiciela, se mai pot citi cuvinte spălate de ploile şi zăpezile anilor: „Wawer", „Auschwitz", „Polonia luptă", „Vom răzbuna Pawiakul"... Pentru fiecare literă scrisă insuficient de repede în vecinătatea patrulei SS, autorul plătea cu viaţa.

Varşovia nu uită. La locurile acestea sînt întotdeauna flori. Nu, varşovienii nu pot uita. Prinşi în iureşul construirii unei vieţi noi, ei păstrează inscripţiile de pe zidurile oraşului de altă dată. În drum spre fabrici ori spre şcoli, varşovianul lasă o floare pe locul unde i-a fost ucis tatăl, un frate ori un prieten. Iar locul acesta este pretutindeni. Mergînd pe stradă, calci peste gurile canalelor subterane în care, în timpul răscoalei antifasciste, s-a consumat una din cele mai cumplite tragedii varşoviene. Aproape nu există casă nou clădită, în zidurile căreia să nu fi fost puse cărămizi din fosta Varşovie. „Staroe Miasto" — Oraşul Vechi, seculara citadelă şleahtică, poate cel mai tînăr oraş din lume, deoarece în el nici o casă nu are vîrstă mai mare de 12-13 ani, a fost în întregime reconstruit păstrîndu-i-se aspectul de altă dată, pînă la amănunte.

Grija aceasta pentru reconstrucţia oraşului este între varşovieni unanimă. Oricine poposeşte aici, trebuie avizat că se află într-un oraş cu un milion de urbanişti. Aproape fiecare varşovian face planuri, îşi are părerea sa asupra dezvoltării oraşului şi discută aprins despre aceste chestiuni. Are înapoia sa o bună experienţă — dacă am lua numai centrul oraşului unde în ianuarie 1945

nu exista decît un uriaş morman de ruine şi de moloz care întărea numai... 35 milioane tone, şi unde azi se întretaie noile magistrale străjuite de blocuri albe, i-am recunoaşte autoritatea în materie de urbanistică.

De la ultimul etaj al Palatului Ştiinţei şi Culturii din Varşovia, se deschide în faţa privitorului uriaşa panoramă a Vorşoviei renăscute. Marile bulevarde deschid căi drepte între şirurile de blocuri albe. Magistrale pe care freamătă viaţa taie metropola spre toate punctele cardinale. Albastra Vistulă curge domol spălînd zidurile unei noi Varşovii.

E un miracol?

Nu. Este puterea poporului eliberat.

DIALOGURI LA NOWA HUTA

Nowa Huta? m-a întrebat un coleg de breaslă, varşovian, căruia i-am mărturisit intenţia mea. Ce să cauţi acolo? S-a scris atîta, s-a vorbit atîta, de parcă Polonia ar însemna Nowa Huta şi nimic altceva interesant nu ar mai fi de văzut!...

— Du-te la Nowa Huta! mi-a spus un altul. Vei vedea de ce e capabil poporul eliberat, ce forţe colosale poate dezlănţui atunci cînd e bine îndrumat şi cînd devine stăpîn pe ceea ce clădeşte. Afară de aceasta, Nowa Huta e cea mai bună ilustrare a roadelor colaborării şi prieteniei frăţeşti polono-sovietice. Numai cu ajutorul tehnico-ştiinţific al acesteia, a putut apare marele combinat. Nowa Huta e simbolul Poloniei noi. Du-te acolo, nu vei regreta.

Un fost demnitar în guvernul reacţionar al lui Mikolaicik a ţinut să mă convingă:

— Face s-o vezi. E colosul cu picioare de lut. Ce ne-o fi trebuit nouă aşa investiţie pentru care niciodată nu vom avea suficientă materie primă? Megalomanie de epocă, asta e!

I-am găsit replica de răspuns în cuvintele unui miner din Silezia:

— Avem atîta cărbune, şi doar fără cărbune nu poţi face nici fontă şi nici oţel. Sîntem cea mai bogată ţară din Europa în privinţa cărbunelui... Şi nici minereul de fier nu ne lipseşte. Ai auzit de ultimele descoperiri geologice din Polonia Centrală? Sînt grozave! În general,

putem spune că Polonia se descoperă pe ea însăşi. In sensul acesta Nowa Huta e o revelaţie. Face să o vezi!

— Nu există Nowa Huta! Ceea ce au construit comuniştii acolo e primitiv şi înapoiat. Nici nu putea fi altfel fără aplicarea cuceririlor apusului în domeniul siderurgiei! mi-au răsunat în urechi cuvintele unui comentator de la Europa Liberă, „specialist" în chestiuni poloneze.

— Chiar aşa! se lamenta un „pan" din Cracovia. Nowa Huta e o investiţie colosală dar inutilă. Ceea ce clădeam noi acolo în 1957, apusul a clădit cu 50 de ani în urmă. Pe lîngă combinatele siderurgice din America sau din Germania Federală... Nowa Huta... Eh! Ce ţară de idioţi!...

— Mă rog, i-am răspuns, poate sînteţi specialist... Cu ce vă ocupaţi?

— Da de unde! Pentru a vedea asta trebuie să fii specialist? Cu ce mă ocup?... Cum să vă spun?... Iniţiativă particulară...

Nu eram o autoritate în materie de siderurgie pentru a tempera elanul criticist al „iniţiativei particulare". Dar mai tîrziu, directorul combinatului Nowa Huta mi-a pus în faţă o scrisoare în care Mister E. B. Speer junior, directorul combinatului siderurgic din Fairlees Hills-Pensilvania, situa Nowa Huta între cele mai moderne şi mai perfecţionate combinate siderurgice din lume: „Combinatul Nowa Huta a făcut asupra noastră o impresie puternică. Trebuie să vă mărturisim că astfel de combinate siderurgice de proporţiile şi gradul de modernizare al Nowei Huta există puţine nu numai în Europa Apuseană, dar şi în America".

— Dvs. spuneţi asta Mister Speer? Sîntem, ca să zic aşa, măguliţi. Dar acum zece ani cînd despre Nowa Huta se vorbea doar ca despre un proiect, v-aţi exprimat îndoiala asupra realizării lui. Ba unii confraţi de-ai dvs. au fost şi mai drastici.

Sir Ionathan Hamilton era la o recepţie londoneză mai mult decît sentenţios!

— Imposibil! E un proiect cu totul utopic! Polonia ruinată de război, tocată de nemți ca un biftek, nu e în stare să-și care singură nici măcar ruinele din orașe, darmite să construiască un astfel de colos!

Pan Mikolaicik, redresat complet după incomoda călătorie făcută în portbagajul mașinei Ambasadei Americane din Varșovia, care în forma aceasta și-a îndeplinit rolul de trambulină pentru saltul ultimului falit al burgheziei poloneze în Apusul „liber", se grăbea, de astă dată fără nici un fel de mîndrie națională, să țină isonul capitalistului englez.

— Cunosc bine Polonia, excelență! O știu de ce e capabilă și de ce nu. Chestia cu Nowa Huta nu e altceva decît propagandă comunistă.

Desigur, Pan Mikolaicik, ultimul premier burghez, cunoștea Polonia, dar aceasta era Polonia mizeră dinainte de război, pradă ușoară pentru capitaliștii străini și autohtoni. El nu putea cunoaște Polonia nouă de astăzi, condusă de cei mai buni fii ai clasei muncitoare și încurajată de grija și sprijinul țărilor socialiste și în primul rînd al Uniunii Sovietice.

Pornită în mersul greu și costisitor al reconstrucției orașelor distruse de război, Polonia cerea oțel. Orînduirea care se așeza avea nevoie de baze solide. Oțelul îi era necesar ca pîinea, ca aerul, ca soarele. Pan Mikolaicik știa el ce știa. Dar din poziția incomodă de otreapă a istoriei, aruncată în portbagajul automobilului diplomatic american, nu se putea făli cu o perspectivă prea arătoasă. De altfel, aci, pe malul Vistulei, lucrurile s-au petrecut cu o repeziciune uimitoare. Istoria nu a mai cunoscut etape. Peste pămîntul uitat de veacuri al satului Moghila a trecut năvalnic suflul unei adevărate epopei. Și așa ceva e greu de văzut tocmai de pe malurile cețoase ale Tamisei. Pan Mikolaicik cunoștea totuși bine terenurile acestea. Doar aici bandele lui au avut de acționat din gros imediat după ultimul război mondial și chiar prin aceste împrejurări și-au prezentat în 1946 strălucita... capitulare.

Marienburg

Varşovia-Oraşul Vechi

Casa din Zelazowa Wola unde s-a născut Chopin

Kopernic la Torun

Mr. O. B în 1939

Monumentul din Grünwald

Castelul Niedzicy

Malborsk

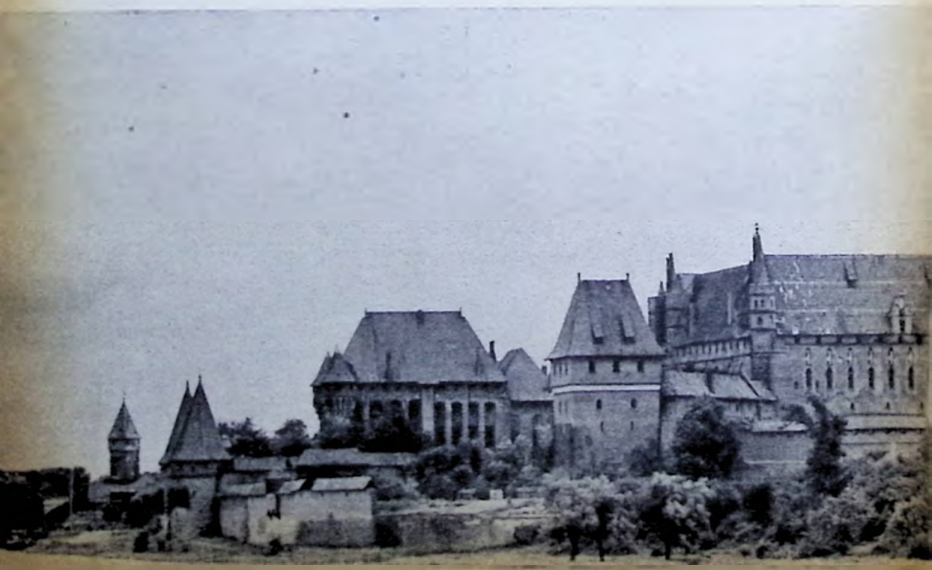

Mai întîi pe vatra Moghilei au poposit urbaniștii și arhitecții. Aveau să clădească pe locul acesta un oraș pentru 100.000 de oameni.

Pan Mikolaicik a zîmbit sceptic : Cracoviei, aflată la numai 6 kilometri depărtare, i-au trebuit pentru a construi atît, nu mai puțin de șapte veacuri, de la dinastia Iagellonilor pînă în secolul nostru. Și totuși arhitecții Nowei Huta socialiste au socotit că le sînt îndeajuns 7 ani.

Astăzi orașul ultramodern Nowa Huta numără 110.000 locuitori și construcția continuă. E cel mai tînăr oraș al Poloniei. În viitorul apropiat el trebuie să adăpostească 150.000 de oameni. Tot mai zîmbești sceptic, Pane Mikolaicik ?

Orașul și combinatul siderurgic au fost construite după două proiecte separate. Combinatul, pe baza proiectelor întocmite de Ghipromezul Sovietic, la Moscova, iar orașul, după planurile semnate de un colectiv de arhitecți și urbaniști polonezi.

Rîuri de oameni au curs din toate colțurile Poloniei spre acest loc de pe Vistula superioară unde țara distrusă de război își înalță cu ajutorul frățesc al Uniunii Sovietice monumentul viitorului. Cîteva blocuri din nordul orașului Nowa Huta sînt locuite în exclusivitate de țigani. Hotărîrea guvernului polonez pentru localizarea și productivizarea țiganilor nomazi a prins aici viață într-un fel original, dar propriu fenomenului. Mulți țigani nu au putut rezista tentației de a se reîntoarce la șatre și între timp au părăsit orașul. Dar majoritatea au rămas, locuiesc în apartamente cu baie și încălzire centrală, copiii lor învață carte, ba există chiar și un excelent ansamblu artistic țigănesc cu cîteva turnee peste hotare, colectiv al cărui suflet e familia țiganului Ciurei venit aci, sub Beskizi, de prin părțile Sighișoarei.

Un țigan nowo-hutean îmi spune :

— Locuiesc de patru ani aci. Gaz, încălzire centrală, baie, cinematograf, tramvai pînă la combinat... Abia acum simt și eu viața !

Excelenți fierari, țiganii din Nowa Huta s-au dovedit a fi neîntrecuți siderurgiști. Se regăseau aici în elementul lor, dogoarea metalului topit le era familiară, jerbele de scîntei cu fantasticul lor cîntec le aminteau de proporțiile epocii în care făcuseră saltul miraculos de la clan la socialism și de la cuptorul primogen în care au copt cea dintîi potcoavă la marile furnale siderurgice.

În combinat mi-a fost dat să aud în legătură cu problema țigănească :

— În lupta noastră cu întunericul și analfabetismul nu avem voie să uităm nici un singur om, și deci nu ne putem imagina cine știe ce „rezervate" pentru țigani... doar nu e vorba de zimbri, ci de oameni.

În 1949 primul escavator a mușcat din pămîntul satului Moghila. Pan Mikolaicik, primind vestea în vila sa de pe malurile Tamisei din nou a zîmbit sceptic. Iarna, cînd au început să se înalțe schelele primelor construcții a zîmbit și mai sceptic, declarînd încă o dată planul compatrioților săi o utopie.

Știa el ce știa. Iarna aici e grozavă, adevărată Siberie, existau mari greutăți de aprovizionare, oamenii erau lipsiți de experiența construirii unor astfel de obiecte gigantice. Dar se înșela. Constructorii polonezi lucrau alături de specialiștii sovietici, oameni care în condiții mult mai vitrege ridicaseră Komsomolskul pe Amur și Magnitogorskul, reclădiseră Stalingradul și Kievul. Și iată că la 22 iulie 1954, în ziua celei de a zecea aniversări a eliberării Poloniei, din primul furnal de 1000 tone — uriașă construcție ridicată într-un timp record — țîșnește cea dintîi șarjă vie, incandescentă, însoțită de o zgomotoasă jerbă de scîntei, de urale și de strigăte de bucurie.

— Tot sceptic zîmbești, Pane Mikolaicik ?

În 1955 e dată în exploatare oțelăria care singură, cu cele opt cuptoare ultramoderne sovietice, a atins curînd și a întrecut cea mai ridicată producție de oțel a Poloniei capitaliste.

— Tot nu te-ai răzgîndit, Pane Mikolaicik ?

În 1956 s-a pornit laminorul a cărui hală-colos atinge 1300 metri lungime și se întinde pe 7 hectare. Al doilea laminor recent terminat are 6 hale lungi de cîte 700 metri fiecare.

În 1958 Nowa Huta avea trei cuptoare siderurgice, două de cîte 1000 tone, iar al treilea, o construcție ce prin proporții depășește orice semen al său din Europa, are o capacitate de 1400 tone. Pe o suprafață de 1000 hectare se înălțau 500 construcții industriale între care cîteva uzine, ele însele adevărate combinate, o termocentrală, numeroase ateliere și hale acoperite. Producția anuală curentă a ajuns la ordinul milioanelor de tone la oțel, fontă, tablă și cox.

— Pane Mikolaicik, răzgîndește-te cît mai ai timp!

Din cei 100.000 locuitori ai Nowei Huta 48.000 sînt salariați. Între aceștia, 18.000 tehnicieni și ingineri. Vîrsta medie a locuitorilor e de 35 de ani. În orașul care numără mai puțin de zece ani, oamenii nu au avut timp să îmbătrînească. Țiganul Walenty Gil, unul dintre cei mai buni furnaliști — înalt, slab, cu o frunte de fildeș încrustat cu zgură, cu ochi mari negri, neobișnuit de frumoși — a primit cea de a patra distincție în muncă. Combinatul aduce un venit zilnic de un milion de zloți. Se construiește fără întrerupere. În 1958, Nowa Huta a primit din Uniunea Sovietică 5000 tone mașini și instalații necesare amploarei pe care o capătă combinatul în drum spre producția de 4 milioane tone oțel anual.

— Pane Mikolaicik, tot nu te-ai răzgîndit? Mister E. B. Speer junior din Pensilvania ți-a luat-o înainte. A recunoscut. Taci?... Îți ridicăm cuvîntul ca nul și neavenit. Au recunoscut puterea gigantului de pe Vistula patroni de siderurgii din Anglia, Franța, Belgia, Germania Federală.

La Varșovia reapar primele persoane din dialog.

— Ai fost totuși? Mă rog, mă rog, nimeni nu contestă! Dar prea se duc toți acolo. Și doar sînt atîtea altele de văzut:...

— Cred că te-ai convins, e un simbol... Un prieten, poet din Romînia îmi spunea : Alături de Apus Polonia ar fi fost un Auschwitz imens, cu Uniunea Sovietică și cu întreg lagărul socialist, Polonia este o Nowa Huta. A avut dreptate, nu ?

Ciudat, anacronic și pentru oricine bizar, postul de radio Europa Liberă repetă aceleași enormități ; „inițiativa particulară" e de negăsit. Ce-o fi pățit ?

Lui Pan Mikolaicik nu îi mai dăm cuvîntul. A luat puțin miros de benzină din portbagajul automobilului diplomatic american și ține să facă pe incendiarul.

Îmi amintesc doar de un tînăr inginer siderurgist din Nowa Huta :

— Am crescut o dată cu ceea ce vedeți în jur. Nu mă opresc aici, nici Nowa Huta nu stă în loc. Veți auzi încă multe despre noi. Noile instalații, rampele de încărcare și descărcare, laminoarele vor fi dotate cu aparate de televiziune tehnică... Ne gîndim la un mic laborator atomic pentru folosirea izotopilor radioactivi în controlul tehnic.

— Lasă-l, e un exaltat — mi-a spus un altul. Nu zic că toate acestea nu se vor face, dar nici așa cum crede el, cît ai bate din palme... Aici totul s-a născut din greutăți, au curs rîuri de oameni din toată țara, au venit, au pus cărămizi, s-au împrăștiat... Cine a rămas, știe că îl așteaptă muncă, nu glumă. Pînă la capătul drumului va mai curge multă apă pe Vistula... O să vedeți...

— Văd și cred. Păcat însă, vroiam să vorbesc cu „exaltatul" acela. Îmi plăcea.

Rămîn să privesc împurpuratul peisaj de irumperi rubinii ale șarjelor, pe care nu le-ar putea cuprinde decît un ecran panoramic.

LA DOLNY LÎNGĂ WROCLAW

Scurgerea valurilor ultimului război şi-a lăsat în trupul oraşelor din Europa răsăriteană un anumit semn distinct. Coborînd dinspre răsărit, armatele sovietice au lovit mai întîi în fortificaţiile fasciste aflate întotdeauna în cartierele de est ale oraşelor, apoi, joncţionînd, au paralizat citadelele în care se cuibăriseră fasciştii şi au trecut mai departe prin labirintul străzilor ieşind spre apus în continuarea marşului de foc şi fier spre Berlin. Dar la Wroclaw, strategia „clasică" a eliberării dinspre răsărit a fost răsturnată. Partea de est a oraşului e aproape intactă. Apusul e însă nimicit, ras de pe faţa pămîntului. La 9 mai 1945, după căderea Berlinului, Wroclawul, această stafie întîrziată a fascismului răpus, mai lupta încă. Armatele sovietice trecuseră de mult dincolo de Oder, steagul roşu fîlfîia pe Reichstagul incendiat, dar Wroclawul încă nu depusese armele. La 10, la 11, la 12 mai, cînd pe toate pieţele lumii omenirea sărbătorea sfîrşitul războiului, în pieţele Wroclawului, cu o îndîrjire cum poate avea numai sinucigaşul, ultimele unităţi blindate fasciste patrulau în formaţie de luptă. Întorşi după uriaşul marş „na Berlin", ostaşii sovietici în drumul lor „damoi", plini de bucuria supravieţuirii cumplitului coşmar, au fost nevoiţi să verse încă sînge. Wroclawul a fost eliberat de ei dinspre apus. Îndîrjirea scelerată a ultimelor bande fasciste a fost în cele din urmă nimicită. A rămas în

urmă orașul distrus, spulberat, cu casele cosite ca o iarbă din care ici, colo, apăreau cazemate sure de beton armat și turnuri de biserici năruite. Și a mai rămas ceva : un cimitir cu pietre albe, unul din cele mai mari cimitire de ostași sovietici de pe întreg cuprinsul Poloniei, pe pietrele căruia ar trebui să scrie : „Aici zace un soldat care se întorcea acasă".

Poarta Oderului, Wroclawul, a fost deschisă. Împrăștiate pe zeci de canale de către ocupanți, cu scopul de a împiedica navigația, apele fluviului s-au strîns din nou în albia principală. Și au udat cu vlaga lor mușcăturile în evantai pe care le-au lăsat în digurile de granit rafalele mitralierelor. Castanii Wroclawului ciuruiți de bombe, au înverzit din nou. Și lucru firesc, au înflorit și în acea primăvară, îndulcind cu ciorchinii lor de flori, spectrul ruinelor încă fierbinți, învăluite în iz de trotil și scrum. Rănile orașului au început să se vindece, pe fluviu au trecut din nou vapoare. Vechea catedrală de pe insula Tunski și cîteva din bisericile cele mai vechi ale orașului, unele datînd din cea de a doua jumătate a secolului 13, ca prin minune, au scăpat de sub canonada artileriei aproape intacte. S-au păstrat inscripțiile străvechi poloneze pe care vremelnica ocupație germană n-a apucat să le șteargă. Încă un fapt recent a venit să pună pe altarul istoriei un argument de netăgăduit : cu ocazia curățirii și adîncirii albiei Oderului, au fost scoase de pe fundul fluviului întăriturile cetății de stejar clădită pe vatra Wroclawului de primul rege polon Mieszko I, cu zece secole în urmă. Trunchiurile grele, negre, tari ca piatra, păstrate aproape un mileniu pe fundul apei, și-au conservat lemnul căpătînd proprietăți deosebit de rare. Așa că pînă la urmă lemnul scump a părăsit altarul istoriei, îndreptîndu-se spre o destinație mai concretă și anume spre mașinile și meșterii unei fabrici de instrumente muzicale.

O dată cu recîștigarea regiunilor apusene, Polonia a primit la sînul ei un milion de polonezi care, în ciuda tuturor afirmațiilor date de statisticienii fasciști (în ajunul ultimului război se anunțase pe un ton triumfal

că în bazinul Oderului nu mai există nici un polonez), s-au încăpățînat să existe.

În cimitirul de pe pămîntul acesta polonezii își au rădăcinile lor adînci, care leagă epoca lui Mieszko I de realitatea zilelor noastre. Orașul distrus în proporție de 70% e ca un bolnav greu rănit care necesită o convalescență îndelungată. Am văzut construindu-se pretutindeni, dar uneori ceea ce se clădește abia compensează ceea ce se dărîmă de la sine sau ceea ce trebuie dărîmat pentru a nu periclita viața locuitorilor. În acest oraș transportarea și lichidarea ruinelor încă mai constituie o problemă... Cu toate acestea noul — schela și zidul roșu — sînt în ofensivă. Au fost ridicate pe vatra vechilor cartiere zeci de blocuri noi, au fost reînălțate bisericile — monumente arhitecturale — școli și spitale. În vechiul stil arhitectural gotic, medieval, au fost reconstruite piețele istorice de care sînt legate tradiții și legende. Pe Oder, în sus și în jos, legînd Silezia superioară de Marea Baltică, circulă vapoare, ambarcații cu cîte șase și opt remorci încărcate cu mărfuri. Orașul vechi de un mileniu, pe de o parte gotic, greoi, mahmur și rece, iar pe de altă parte pădure de schele și ziduri care abia terminate, la roșu, își arată la ferestre perdelele locuințelor, trăiește o viață dublă: lichidarea unei lumi vechi și împămîntenirea noului, firesc și de neînlăturat.

În apropiere de Wroclaw, la Brzeg Dolny, pe Oder, am cunoscut un om. Înalt, cu o față măslinie, cu ochi tulburi ca apele Oderului care se rostogoleau la picioarele noastre, purta un pardesiu cenușiu, prăfuit. Cînd am făcut cunoștință, s-a descoperit ceremonios — avea o șapcă de șantier destul de ponosită — și am văzut atunci un păr cu totul încărunțit, alb-argintiu, o podoabă a vîrstei care ne-a cîștigat deodată respectul deosebit acordat bătrîneții.

Și totuși, era în făptura lui ceva disonant, ca în orice lipsă de armonie, între fața tinerească, ochii vioi, gesturile pline de vigoare și părul coliliu de septadecenar. Aveam să aflăm mai tîrziu și, impresionați, să înțelegem

că în viața noastră omul, apărut numai pentru cîteva clipe, va rămîne de neuitat. Deocamdată îi admiram rodul palmelor și al inteligenței — al lui și al miilor de oameni care lucrau acolo pe Oder. În fața noastră, în jur, sub noi și deasupra, dominînd apele Oderului, forfecîndu-le în canale ori stăvilindu-le, trei coloși de beton își întindeau și își înălțau trupurile lor uriașe. O ecluză, un baraj și o hidrocentrală electrică. Comunistul Iozef Wyska, inginerul cu părul alb, ne descria prin cifre proporțiile construcției care numai peste cîteva săptămîni avea să fie dată în exploatare. Și vedeam momentul apropiat cînd porțile de oțel ale barajului aveau să ferece cursul apelor, cînd pămîntul însetat va primi revărsarea de vlagă, cînd în fața ecluzei va suna sirena primului vapor, cînd turbinele de sub cascadele de apă se vor roti pentru prima dată și în mii de case poloneze de pe malul drept al Oderului, avea să se aprindă lampa lui Ilici... Și în același timp vedeam părul inginerului cărunt, purtat pînă atunci pe șantierele a șapte hidrocentrale la care lucrase după eliberarea Poloniei. Abia în mașină, în drum spre Wroclaw, am aflat taina părului alb. Inginerul ne povestea despre iarna trecută, grea, amenințătoare pentru construcție. Din cauza acestei amenințări, nu a putut merge în munți, la ski... Avea un băiat de șapte ani, iar duminica urma să se întîlnească la Cracovia cu colegii de studenție, la cea de a 20-a aniversare de la absolvirea facultății. Fiu de 7 ani, skiuri, absolvent de numai 20 de ani... Nu pare imposibil, dar e greu de crezut.

— Iertați-mi indiscreția, dar asta?

— Ce, părul cărunt?

— Da' cîți ani aveți?

— Cît îmi dați? răspunde el printr-o întrebare, rîzînd bătrînește.

— Eu știu? 60—62 de ani... (gîndesc 65—70).

— Am 44, împlinesc în noiembrie 45... Cărunțeala e o amintire de la prima întîlnire cu moartea.

Întreb cu insistență, deși știu că întotdeauna, amintirile dureroase sînt greu de povestit. Roțile mașinii

sfîrîie pe asfaltul încălzit, de o parte și de alta a drumului unduiesc lanuri de grîu și secară, în care sclipesc rubiniu, sub asfințitul stins, maci roșii.

A fost conducătorul unui grup de partizani în Silezia Superioară. La un raid de noapte, a căzut prizonier împreună cu alți zece tovarăși. Era prin 1943, după Stalingrad. Au fost puși să-și sape gropile, cîte doi la o groapă, iar el, al unsprezecelea, o groapă separată... A asistat apoi la uciderea, pe rînd, a tuturor tovarășilor săi și tot el a trebuit să verse pămîntul reavăn, scos din gropi, peste trupurile calde ale partizanilor. I-a venit în cele din urmă și lui rîndul. Dar atunci s-a întîmplat o... minune. De la Gestapo, a sosit în ultima clipă, un ordin adus de doi ofițeri. Trei din partizanii condamnați, toți comuniști, printre care și Jozef Wyska, trebuiau trimiși la o ultimă anchetă. Pentru doi din ei, ordinul venise prea tîrziu. Josef Wyska, singurul care se mai afla în viață, a fost luat în primire și scos din lagăr. Pe drum a aflat adevărul. Ofițerii fasciști erau partizani deghizați, trimiși în această misiune plină de risc de către comandamentul general al partizanilor. A scăpat în clipa cînd moartea, sau nebunia — îi era greu să spună care anume mai întîi — trebuia să vină. Pînă seara a încărunțit. În două săptămîni părul pînă atunci castaniu, fără nici un fir alb (nu avea nici 30 de ani), i s-a făcut ca neaua.

La marginea Wroclawului, în fața unei căsuțe noi, cochete, cu zorele crescute în jurul unui foișor asaltat de tufe de zmeură, omul cu părul cărunt a cerut să oprim mașina și a coborît.

În stradă, sub fereastra mea, se află o madonă de gips, pusă acolo nu știu de cine și nu știu de cînd, cu vopseaua spălată de ploi, cu fața pămîntie, cu brațele ciobite, strîngînd la piept o spărtură neagră — locul de unde, prin cine știe ce împrejurare, îi fusese smuls pruncul. Fereastra dădea spre o curte interioară destul de frecventată, deoarece făcea parte dintr-un fel de pasaj care lega pe un drum mai scurt blocurile de pe strada S. cu piața de flori din apropiere. Amănuntul acesta avea însemnătate deosebită pentru madona de gips ajunsă, din pricina locului, ocrotitoarea florărese-lor care, îi înduplecau mila oferindu-i cu pioșenie florile veștede, rămase nevîndute. Așa se face că la picioarele statuetei, vara și toamna, florile vii, dar veștede, zăceau din belșug, iarna madona mulțumindu-se cu doi-trei trandafiri de foiță roșie pe care mîini grijulii îi vîrau în spărtura de la piept ca într-o glastră.

Madona trona pe un altar din cărămizi vechi, vreo două sute de bucăți, curățite și așezate cu grijă, fără mortar între ele.

Într-o zi de toamnă tîrzie am văzut un om de peste cincizeci de ani, îmbrăcat în haine de lucru, pe cap cu o șapcă înmuiată de ploi, privind vreme îndelungată madona de gips. Pleca, rătăcea o vreme prin piață și din nou se întorcea în fața madonei pe care o măsura

insistent, de la pămînt pînă la creștetul tocit de ploi. O dată a cercetat amănunțit altarul încercînd parcă să descopere printre cărămizi dacă nu se ascundea ceva înăuntru...

Văzîndu-mă că-l urmăresc printre perdele, mi-a ciocănit în geam și m-a întrebat :

— Pane, cărămizile astea sînt ale dumneavoastră ?

— Nu, dar de ce întrebi ?

— Grozav mi-ar trebui la calcînul casei... Nu știți ale cui sînt ?

— Cred că ale nimănui sau... ale madonei.

— Da... ale madonei... uite cum păcătuiește omul... De, ce să-i faci ! Ar fi fost tocmai bune la calcan... Păcat !

Și a plecat. L-am văzut din nou peste trei zile. Măsura stiva de cărămizi, parcă atunci ar fi văzut-o pentru prima oară. M-a întrebat :

— Pane, ce zici, o să fie chiar mare păcatul dacă o iau și o pun pe pămînt ?

— Pe cine ? m-am făcut eu că nu înțeleg.

— Pe madonă.

— Zici că-ți trebuie la calcan ?

— Ce ? s-a făcut el că nu înțelege.

— Cărămizile.

— Cărămizile ? Da ! Ar fi fost tocmai bune.

— Ai ridicat casă nouă ?

— Nouă.

— Și calcanul ?

— Păi nu știți ? Întotdeauna îți lipsește crîmpeiul din urmă. O fi mare păcatul ?

— Pe naiba !

— Să știți c-o să le iau.

— Ia-le sănătos.

Nu le-a luat. A trecut o zi, au trecut două, trei...

Florăresele aduceau pe altarul de cărămizi ultimele crizanteme și, la piață, în locul florilor de toamnă, o dată cu prima zăpadă au apărut cele dintîi flori de foiță colorată.

Zăpada l-a adus și pe omul cu șapca și mai înmuiată de ploi. L-am simțit de astă dată noaptea, umblînd ușor, ca o pisică. M-am uitat printre perdele. Pusese madona jos, în zăpadă, și încărca grăbit cărămizile într-o roabă de lemn. În adîncul sufletului m-am bucurat pentru victoria omului asupra lui însuși. L-am așteptat să revină, să încarce și restul cărămizilor, dar în noaptea aceea nu s-a mai întors. I-am auzit roaba în noaptea următoare și am adormit liniștit, căci făcusem în sinea mea un legămînt că omul va învinge pînă la capăt. Dar dimineața cînd, ca de obicei, am plecat după ziare, am văzut stiva de cărămizi intactă, așa cum fusese înainte ca omul să-și încarce prima roabă. În zăpadă se vedeau urmele roții și ale pașilor care dăduseră horă altarului așezînd totul așa cum fusese mai înainte. Madona privea de sus, parcă mai înălțată, iar zîmbetul ei șters de ploi mi se părea acum disprețuitor.

Toată ziua am umblat ca după o înfrîngere. Pe el l-am întîlnit abia după o săptămînă.

— Ce faci, dom'le, nu-ți mai trebuie?

— Ce, pane?

— Păi, pentru calcan.

— Aaa! cărămizile?

— Da, cărămizile.

— E păcat, pane, mare păcat. L-am întrebat și pe prea sfîntul.

— Care prea sfînt?

— Părintele nostru.

— Și ce-a zis?

— Păcat de moarte, nu alta! A zis că dacă stă madona pe ele, cărămizile sînt ale bisericii și nu ale nimănui!

— Și nu-ți mai zidești calcanul? Uite, a venit frigul!

— A venit, și fără calcan e tare prost. Mă rog să nu bată vîntul prea tare că-mi ia acoperișul... și multă munculiță am băgat în casa asta!

— Ce muncă faci?

— Sînt focar... Aprind focul la cazanele de apă pentru calorifere în două blocuri de pe strada asta...

Ce să-i faci, erau, cred, tare bune!

— Mie-mi spuneți, pane? Una și una.

— Și le-ai adus înapoi?

— Adus. Dacă-i păcat!?

— Și acum?

— Aștept... își face casă și un văr al meu. De i-o rămîne ceva cărămidă mi-o dă. Încolo, doar să nu bată vîntul prea tare, că altfel ține. Știți? Eu de vînt mă tem cel mai mult. Casa cea veche mi s-a prăbușit în 1943 numai din cauza suflului... Au căzut două bombe în stradă și suflul mi-a strivit-o ca pe-o nucă.

— De, poate n-o sufla...

— O da madona și n-o sufla! Uitați, i-am adus și niște crizanteme. Ultimele din anul ăsta.

— Atunci, cu bine.

— Cu bine, pane!

M-a prins din urmă după ce am traversat strada.

— Pane! Pane!...

— Ce e?

— Pane, dumneavoastră...

— Ce-i frate? Ți-am spus de la început.

— Bine, pane, mulțumesc.

Două zile la rînd a bătut vîntul. Am așteptat cu încordare, eram sigur că omul cu cărămizile trebuia să vină. Cînd i-am auzit roaba, îmi venea să sar de bucurie. A treia zi, altarul dispăruse, madona de gips se mulțumise numai cu patru cărămizi, așezate direct pe pămînt. Viscolise. Peste cărămizi fusese pusă o foaie de hîrtie albă cu marginile brodate cu ajutorul foarfecelor, așa cum fac gospodinele pentru rafturile de bucătărie. Zăpada înmuiase hîrtia, iar picioarele madonei erau îngropate în nea. În gaura strînsă la piept de brațele de gips, omul vîrîse tot ce se aflase pe altarul de cărămidă: florile de foiță colorată și ultimele crizanteme.

Nu vă pot înfățișa acest cadru din filmul americanului J. B. Regret. L-ați fi putut astfel cunoaște pe însuși J. B. după chip, și mai ales ați fi văzut cum arăta el acum 20 de ani. Omul acesta la pieptul căruia s-a pitulat o fetiță de 8—10 ani, cu fața încrețită de plîns, cu ochii storși de durere, cu degetele mîinilor contorsionate de disperare, omul acesta înalt, blond, cu un început de chelie, este același om care, după douăzeci de ani, a intrat în biroul redactorului șef de la „Express Wieczorny". Cadrul de film datează din septembrie 1939. Numai cu cîteva minute înainte, sora acelei fetițe fusese ucisă de o bombă. Americanul își ține cu stînga aparatul de filmat, iar cu dreapta, strînge la piept fetița.

J. B. a sosit pentru prima dată în Varșovia la 7 septembrie 1939. Pe atunci Capitala Poloniei era ceas de ceas bombardată de aviația fascistă și numai după cîteva zile avea să fie încercuită și izolată de restul lumii. Operatorul american era singurul cinematografist străin în orașul asediat. A trăit alături de locuitorii Varșoviei zilele grele de foamete, de teamă, de disperare și speranță. După două săptămîni a reușit să părăsească Varșovia, împreună cu un grup de diplomați occidentali. La 7 octombrie a ajuns la New York. Aducea cu el primul documentar despre agresiunea fascistă asupra Poloniei, 1500 metri de film închinat tragediei orașului

martir. În același an, 60 de milioane de spectatori din cele două Americi s-au cutremurat de mînie și oroare văzînd filmul care începea cu cuvintele : „M-am întors din Varșovia..."

După douăzeci de ani omul acesta a revenit la Varșovia. A intrat pe ușa popularului ziar din Capitală ținînd în mînă același aparat de filmat cu care a imortalizat pe peliculă tragedia varșoviană. Era îmbătrînit, creștetul i se dezgolise complet, sub ochi îi atîrnau pungi, obrajii îi căzuseră, buzele umede, albicioase, cu colțurile tăiate adînc și coborîte, își pierduseră culoarea tinereții. Doar privirea îi era ageră, scrutătoare, trecînd de la un om la altul, de pe un obiect pe altul, însoțind cu graiul ei nu mai puțin limpede cuvintele omului :

— Am venit să vă cer ajutorul, domnilor!... Dacă nu-mi întindeți mîna, nu voi putea face nimic. Vreau să-i găsesc pe acei care, cu totul accidental, au devenit în septembrie 1939 eroii filmului meu. Sînt printre ei doctori și sanitare din spitalele bombardate, mame cu prunci născuți în adăposturi antiaeriene, soldați și civili, oameni care și-au pierdut pe cei mai apropiați, căminele și avutul, dar care și-au apărat cu dîrzenie orașul lor natal. Vreau să aflu care le-a fost soarta, cum li s-a desfășurat viața în ultimii 20 de ani și ce fac astăzi. Vreau ca cei prinși de obiectivul meu în 1939 pe străzile Varșoviei să devină eroii unui nou film despre viața varșovienilor de azi... Ajutați-mă ! Trebuie să-i găsesc.

Și a început căutatul. Ziarul a publicat în ediții speciale pagini întregi de fotografii copiate după pelicula lui J. B. S-au dat anunțuri prin radio și televiziune, s-au scris articole de presă, s-au multiplicat fotografiile acelei Varșovii de părăsire și disperare și s-au ilustrat cu ele gazetele de stradă. În cîteva cinematografe s-a rulat filmul operatorului american. Trei sferturi de oră de coșmar, preludiul grozăviilor ce aveau să vină și, în același timp, embrionul acelei forțe umane care patru ani mai tîrziu avea să restabilească, pe baricadele orașului incendiat, demnitatea Varșoviei.

Şi oamenii s-au găsit. Mai întîi unul, apoi încă unul, apoi cinci, zece, cincisprezece. În primele 36 de ore „Expressul“ a identificat 19 persoane din filmul lui J. B. În două săptămîni numărul lor s-a ridicat la peste 300. Cel ce a fost martorul parţial al acestui impresionant fapt de presă se mulţumeşte să relateze, fără intervenţii personale, cîteva din întîlnirile dintre Mr. J. B. şi cei veniţi în biroul redacţiei „Express Wieczorny“. Aceştia sînt :

1

— Cum, vă mai aduceţi aminte de mine?

— Poate v-aş fi uitat dacă n-ar fi fost filmul...

— A da, filmul... Eram cu douăzeci de ani mai tînăr...

— V-am prins în obiectiv chiar în momentul în care în Varşovia intrau primele tancuri germane.

— Am văzut filmul... Cum de n-am băgat atunci de seamă?

— Parcă aţi mai fi avut ochi şi pentru altceva în afară de tancuri...

— Într-adevăr... Simt că mă furnică şi acum pe şira spinării...

— Spaima nu cunoaşte trecerea timpului!

— Spaima? Cine a fost înspăimîntat? Da, sigur, puţină teamă... poate frică... dar spaimă? Mai uitaţi-vă o dată la filmul dumneavoastră!

— Mă rog... Oricum... Desigur, v-am văzut...

— Aţi văzut cîţi eram? Vreo trei mii... Numai muncitori din fabrici, vînzători de ziare, zarzavagii şi florărese din Ochota... Era doar vorba de Varşovia noastră!

— Ce-aţi făcut după aceea?

— Ce-am făcut? Nimic deosebit... Ce-au făcut toţi. Am rezistat!

— Cum?

Wroclaw

Universitatea din Wroclaw

Varşovia 1939

Varşovia 1939

Două imagini din Wroclaw 1939 și 1959

Wroclaw 1959

Ecluza de la Bzzeg Dolny

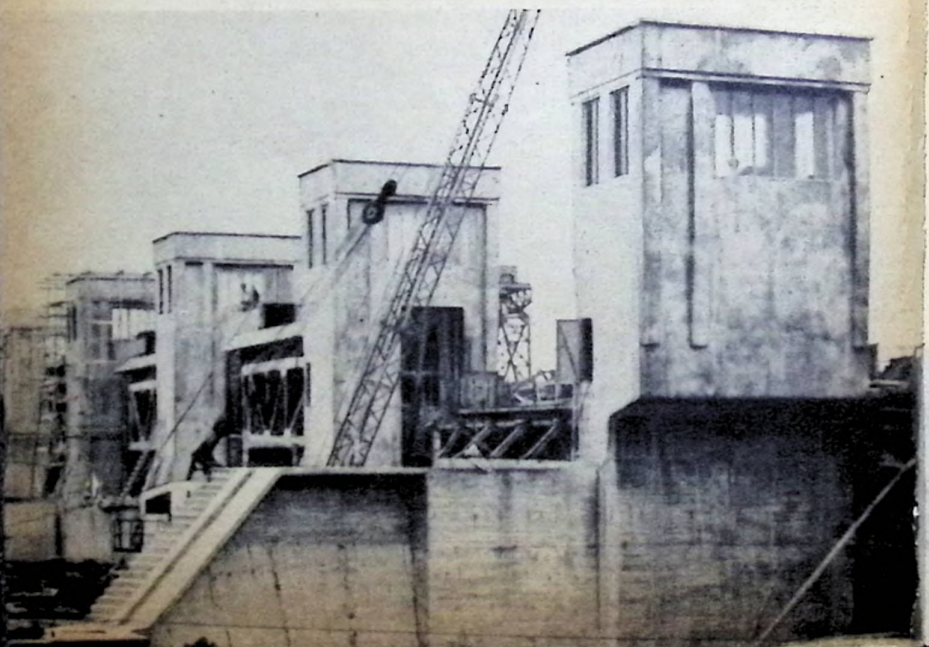

— Cînd îţi aminteşti, ţi se pare c-a fost greu... Cînd o făceam, mi se părea normal... Totul era să ştii de ce o faci. Şi noi ştiam.

— Sînteţi comunist?

— Nu, dar de ce?... Şi dacă aş fi?

— A, înţeleg.

— Ce înţelegi?

— Vorbiţi aşa, în „sloganc"... „Am rezistat", „Ştiam de ce" etc. Dar, mă rog, poate că ştiţi şi acum ceva, doar dumneavoastră spuneaţi că totul e să ştii de ce o faci.

— Pe dumneavoastră războiul nu v-a învăţat nimic?

— Ba da, de ce nu?... Dar nu chiar o doctrină...

— Asta se învaţă şi fără război...

— Mă rog, mă rog... Eu nu fac nici un fel de politică... Spuneţi-mi mai detaliat ce aţi făcut în aceşti 20 de ani? Doar ştiţi cu ce scop vă întreb, nu?

— Ştiu, şi tocmai de aceea nu-mi vine uşor să vă spun. Eu nu sînt actor de film.

— Şi totuşi, atunci, v-aţi lăsat filmat!

— Era altceva... şi, fără să ştiu...

— Şi dacă aţi fi ştiut?

— Poate vă întrebam: pentru ce faceţi filmul?

— M-au întrebat vreo cîţiva... Unul chiar m-a arestat. A fost ieri aici şi am stat de vorbă o oră, ca între cunoscuţi... Pe cînd între mine şi dumneavoastră parcă ar exista un geam opac...

— Sau poate... o „cortină de fier", cum ştiu că se spune la dvs...

— Poate chiar o cortină de fier... Nu ne vedem decît siluetele...

— Prostii. Eu vă văd clar, ca în palmă.

— Aveţi o fire mai fericită... Aţi făcut războiul?

— N-am avut încotro.

— În răsărit?

— Nu, aici... În împrejurimile Varşoviei, apoi în Silezia şi prin pădurile din preajma Cracoviei... Cu partizanii.

— Interesant.

— Găsiți? N-aș vrea să mai am prilejul.

— Și dacă vi s-ar mai oferi?

— Să sperăm că nu!... Dacă totuși va trebui, încă n-am ajuns vîrsta celor lăsați la vatră.

— Voi polonezii cultivați un romantism al luptei...

— Am fost nevoiți să ne batem mult în trecut. Dar nu din romantism, ci pur și simplu pentru ca să ne apărăm existența.

— Ce ați făcut imediat după război?

— Am curățat cărămidă... Aici, în ruinele Varșoviei.

— Pînă cînd?

— Pînă prin 1950... Și am clădit case...

— Sînteți zidar?

— Un fel de-a spune... Sînt arhitect.

— Și a trebuit ca chiar dumneavoastră să curățați cărămidă? V-au forțat, desigur, nu-i așa?

— Da, ne-au forțat... nemții care ne distruseseră Varșovia. Și cei care afirmau că trebuie să ne mutăm Capitala în altă parte, căci aici nu se va mai putea clădi nimic, din pricina ruinelor. Credeau că Varșovia poate fi o Atlantidă a veacului douăzeci. Că va muri îngropată sub un ocean de ruine...

— Vorbiți despre Varșovia ca despre o ființă...

— Ca toți varșovienii...

— Totuși, de ce a trebuit ca tocmai dumneavoastră să curățați atîta timp cărămidă?

— Eram student. N-am putut studia decît după război.

— Înțeleg!...

— Și ca să putem construi a trebuit mai întîi să îndepărtăm ruinele... Și toată Varșovia s-a transformat într-o „mină" de cărămizi vechi.

— V-ați căsătorit?

— În 1945. Imediat după victorie.

— Și soția dumneavoastră?

— Ne-ați putea vizita. Locuim în Staroe Miasto.

— O voi face fără întîrziere... Bineînțeles cu prietenul meu...

— Veniți cu oricine doriți.

— Să nu puneţi un scaun în plus. Prietenul meu e aparatul de filmat. Cel cu care v-am prins sărind pe tancuri.

— Aha, e clar.

— Aş vrea să vă văd şi la lucru. Unde construiţi acum?

— În Ochota. Chiar acolo unde, fără să ne cunoaştem, ne-am întîlnit în septembrie 1939... Veniţi neapărat, nu veţi mai cunoaşte cartierul... Întrebaţi de arhitectul Wladyslaw Kobyla la oricare din şantierele care vă ies în cale...

2

— Îmi amintesc foarte bine momentul filmării. Ieşisem cu copilul meu în stradă neştiind încotro s-o apuc. M-a surprins insistenţa d-lui J. B. care îmi cerea să-l las să ne filmeze, dar m-am opus cu îndîrjire...

— Ştiu, nu eraţi singura. De ce aţi făcut-o?

— Nu vorbeaţi polona şi nu credeam că sînteţi american... Mi se părea ciudat că America, cea care ne dăduse tot felul de asigurări în legătură cu fidelitatea ei, în loc să ne ajute să oprim invazia fascistă, ne trimitea operatori cinematografici... Nu-mi venea să cred. Se vorbea atîta despre spioni, despre diversionişti... Mă înţelegi bine, nu?

— Desigur, prea bine... Deşi, ca american, găsesc îndoielile dumneavoastră nu întru totul justificate... Noi, americanii...

— Am fost convinsă că nu m-aţi putut filma — l-a întrerupt femeia. Credeam că nu v-a putut folosi la nimic aparatul şi cînd colo, ieri mi-am văzut în ziar chipul, aşa cum îl aveam cu douăzeci de ani în urmă.

— Şi copilul? De ce nu l-aţi adus şi pe el?

— Fetiţa mea? Acum e femeie în puterea vîrstei... Are 21 de ani, s-a măritat cu un an în urmă şi locuieşte împreună cu soţul ei în Silezia.

— Ce-a făcut după război?

— A crescut... Ceva mai altfel decît am crescut eu... dar dumneavoastră vă e greu să înțelegeți așa ceva... A terminat școala medie tehnică de finanțe și lucrează ca economist la o mină din Katowice... Va avea în curînd un copil.

— Să sperăm că atunci cînd va ieși cu el de mînă, așa cum ați ieșit dumneavoastră acum 20 de ani, nu vor mai urla sirenele de alarmă... Să sperăm...

— Iertați-mă că vă întrerup... Dar noi nu numai sperăm... noi luptăm pentru asta... Mă înțelegeți bine, nu-i așa?

3

Omul acesta n-a scos nici un cuvînt. Două ceasuri încheiate a privit sutele de fotografii din filmul americanului în tăcere. A luat de cîteva ori la rînd fiecare carton încercînd să descopere între chipurile fixate cu douăzeci de ani în urmă ceva insesizabil celorlalți ochi și abia după două ceasuri a rostit primele cuvinte:

— Vă rog, n-aveți o lupă?

I s-a găsit și o lupă. S-a cufundat în aceeași tăcere mormîntală, mîngîind parcă, pe deasupra, chipurile de pe cartoane, cu sticla bombată a lupei. S-a ridicat de cîteva ori, s-a apropiat de fereastră întorcînd fotografia pe care o ținea între degete, în așa fel, încît să cadă pe ea cît mai multă lumină, dar de fiecare dată s-a întors la biroul acoperit de pozele americanului.

Într-un tîrziu, cînd nimeni nu-l mai lua în seamă, s-a ridicat, potrivind deasupra teancului de cartoane, ultima fotografie pe care o privise. Se uita în pămînt, avea fața lividă, ochii-i parcă ne cereau iertare. A zis doar atît:

— Niestety, nie znalazlem! (Și totuși n-am găsit!)

Și-a pus pălăria pe cap și a vrut să iasă. Americanul, care pînă atunci îi respectase aproape cu cucernicie tăcerea și comportarea ciudată, l-a reținut.

— Hello, Mister... Pane... Prosze pana...

Şi l-a rugat pe traducător să-i tălmăcească o întrebare. Omul nostru a ascultat întrebarea şi i-a răspuns cu stînjeneală :

— Desigur, caut pe cineva... Îi caut pe ai mei.

— Spune-i că i-am observat tot timpul expresia feţei — s-a adresat americanul traducătorului. De cîteva ori am avut impresia că a găsit ceva.

— Şi mie mi s-a părut — i-a răspuns omul. Şi totuşi, n-am găsit nimic... Îi caut de douăzeci de ani... Ai mei, soţia şi doi copii, au dispărut atunci, în timpul invadării Varşoviei. Mă aflam undeva în sud, la minele de sulf din Polonia Centrală, cînd a izbucnit războiul... Cînd m-am întors acasă, n-am putut afla decît că ai mei fuseseră văzuţi în Varşovia pînă în ultimul moment... Atît... N-am pierdut speranţa, deşi au trecut atîţia ani... Nu pot să cred, nu vreau să cred că nu-i voi mai găsi niciodată... Am bătut şi la uşa asta, credeam că voi da de urma lor... Niestety, nie znalazlem.

— Şi acum, ce-o să faceţi? l-a întrebat americanul.

— Ce pot face? Voi continua să caut... Doar nu sînt singurul...

4

— Totuşi, v-aş ruga să-mi spuneţi ceva şi despre prietenul dumneavoastră... Prin peliculă vă revăd din nou acolo, pe podul Poniatowski, alergînd împreună pentru salvarea acelor copii... Ei unde or fi acum? S-au făcut, desigur, oameni mari, au poate la rîndul lor neveste şi copii... Îi mai ţineţi minte cît de liniştiţi mergeau în bătaia mitralierelor germane? Într-adevăr, numai copilăria poate sfida atît de puternic moartea. Poate pentru că n-o cunoaşte, pentru că o simte încă departe şi are în faţă distanţa care le permite s-o ignore... Prietenul

dumneavoastră i-a salvat atunci pe amîndoi. Ce face el acum? Nu ştiţi unde l-aş putea găsi?

— Nu-l mai puteţi întîlni niciodată!

— A plecat din Polonia?

— A murit.

— Se poate oare?... Omul acela?...

— Omul acela!

— N-am mai văzut niciodată unul care să sfideze moartea ca el. Şi totuşi a murit...

— Da, a murit... Ultimul.

— Cum ultimul?

— Ultimul care a căzut...

— Cum se poate asta?

— Se poate. Am luptat împreună pînă la sfîrşitul războiului. Am trecut Oderul o dată cu Sovieticii şi am ajuns pînă la Berlin. Am trăit, amuţiţi de emoţie, minutele acelea de trezire din groaznicul coşmar pe care îl suportasem aproape şase ani cînd, pe cupola arsă a Reichstagului se căţăra ca un acrobat, un soldat sovietic cu steagul roşu în mînă. Şi ne-am întors acasă. Drumul mi se părea lung, ca toate drumurile întoarcerii acasă după război. La zece zile de la căderea Berlinului am trecut înapoi Oderul. Am sărutat pămîntul patriei, şi poate ştiţi şi dumneavoastră ce înseamnă lucrul acesta, poate chiar aţi făcut-o atunci, în 1939, cînd vă întorceaţi în America din focul de la Varşovia...

La Wroclaw a trebuit însă să ne mai batem o dată. Războiul se terminase de douăsprezece zile, dar acolo nemţii mai rezistau încă. I-au zdrobit katiuşele în drumul lor spre casă, i-am nimicit în cazematele lor, noi, vechii stăpîni ai oraşului, ajutaţi cu sîrg de populaţia civilă. Macici, căci aşa îl chema, a căzut în ultimul schimb de focuri, sub ultima rafală de mitralieră. După el nu s-a mai tras nici un foc... N-a mai căzut nimeni... A fost ultimul.

— E sfîşietor să fii ultimul căzut într-un război...

— Da, e groaznic.

— Şi totuşi, cum să vă spun, cineva trebuie să cadă ultimul... De obicei în mormintele soldatului necunoscut

din orice țară, este înmormîntat primul căzut... Cred că i se face o nedreptate ultimului... Ultimul implică mult mai mult tragism, căci după el vine pacea... E atît de groaznic să știi că tu ești ultimul...

— Totuși, spuneați că cineva „trebuie" să cadă ultimul.

— Da, chiar dacă nu cade decît unul singur... Acela e însă și primul, și ultimul, zise americanul.

— Eu nu vă împărtășesc părerea...

— Bine, dar e plină de logică.

— Credeți?

— Mi se pare atît de simplu...

— Trebuie să existe ceva și mai simplu.

— Ce anume?

— Nu sesizați?

— Poate războiul mașinilor?

— Nu, oare în el n-ar pieri oameni?

— Atunci războiul sistemelor... rece, fără arme.

— Dumneavoastră nu concepeți limba omenească fără acest cuvînt?

— Adică?... Cum asta? Vreți să spuneți că... O clipă, cred că pricep... Într-adevăr, aș avea nevoie de un lapsus. Noi toți am avea nevoie de un lapsus... Păcat de Mister Macici, cum ziceați că-l chema, era pe atunci un tînăr curajos, cred că astăzi ar fi ajuns departe.

5

— Pane Mister! Aș putea să iau pentru mine fotografia asta?

— Pentru albumul familiei?

— Pentru.., pentru ce ziceți dvs... Eu n-am încă familie... N-am nici album. Îmi păstrez toate fotografiile în portmoneu și dacă mi-ați da-o...

— Bine, dar la ce v-ar folosi?... O fotografie cu un chip străin...

— De ce străin?

— Acolo e un copil... Un copil singur, trist, pe un morman de moloz.

— Într-adevăr a trecut multă vreme. Dar eu m-am recunoscut. Copilul acela sînt eu.

— Poate vă înşelaţi.

— Nu ştiu... nu cred... În orice caz, aşa trebuie să fi arătat atunci... Vedeţi castronul acesta pe care copilul îl ţine în mînă?... Îl cunosc, e un castron în care se dădea de mîncare în orfelinatul nostru... Eram cu toţii 46. Pe mine mă trimiseseră în ziua aceea la preotul parohiei noastre să-i spun să vină a doua zi pentru o treabă în legătură cu evacuarea orfelinatului. Cînd m-am întors, din orfelinatul nostru nu mai rămăsese decît acest morman de moloz. N-am mai zărit pe nimeni... Doar castronul acesta turtit, pe care l-am luat de acolo şi l-am aruncat undeva, nu mai ştiu unde...

— Sînteţi sigur că cel din fotografie...

— Nu! Dar ce importanţă are? Mi-o daţi?

— Dacă vă poate aduce vreo bucurie!...

— O bucurie spuneţi?

— Desigur, o bucurie!

— Dar nu poate fi vorba de nici o bucurie...

— Totuşi... copilăria...

— A altora, poate. Dar a mea?

— Ce aţi făcut după aceea?

— După orfelinat?

— Da. În timpul războiului, şi după război...

— E o poveste lungă...

— Sînt gata s-o ascult.

— Dar ar trebui să fiu şi eu gata s-o povestesc.

— Şi ce vă împiedică?

— Nu ştiu... Mi-o daţi, ori nu?

— Doar v-am promis-o. De ce nu vreţi să-mi povestiţi? Ştiţi de ce m-am întors în Polonia acum, după douăzeci de ani?

— Ştiu... Dar lucrurile triste nu pot fi povestite aşa, dintr-o dată.

— Îmi pare rău... Cu ce vă ocupaţi acum?

— Sînt șofer pe un șantier de construcții... Camionul 85306... Poate ne mai întîlnim. Dacă mă vedeți și vreți să vă duc undeva, să-mi faceți semn și mă voi opri.

— Negreșit am s-o fac.

— Cît despre poveste... mi-ar fi mai ușor să v-o spun la volan.

— Sînteți aici cu camionul?

— Da, de ce?

— Mă duc în stradă. Am să vă fac semn cînd treceți. Mă veți lua? Vom sta împreună lîngă volan. Și vom privi Varșovia.

— Îmi place cum m-ați „dus"... Se cunoaște că sînteți american. Puteți să coborîți în stradă. Viu și eu imediat... P-asta ziceți că pot s-o iau?

— Sigur!... Am fugit...

6

— Mama!... Uite-o și pe Wanda și pe Woitek... Dumnezeule, dar asta e o adevărată minune.

— I-ați recunoscut?... Sînt rudele dumneavoastră?

— N-auziți? Asta e mama, cea din dreapta ei e Wanda, sora mea, iar ăsta din urmă care trage căruciorul cu bagaje e Woitek, fratele meu... Extraordinar!

— Ce fac ei astăzi? Trăiesc încă?

— Cum ce fac? Pe mine mă întrebați? Doar dumneavoastră i-ați văzut ultima dată. Trebuie să știți ceva despre ei, doar i-ați filmat, priviți-i, poate vă amintiți...

— Bine... Dar... Eu...

— Dar e vorba de mama, de Wanda și de Woitek, dumneavoastră i-ați văzut... Ce s-a întîmplat cu ei?

— Eu știu?... Au trecut pe lîngă mine... Ca atîția alții... Doar erau mii de oameni, zeci de mii...

— Ai mei v-au atras însă atenția... Trebuia să fie explicat de ceva interesul dumneavoastră. I-ați urmărit, fără îndoială. De ce nu vreți să-mi spuneți ce li s-a întîmplat?

— Într-adevăr, nu mai știți nimic despre ei?

— Absolut nimic. Din ziua aceea de septembrie 1939 cînd au trecut pe lîngă aparatul dumneavoastră, n-am mai auzit nimic despre ei.

— Absolut nimic?

— Nimic, nimic!

— Atunci eu, de unde aș putea ști? Erau așa de mulți...

— Păcat... Cînd am văzut în ziar fotografiile am simțit atîta speranță... Războiul ăsta blestemat!... Voi americanii, știți ce-i aia război?

— Unii știu... Cei mai mulți se tem însă de el fără să-l fi cunoscut...

— În țara noastră nu cred să existe nici o familie neștirbită de război. În America lucrurile stau altfel, nu?

— Bineînțeles.

— Poate o să le spuneți asta... Poate chiar o să reușiți să le-o arătați... Eu îi caut pe cei din filmul dumneavoastră de douăzeci de ani. Le-am înscris numele pînă și în cartotecile serviciului de cercetare a dispăruților de la Crucea Roșie. Știți cîte fișe sînt acolo?

— N-am idee.

— 12.000.000... Din toate țările lumii. Se caută oameni care n-au călcat niciodată pe pămîntul Polonici, dar numele lor au fost trimise aici, căci pe acest pămînt au existat Auschwitzul, Birkenau și Maidanek.

— 12.000.000 ziceți?... Colosal!

— Da, e o cifră. Sînt nume de toate naționalitățile, de la eschimoșii de la Polul Nord, pînă la africanii de la Ecuador... Să spuneți-asta în America!

7

— Domnilor, dar eu n-am venit aici să fac un plebiscit asupra păcii ori războiului. Sînteți ziariști ca și mine. Deosebirea e doar în uneltele cu care lucrăm. Dumneavoastră cu stiloul, eu cu aparatul de filmat... Înțelegeți,

am găsit o idee, am „copt-o", ca să zic așa, vreme de douăzeci de ani și acum mi-o realizez... Dar ce-am adunat aici, e cu totul altceva față de ce-mi propusesem.

Și Mister J. B. s-a năruit în fotoliul său, luîndu-și o adevărată mină de desperare. Unul dintre confrații polonezi de breaslă, l-a întrebat :

— Dar ce vă propuseseți ?

— Știți prea bine ! Un film în care să arăt prelungirea coșmarului și perpetuarea lui de către... Cum să le zic... Doar sînt în țara dumneavoastră.

— Înțelegem. Și cum rămîne cu perpetuarea ?

— Să nu mai vorbim de asta. Vă închipuiți doar convingerile nu se schimbă ca batistele.

— Ați putut sta de vorbă cu sute de oameni.

— Vă pot spune cifra exactă : 319 oameni, cei mai mulți eroi ai filmului meu, rude de ale lor sau prieteni. Mi-am notat totul.

— Vă va folosi la ceva ?

— Sper. Deși sînt puțin derutat... Atîta insistență în privința atitudinii... moralizatoare, i-aș spune, față de America !...

— Oamenii abia au ieșit dintr-un coșmar cumplit. E firesc să lupte contra amenințării care le-ar deschide în față aceeași perspectivă...

— Într-adevăr un coșmar cumplit... Știți ce mi-a spus în mașină șoferul acela cu care am plecat acum vreo săptămînă ? A ajuns la Auschwitz unde a fost supus unor experiențe medicale. A fost castrat cu ajutorul razelor „X" de către un doctor care își propusese să rezolve încetarea reproducerii raselor „inferioare", în primul rînd a evreilor, apoi a slavilor și mai tîrziu a latinilor... Cînd a ieșit din lagăr s-a căsătorit cu o fată, fostă și ea deținută, la Birkenau, pe care o cunoscuse în timpul evacuării lagărelor. Ea trecuse prin mîna aceluiași doctor fascist... Și ani de zile după eliberare au consultat doctori polonezi pentru a-i vindeca. Voiau să aibă copii, dar au rămas sterpi. Nu li s-a putut face nimic... A recunoscut că cel din fotografia pe care mi-o ceruse nu era el, că pe atunci el era ceva mai mare, dar că acela

cu castronul de la orfelinat îi amintea atît de mult de propria sa copilărie... Oamenii sînt uneori așa de ciudați.

— Da... sînt ciudați, dar știu ce vor. Va trebui totuși să vă gîndiți mult la Varșovia asta de azi, atît de deosebită de cea pe care ați cunoscut-o acum douăzeci de ani.

— Mă gîndesc într-una... Dar v-am spus : convingerile nu pot fi schimbate ca batistele.

— Dar pot fi confirmate sau infirmate. Varșovia nu vă spune nimic?

— Ba da. Prea multe... Prea dintr-o dată... Și poate, prea brutal.

— Veți face filmul pe care vi l-ați propus?

— L-am și făcut. Dar ce e mai greu abia acum urmează. Să-l fac să ajungă acolo unde trebuie.

— Prima lui serie a fost văzută de peste 60 milioane de spectatori. Ar fi într-adevăr „colosal", cum spuneți dumneavoastră, să-l vadă tot atîția și pe acesta.

— Mă voi mulțumi și cu șase milioane... Atunci era altceva... La noi oamenii au avut vreme să uite și mulți își închipuie războiul ca pe un sport.

— Și l-au mai închipuit și alții astfel. Și ați văzut ce-a ieșit...

— Da... 12.000.000 de cartoteci.

— Exact. 12.000.000 de oameni urgent căutați. Gîndiți-vă la asta. V-ar putea servi drept „motto" la noul film...

— Domnul fumează?

— Mulţumesc... Poloneze?

— Desigur. Oricum, tot mai bune rămîn ţigările de acasă.

— Aţi încercat multe soiuri?

— De toate! Douăzeci de ani în Belgia, la Borinage, cu mineri emigranţi din toate ţările Europei, puteai gusta orice tabac. E lucru care totdeauna se ia de acasă în cantităţi ceva mai mari, şi primul cu care, pe meleaguri străine, legi cunoştinţă.

— Adevărat! recunosc, cu găsind în cele spuse de tovarăşul meu de drum, un adevăr încercat. Mergem de la Cracovia spre Katowice — inima Sileziei superioare. Am făcut drumul acesta poate de zece ori, m-am obişnuit cu peisajul străbătut de tren, nimic nu mă mai uimeşte. Totuşi, nu-mi pot muta privirile de pe geam. Cu atît mai mult, cu cît vecinul meu parcă înfulecă privelişlea ce i se desfăşoară, ochii i s-au deschis peste măsură, arată cu degetul, comentează orice cu glas tare, se miră, reclamă atenţia tuturor spre ceea ce îl interesează, făcînd toate acestea cu o exuberanţă de nestăvilit. Are peste patruzeci de ani şi faţa lui nelipsită de accente grave, încreţită de ploi şi vînturi, cu porii pielei îmbibaţi de praful de cărbune care îi trădează meseria, frapează cu atît mai mult, cu cît bucuria şi-o exprimă în formele cele mai copilăreşti.

— Înțelegi, domnule — mi-a spus el la începutul conversației noastre — după douăzeci de ani merg cu un tren polonez, tras de o locomotivă poloneză, condusă de un mecanic polonez!... Știi ce înseamnă asta?

Ne aflăm în vagonul-restaurant. Mesele toate ocupate, îndeosebi de oameni tineri, zgomotoși, mai toți ușor de recunoscut ca mineri după culoarea pielii. Mănîncă, beau, se lovesc cu palmele peste umeri. Gesticulează cu furculițele în mînă, vorbesc tare, rîd, ca și cînd toată viața nu și-ar petrece-o sub pămînt, ci în cel mai însorit loc de pe lume.

E ceva reconfortant, plin de optimism în acest tablou. Important e că au îndrăznit să vină aici, să se elibereze de „complexul vagonului restaurant", să calce ferm într-un loc neted, învelit cu plușul covoarelor și să se simtă ca niște adevărați stăpîni.

Vecinul meu de masă, „belgianul", îi privește cu încîntare, îi tratează cu țigări, apoi se întoarce spre mine, și, cu o mină de om care face o mare descoperire, îmi spune:

— Privește-i, merg cu vagonul restaurant, ca niște lorzi, ca niște adevărați proprietari ai marilor mine sileziene. Am impresia că am nimerit în vagonul aristocraților de la Borinage, într-o zi de mari curse de cai, undeva, spre Bruxelles. Privește-i. Au învățat să se simtă aici ca la ei acasă, au învățat să bea și să mănînce cu strășnicie. Cine i-a învățat și cînd?

— Asta nu se învață greu — răspund eu, și imediat înțeleg că nimic mai banal nu puteam găsi. Dar omul n-are ochi și urechi decît pentru Silezia lui, pe care o revede după douăzeci de ani.

— Pane!... Pane!... îmi spune. Ce-a fost asta? Nu cumva Javorzno? Nu mai recunosc nimic... Construcțiile astea gigantice, autostrăzile, uzinele de colo... Doar aici nu era înainte de război nimic, nici termocentrala aceea, nici podul acesta, nici coșurile din față, care parcă împung cerul... Și asta ce mai e? La ce bun atîta sîrmă, atît metal? A, înțeleg... Se electrifică linia

ferată. Doamne, cît de simplu și cît de repede!... Astea toate se petrec oare la noi? Ei, bravo!... Bravo...

— Cui îi ziceți bravo?

— Păi, da, dumneata ești străin, iar eu sînt de-al casei... Alor mei, atunci. Ba de ce nu și nouă?... Adică nouă, tuturor, bravo!... Și uită-te la mine, mă mir, ca un străin.

— Și eu m-am mirat cînd am văzut prima dată Silezia. Cred că peisajul ei poate impune oricui.

O mică stație. Un tren trece pe lîngă noi. E plin ochi. Vagoane masive, de oțel. Totul este cîntărit, măsurat, calculat, pentru a fi pe măsura țării care își schimbă profilul.

Și din nou, plecăm.

Stîlpi de înaltă tensiune, centrale electrice, stații de mari transformatoare, în care sclipesc șiragurile izolatorilor de porțelan așezați ca în vitrina unui giuvaergiu al ciclopilor.

— Curentul electric, pane! Semnul civilizației. Asta înseamnă lumină, radio, reșou, fier de călcat, mașină de ras și poate chiar și televizor... Încă o dată bravo nouă!

— Sileziei!

— Da, bravo Sileziei!

Din nou ne oprim. Pe măsură ce ne apropiem de metropola cărbunelui polonez, stațiile sînt tot mai aproape una de alta, rețeaua orașelor industriale tot mai densă. Vagonul nostru s-a oprit în dreptul gheretei unui acar. Omul este lîngă șine, cu steguleț în mînă. Are pe el vestă și bluză din piele. Ceas la mînă, și bocanci solizi în picioare. În gheretă cîntă radioul.

— Lasă-mă, pane! Ia uite unde a ajuns să fie pusă muzica!

Pornim curînd. Din nou rețele de sîrme pe stîlpi de înaltă tensiune, o linie, două, trei, cinci, încrucișîndu-se, petrecîndu-se una pe alta, parcelînd cerul și pămîntul cu paralelele și meridianele energiei.

— De unde atîta curent, pane? Parcă tot pămîntul de aici ar fi fost prins și pus într-o colivie!

O mică pădurice, în spatele ei apar brusc conurile negre ale haldelor de mină. Furnale, hornuri roșii, unul, două, zeci de furnale și sute de hornuri. Parcă cerul s-ar fi prăbușit sub greutatea plumbului său și oamenii i-au înălțat coloane de sprijin.

Omul meu e tot mai nerăbdător, tot mai volubil. Cafeaua i s-a răcit în ceașcă, perdeluța ferestrei s-a strîns toată într-un colț, boțită, udată de palmele transpirate de emoție ale celui ce o strînge și șterge deseori cu ea geamul aburit.

— Numără, numără, pane! Cîte hornuri, cîte furnale. Eu nu pot, mergem prea repede, și totul e atît de nou și de neașteptat!... Parcă am fi la Charleroy sau în Ruhr... Toate astea-s oare adevărate?... Și eu am stat atîta timp departe!... Uite ce furnicar de oameni!... Unde se duc? Ce fac? Și iarăși furnale și hornuri! De unde atîta energie, atîta forță, atîta vitalitate?

— Simplu! Cărbunele... Silezia înseamnă în primul rînd cărbune, așa cum la noi, în Romînia, Valea Prahovei, Dărmănești sau Țicleni înseamnă mai înainte de toate petrol.

— Nu mai înțeleg nimic... Știu bine că mai înainte toate acestea nu se aflau aici, nu existau decît atît cît să poți rîvni mai mult marile centre carbonifere din occident!... Cum au crescut toate, cum au mai prins puteri!

Trenul scrîșnește din frîne. Omul meu își înșfacă geamantanul, își smulge pardesiul din cuier și ca un însetat ajuns la mult rîvnitul izvor cu apă rece, năvălește spre ieșire.

— Silezia, pane!... Era urîtă, păcătoasă, dar cu tot pe ea o visam și tot după ea tînjeam, rîcîind în mine străine... Cum s-o mai lași acum? Cum să nu-i săruți pămîntul afumat care miroase a pîine? Știi ce înseamnă asta pentru un polonez? Știi, că doar ești de mult la noi!... Te-am salutat, că uite Katowice... după 20 de ani...

Cracovia — bazarul postăvăriei

Blocuri în Nowa Huta

Piața veche din Cracovia

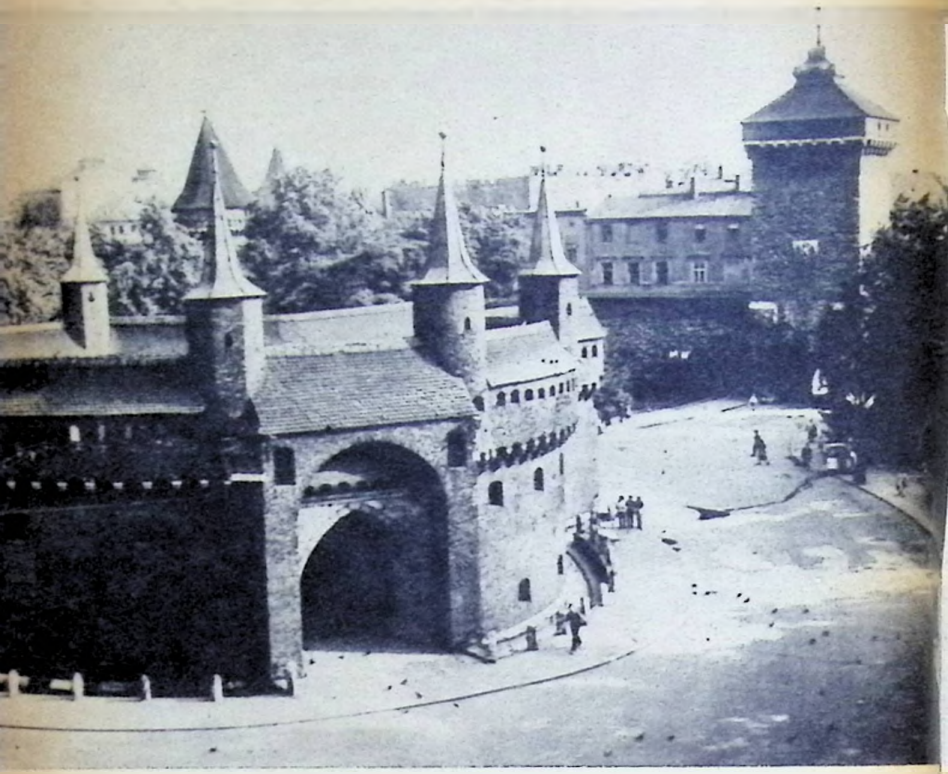

Barbakanul din Cracovia

Silezia.

Mai întîi trebuiesc stabilite proporțiile.

Se va forma astfel o imagine geografică justă, care dacă nu va impresiona prin contraste, va contura cel puțin cadrul tabloului. 50 de kilometri în lungime. Aproape 20 în lățime. Un romb ale cărui unghiuri sînt însemnate pe hartă de orașele Gliwice și Dombrowa Gornicka la est și vest și de Bytom și Myslowice la nord și sud. Aici e inima și pîinea Poloniei. Ea e neagră, sclipitoare, mai neagră ca cerul acestui colț de lume, dar mai sclipitoare decît puținele raze de soare care străbat tavanul de fum și de zgură din slăvi. Ea e îngropată în adîncul pămîntului și spre ea oamenii au săpat puțuri și galerii. În rombul acesta, mai mic decît distanța de la Ploiești la București, s-au concentrat 17 orașe. Și pentru ca imaginea să fie mai precisă, sînt necesare cîteva date urbanistice : șase din aceste orașe — Gliwice, Zabrze, Chorzow, Bytom, Katowice și Sosnowiec au fiecare o populație ce trece numeric peste 100.000. Katowice se apropie de 500.000 locuitori. Alte cinci orașe, presărate între cele mari, sînt în medie de mărimea Cîmpinei, iar ultimele șase numără de la 10 la 25 de mii de locuitori. Delimitările între aceste așezări sînt greu de stabilit. Uneori un simplu indicator anunță ieșirea dintr-un oraș și intrarea într-altul. Hotarele au fost șterse și la acest lucru a contribuit în mare măsură tramvaiul care împînzind locurile cu liniile sale paralele face legătura între cele 17 orașe, unindu-le, așa cum la București unește cartierele.

De oriunde ai veni spre această lume, te întîmpină același tablou : sus cerul malmur, greu de fum, de gaze și zgură, soarele palid, galben, parcă bolnav, aruncat în slăvi mai depărtate decît cele reale de sutele de hornuri fumegînd care, ca o gigantică artilerie, ține zenitul sub bătaia surdă a trîmbelor de fum.

Jos, pămîntul furnicînd de oameni, înțesat de orașe, acoperit de rețele electrice, de furnale, de re-

vărsări rubinii de zgură topită, de conuri negre, răsărite din răscolirea măruntaielor pămîntului. Mai jos, sub toate acestea, sub scoarța care susține totul, furnicarul nevăzut de la suprafață al celor din subterane, lumea strînsă în labirintul zecilor de mine carbonifere.

Venind spre acest loc pe calea parcursă acum de noi, adică dinspre Cracovia, călătorului îi vor ieși înainte, aidoma unor mesageri destoinici ai viitorului tablou silezian, termocentralele de la Jaworzno și Myslowice. Dinspre Czestochowa — orașul marelui combinat siderurgic „Boleslaw Bierut", și al celei mai frumoase catedrale poloneze — venind pe șoseaua pardosită cu cărămidă roșie ce parcă întruchipează o distanță de peste 100 de kilometri un dragon în contorsiuni pietrificate, îl vor întîmpina conurile negre ale minelor de la Dombrowa și castelul feudal alb, vechi de cîteva secole de la Bendzin. Venind dinspre Blendowska, pustiul de nisip care se întinde pe 150 de kilometri pătrați ca un mic colț de Sahară nordică, răsărit în inima Europei, îl va conduce spre Katowice marea magistrală a „nisipului", calea ferată electrificată pe parcursul căreia, după fiecare minut, trece o nouă garnitură încărcată cu nisipul necesar astupării golurilor din mine. Aci, la Blendowska, și-a experimentat diviziile sahariene care trebuiau să cucerească Africa mareșalul fascist Rommel. Acum, cînd pămîntul și oamenii și-au vindecat rănile, reînvierea în imaginație a sinistrului tablou în care naziștii dădeau adevărate asalturi de tanchete în nisipul Blendowskăi e înfiorătoare. Pe tot pămîntul Sileziei pe care de cincisprezece ani se făurește o viață nouă, amintirea ocupației fasciste pare azi un coșmar din care oamenii s-au trezit, dar pe care nu vor să-l dea uitării. Au rămas de neșters și de neuitat, aci, pe pămîntul silezian, ale cărui adîncuri se cîntăresc în aur, crematoriile de la Auschwitz și Birkennau unde au fost arse patru milioane de victime ale fascismului. Au rămas tina și praful amestecat cu cenușa omenească ce, în răscolirea mohorîtă a vîntului, aleargă spre toate zările pămîntului ca un avertisment.

În rombul silezian trăiesc peste două milioane de oameni. Majoritatea lor muncesc în cele 89 de mine de cărbune și cele 19 întreprinderi siderurgice concentrate aci. Ei dau Poloniei 92 la sută din întreaga producție de cărbune a țării și 80 la sută din fonta și oțelul ei. Cifrele acestea puse alături de proporțiile relativ restrînse ale rombului silezian ilustrează tabloul unei lumi în care pare că totul a trecut prin focul mașinilor, prin cuptoarele în care clocotește metalul, prin sutele de hornuri ce necontenit împroașcă aerul cu fum. Concentrarea aceasta de mari forțe industriale într-un singur punct a făcut ca orașul Chorzow, mereu întunecat, mereu sub fum și zgură, să fie supranumit „orașul soarelui negru".

Dar sub soarele puțin, oamenii și-au făcut haine sclipitoare. Fetele sileziene în portul lor național se împodobesc cu țesături multicolore, cu coroniță de strasuri, cu mărgele, cu beteală argintie sau aurie, cu funde în culori luminoase. Doar bărbații care își petrec mai mult de jumătate din viață în măruntaiele pămîntului, și-au păstrat în port culoarea adîncurilor, ei îmbrăcîndu-se totdeauna în negru și împodobindu-se doar cu un chipiu pe care se răsfrînge un mănunchi de pene de corb.

Acești oameni au format în 1918 pe pămîntul Sileziei primele soviete și gărzi roșii poloneze. Tradițiile sînt încă vii, mereu adăpate la izvoarele pline de reîmprospătare ale vieții. La 4 decembrie, în fiecare an, aici se serbează așa numita „Barburka", ziua minerilor polonezi. Se împart decorații, se dau onoruri, se cîntă, se petrece, se dansează. Fetele sileziene în minunatele lor costume naționale dezvăluie comorile unui folclor de incalculabilă valoare. Dar mai impresionant ca toate, într-o astfel de zi, este cinstirea minerilor veterani.

La cei cu un sfert de veac petrecut în mină, asistența se ridică în picioare și ovaționează călduros. Celor cu patru decenii de viață în subteran, sutele de oameni strînși în somptuoasa sală a operei obișnuită cu operele lui Verdi, Puccini, Ceaikovski, le cîntă spontan tradiționalul cîntec polonez „O sută de ani să trăiască!"

Cînd însă pe scenă apare grupul minerilor bătrîni, care de o jumătate de veac scot din adîncurile pămîntului cărbunele Sileziei, preceptele festivității sînt înlăturate. Minerii din sală rup rîndurile, își ridică pe brațe părinții, îi îmbrățișează, îi așază între ei pe locuri de cinste. Se trece apoi la onorul familiilor sileziene cu cei mai mulți fii mineri. În astfel de clipe tensiunea emoției omenești atinge culmile. Închipuiți-vă defilarea plină de originalitate și încărcată de mîndrie, pe care două, ba uneori chiar trei generații de mineri, o fac într-o zi pe an, în fața prietenilor, cunoscuților, tovarășilor de muncă. Defilarea aceasta neobișnuită durează ore întregi. Onorata fiecărei „Barburki" e, de cîțiva ani, bătrîna Maria Janek din Laziska Gorska, femeie sileziană în vîrstă de peste o sută de ani, care numai în văduvie a petrecut mai bine de o jumătate de veac (soțul ei a murit în mina Polska, în anul 1897). Mamă a șapte copii, dintre care cel mai mare, o fiică, a împlinit deja 78 de ani, e azi bunică și străbunică a 64 de nepoți și strănepoți, dintre care mai mult de 50 au îmbrățișat meseria de mineri.

— Tot cu „karbidowka" se găsește pîinea cea mai bună în Silezia — spune bătrîna sileziană.

Silezia, acest gigantic bulgăre de cărbune, care prin producția sa face ca Polonia să fie a doua țară din lume în privința cantității de cărbune raportată la fiecare locuitor, înalță pe pămînt tabloul rar întîlnit în astfel de proporții, al unuia dintre cele mai puternice centre industriale europene.

Un bulgăre de cărbune silezian e negru ca o frîntură din negura în care s-a născut. Cine ar putea spune cît a trecut din momentul cînd pentru prima dată omul, ținînd în mînă un bulgăre din acesta, a înțeles valoarea energiei concentrată în el? Momentul e îndepărtat, el trece peste sute de ani dincolo de legendarul fierar silezian Murcki, care a fost ars pe rug de inchiziție pentru că, în fierăria lui primitivă, a întrebuințat la foc piatra neagră, drăcească, a iadului, blestemată de biserica ce poseda vaste păduri peste toată Silezia. Ca și în industria

noastră petroliferă, cînd cu sute de ani în urmă omul pătrundea în adîncurile pămîntului riscîndu-şi la orice pas viaţa, comoara pietrificată a acestui colţ de lume şi-a cerut jertfele ei de sînge, nenumărate, tragice şi anonime. Aici primii cutezători au intrat cu făclii aprinse, pentru a aprinde metanul periculos, gazul asfixiant, care făcea imposibilă exploatarea. L-au ars, eliberînd astfel calea săpătorilor care intrau în urma lor, dar deseori ei înşişi au fost prefăcuţi în torţe vii din arderea cărora, la suprafaţă, nu ieşea decît un vaiet stins şi miros de carne arsă.

Prima mină poloneză datează din 1545. În cele 82 de mine care funcţionează astăzi, sînt unele veterane, care numără cîte 100—150 de ani vechime. Cărbunele silezian a dat un mare impuls epocii maşinismului din centrul Europei. Polonia şi-a dezvoltat industria datorită acestei imense bogăţii. Pe masa la care era pusă prada suveranilor hulpavi, ţara care poseda această colosală avuţie a fost de trei ori forfecată, împărţită între atotputernicii Europei, ca o comoară fără asemuire. În bazinul Sileziei Superioare există un oraş Myslowice, unde se întîlneau hotarele acestei îmbucătăţiri, oraş care este supranumit în popor „Oraşul celor trei împăraţi". O parte îi aparţinea kaizerului german, alta ţarului rus, iar alta împăratului austro-ungar. Ultima jefuire a Sileziei, ocupaţia fascistă, a lăsat în urma ei industria carboniferă a Sileziei devastată, nimicită într-o proporţie de aproape 70 la sută.

Silezia — acest pămînt în aparenţă sărac, dar care sub scoarţa lui ascunde o incalculabilă bogăţie — îşi depăşeşte graniţele cunoscute. În anii viitori ea va da ţării mult mai mult decît cei 50 la sută din producţia industrială totală pe care Polonia o are azi. Spre sud, graniţele Sileziei au fost sparte şi lărgite de surprinzătoarele explorări de la Rybnik. Zăcămintele carbonifere descoperite aici, la aproximativ 50 de km de Katowice, sînt de ordinul miliardelor de tone. Exploatarea lor în viitorul apropiat va duce la o considerabilă ridicare a întregii regiuni subcarpatice poloneze.

Peisajul silezian de un dinamism neîntrerupt e imposibil de surprins static. Pretutindeni se construieşte, se înalţă, se adînceşte. De pe turnul minei Szombierski, supranumit şi Eiffel-ul Sileziei, panorama deschisă înaintea privitorului e mai mult decît impresionantă. În jur, cît cuprinde ochiul şi cît lasă mintea să ghicească, se înalţă şi se întind oraşele cufundate în fum şi ceaţă. La Nord, dincolo de Chorzow — „Oraşul soarelui negru" — abia se disting contururile oraşului Bytom, cel aşezat pe un labirint de galerii minere. Spre răsărit, dincolo de Colina Pleşuvă, pe care se înalţă Planetarul Sileziei şi cel mai mare stadion al Poloniei, se văd hornurile şi turnurile oraşului Sosnowiec. De la o aşezare la alta, sclipesc în soarele palid şinele căilor ferate ajunse argintii de atîta circulaţie.

Trenurile trec fulgerător şi deseori, la ferestrele vagoanelor cîte un „întors acasă", după peregrinări în care l-a zvîrlit sărăcia dinainte de război şi prigoana fascistă, priveşte tabloul silezian cu ochi strălucitori, mărturisind cu voce tare:

— Silezia, pane!... Era urîtă, păcătoasă, dar eu tot pe ea o visam şi tot după ea tînjeam rîcîind în mine străine... Cum s-o mai laşi acum? Cum să nu-i săruţi pămîntul afumat care miroase a pîine?

Planul acesta e schiţat chiar de mîna unui om pe o filă de blocnotes. Mai întîi, un pătrat alături de care e scris cuvîntul „gara". În faţa lui, două linii paralele, între care e scris : „Strada Lubicz". O săgeată ne arată că trebuie să urmăm direcţia în care sînt citite cuvintele pînă la prima intersecţie. O cotitură spre stînga, pe Aryanska şi ajungem în strada Lubomirski unde, pe partea dreaptă, se află numărul 47 încercuit.

Urmaţi acest plan cînd veţi ajunge la Cracovia şi veţi găsi casa în care a locuit Lenin. Numele străzilor sînt aceleaşi. Planul e atît de perfect, încît orice posibilitate de eroare este exclusă. Lenin l-a întocmit şi l-a trimis Comitetului Central pentru a fi dat celor ce trebuiau să sosească la Cracovia unde să-l găsească fără să mai întrebe pe nimeni.

Planul a fost îndelung folosit. Bolşevicii, care riscîndu-şi viaţa, treceau ilegal graniţa spre a-l găsi pe Lenin, transmiteau acest plan din mînă în mînă şi, pe strada mărginaşă, pe atunci nouă, cu casele încă netencuite, tot mai des puteau fi văzuţi oameni care, aruncînd o ultimă privire planului întins pe palmă, păşeau cu siguranţă pragul casei căutate.

Lenin a sosit la Cracovia venind de la Paris, la 2 iulie 1912, însoţit de Nadejda Konstantinovna Krupskaia şi de mama acesteia, Elisaveta. Într-o scrisoare către Maxim Gorki, datată din august 1912, Lenin enunţă motivele

mutării sale aici : „Mă întrebați cu ce scop mă aflu în Austria. C.C. a stabilit aici un Birou (asta să rămînă între noi), frontiera e aproape de Piter, după trei zile primim gazetele de acolo, e cu mult mai ușor, colaborarea merge mai bine..."

Bătrîna Cracovie, cu străzile ei medievale, cu feroviarii ei și minerii din apropiata Silezie superioară, Cracovia lui Warynski și a lui Felix Dzerdjynski, găzduia deci Biroul de peste hotare al C.C. al Partidului Bolșevic. Aici aveau loc adunările conspirative ale conducerii de partid. De aici porneau spre Rusia rezoluțiile lui Lenin în urma adunărilor de partid, scrisorile lui, articolele, manifestele și apelurile.

După toate mărturiile, pînă la un anumit moment, Lenin s-a simțit la Cracovia ceva mai bine decît în alte locuri din lunga sa peregrinare. Totuși greutățile materiale și prigoana poliției n-au încetat o singură clipă.

„Eh, nu-s bani, de n-ar fi asta am fi făcut din baza de aici al naibii de mult!" îi scrie el lui Gorki.

Principala sursă de trai a lui Lenin o constituiau onorariile de pe urma activității sale publicistice. Ele îi soseau destul de neregulat, lucru confirmat și de Lenin, care era foarte zgîrcit în confesiuni asupra continuei stări materiale proaste în care se afla, într-o scrisoare trimisă din Cracovia către familie : „Condițiile materiale deocamdată sînt suportabile, dar foarte nesigure".

După suspendarea „Pravdei" situația lui materială s-a înrăutățit și mai mult. În iulie 1913 el scrie mamei sale : „Închiderea gazetei la care colaboram mă pune într-o situație critică. Voi căuta cu insistență orice editori și traduceri : acum e foarte greu să găsești o slujbă literară".

Totuși „Cracovia îi plăcea foarte mult lui Ilici — îi amintea de Rusia" — scria Nadejda Konstantinovna în jurnalul său. Casa în care a locuit Lenin, sau mai bine zis casele, deoarece sînt două aproape învecinate, poartă pe zidurile lor plăci comemorative pe a căror marmoră scrie : „În această casă a locuit și a lucrat în anii 1912—1913 Vladimir Lenin". La cîțiva metri depărtare,

pe zidul unei case apropiate, citim : „În această casă a avut loc, sub conducerea lui Lenin, ședința C.C. al P.M.S.D.R. (bolșevic) din 10—14 ianuarie". Placa comemorativă de pe peretele celei de a doua case în care a locuit Lenin anunță prezența acestuia aici, în 1913—1914. Locuințele n-au mai putut fi identificate. În ambele case locuiesc azi cîteva familii de muncitori și funcționari cracovieni.

În același cartier, într-o frumoasă clădire de piatră se află Muzeul Lenin. Sobru, cuprinzînd exponate cu un conținut deosebit de sugestiv, muzeul acesta e mărturia în documente a celor doi ani petrecuți de Lenin aici.

Cînd Lenin a venit la Cracovia avea 42 de ani. În acel timp, trezită după amorțirea în care o vîrîse cumplita reacție stolipinistă ce a urmat înfrîngerii revoluției din 1905, muncitorimea rusă se ridica din nou, formînd un puternic val revoluționar. Împușcăturile de la Lena, care au ucis 250 muncitori din minele de aur ale țarului, au fost primul element al chemării la luptă. Venind din Franța, Lenin s-a apropiat prin șederea sa la Cracovia de pămîntul Rusiei în care începuseră să crape mugurii noii revoluții. Într-o declarație făcută poliției austriace, preocupată de persoana emigrantului rus stabilit la Cracovia, Lenin scria : „Am sosit în Galiția dorind să fac cunoștință cu condițiile agrare de aici, deoarece mă interesez în mod deosebit de aceste probleme. De asemenea, intenționez să învăț limba polonă. Sînt corespondentul ziarului „Pravda" care apare la Petersburg și al ziarului care apare la Paris sub titlul „Social Democratul", de unde-mi primesc mijloacele de trai..."

Orașul vechi, trezit la fiecare oră de trompeta orologiului viu din turnul catedralei, orașul în care au trăit și au creat Slowacki și Mickiewicz, găzduia acum un om simplu, îmbrăcat mai mult decît modest, confundîndu-se cu lucrătorii și funcționarii mărunți de pe strada Liubomirski, un om care-și consuma mult timp în vasta bibliotecă a universității Jagellone, deseori prezent la întrunirile grupurilor studențești de stînga. Prea puțini, doar cîțiva inițiați, știau atunci cine este acest om.

El a făcut însă, ca o singură dată în istorie, micul sătuc Poronin din apropierea Cracovei să fie... capitala lumii muncitoare. Lucrul acesta s-a prelungit de-a lungul a două veri, 1913 și 1914, cînd casa unui țăran de pe valea Dunajeculuí alb și hanul sătesc din Poronin au devenit sediul comandamentului general al revoluției proletare. Datorită unui vilegiaturist venit din Cracovia, un om îmbrăcat cu modestie, mereu purtînd o pălărie din pai de orez, micul oficiu poștal din Poronin s-a transformat într-un post la care soseau din numeroase țări zeci și sute de scrisori timbrate cu mărci străine. Și astăzi încă, oricine o caută la Zakopane pe bătrîna Radkiewicz, soția fostului șef de poștă din Poronin, poate auzi povestiri despre vremea cînd în micul sat de la poalele munților Beskizi locuia „Pan Ulianov" cu soția sa Nadia. Muntenii bătrîni din partea locului istorisesc și ei aceleași amintiri, uneori mai înflorate, alteori laconice, pline de sobrietate, despre cel mai de seamă locatar din istoria satului Poronin.

„Uneori — îmi povestea un cioban de peste 80 de ani — seara, cînd nu ședea acasă și nu scria, ieșea la plimbare în sat, ori urca la noi, la stînă, unde stătea să ne asculte poveștile, ori ne întreba despre viață. Rămînea ceasuri întregi să asculte. Îi plăcea mult să cînte... Cînta alături de noi despre Janosik haiducul, ori, stînd la foc, își însemna cele ce îi povesteam noi... Cîteodată veneau la el niște domni de departe. Se închideau cu toții într-o cameră și toată noaptea ardea acolo lumina, iar cei adunați vorbeau și tot scriau... Într-o zi au venit la el o duzină de jandarmi din Nowy Targ, i-au cercetat cărțile, scrisorile și l-au luat cu ei. De atunci nu l-am mai văzut. Dar noi, cei din Poronin și din toată regiunea, ne-am amintit deoseori de el. Femeile spuneau că pesemne a fost un rege ori un profet, alții spuneau că ar fi fost un haiduc de pe muntele Ghewont, preotul spunea că ar fi fost un anticrist mai periculos decît Janosik, fiindcă a vrut să răstoarne regulile care de veacuri domnesc în lume... Înainte de primul război mare cu nemții ședeau cîțiva domni la noi, sus la stînă, și beau lapte. Am vorbit

de războiul care se apropia. Am vorbit și despre acel domn din Poronin, iar ei spuneau că a fost un mare conducător, cel mai mare prieten al omului simplu... Atunci am auzit că el se numise Lenin..."

Simpli, oneşti, muntenii păstori din Poronin au narat amintirea lui Lenin în felul lor, alternînd între nuda consemnare a faptului de viaţă, aşa cum s-a petrecut el, şi redarea folclorică în care fantezia populară şi-a exercitat drepturile.

Lîngă Poronin, în cătunul Bialy Dunajec, se află casa ţărănească în care a locuit „Pan Ulianov" şi soţia sa „Nadia". E poate cea mai modestă dintre toate locuinţele atît de modeste, prin care a trecut Lenin. Aici totul s-a redus la acele elemente care deţin cadrul plin de austeritate al întregii sărăcii montane : bradul şi piatra. Totul e din lemn crud, din trunchiuri cojite, de pe care au fost tăiate doar lăturoaiele, şi din piatră. Două paturi ţărăneşti, o masă, două scaune. În „cabinetul" lui Ilici o masă din scînduri groase, pe care dulgherul a încrustat cu briceagul cîteva flori, şi o polată cu cărţi. Un volum vechi deschis : Puşkin. Cu odele lui despre mîndrie, cu cîntecele de dor după locurile natale, cu suava Tatiana şi straniul Oneghin... Cum or fi sunat oare aici, la poalele munţilor Beskizi, lîngă graniţa păzită de cerberi hapsîni, versurile lui Puşkin rostite de Lenin ?

Lenin a scris în cei doi ani de şedere la Cracovia şi Poronin nu mai puţin de 24 de lucrări teoretice. Aici, în sătucul de la poalele munţilor, l-a surprins izbucnirea primului război mondial. Două zile după declanşarea războiului dintre Rusia şi Austro-Ungaria, locuinţa lui Lenin din Bialy Dunajec a fost întoarsă pe dos de labele jandarmeriei. O zi mai tîrziu, la 8 august, Lenin a fost arestat sub acuzaţia de... spionaj în favoarea Rusiei ţariste. În muzeul Lenin din Cracovia s-a păstrat notiţa laconică din cartoteca închisorii din Nowy Targ, care menţionează sosirea unui nou deţinut : „8 august, ora 11 dimineaţa. Vladimir Ulianov, născut în Rusia,

41 de ani, ortodox, emigrant rus, 91 coroane și 99 taleri, ceas negru, lanțișor".

Lenin fusese arestat din cauză că primise bani din Rusia. Că pe adresa lui soseau prea multe scrisori și că îl vizitau prea multe persoane... Jandarmii l-au arestat conform cunoscutei teorii a poliției burgheze: să fie întemnițat, că dovezi se vor găsi ele! Funcționarii poliției au crezut că vor stăvili astfel șirul scrisorilor și al legăturilor. Au fost însă îngropați sub maldăre de scrisori de protest și telegrame venite din toate colțurile lumii.

După 11 zile poliția a fost nevoită să-și elibereze prizonierul.

Există în Poronin un han, durat din trunchiuri groase de brazi coborîți din munți, adevărată mostră de trăinicie și sobrietate muntenească. Sus, într-o mică încăpere spre care ne duc niște scări proaspăt geluite, cu marginile încrustate în lacrimile de chihlimbar ale rășinei, se află o masă, tot de brad, și un scaun cu spetează înaltă. Aici, deseori urca Lenin. Avea în față un geamlîc deschis sub o streașină acoperită cu șindrilă, pusă să ocrotească ferestrele îndreptate spre lanțul de munți dominați de vîrful legendarului Ghewont. E atît de ușor, stînd pe scaunul de brad în fața mesei cu lemnul lustruit de vreme, să-ți imaginezi profilul lui Lenin cufundat în contemplarea piscurilor montane! Fondul splendidului peisaj nu ascunde însă sărăcia neagră în care se zbăteau localnicii, atît de identică cu mizeria rusească!

Jos, într-o sală a hanului în care tronează o masă lungă de lemn, luminată din tavan de o lampă de petrol, și străjuită de două perechi de coarne cerbești — adevărate podoabe cinegetice fixate deasupra ușilor — se țineau, uneori prelungite pînă în zori de zi, ședințele Comitetului Central. Hangița aducea de-ale gurii și, ca băutură, servea ceai rusesc fiert în oale de lut, lucru ce îi făcea pe emigranții ruși să tînjească și mai mult după samovarul natal. În restul hanului, se bea și se veselea. Nimeni nu bănuia ce discutau rușii adunați în camera de mijloc. Și numai peste drum de han se afla

jandarmeria austriacă, dar cine se putea gîndi că ar cuteza cineva să conspire tocmai sub nasul kaizerului?

Azi fostul han e muzeu. Prin geamlîcul de la etaj se văd aceiaşi munţi, dar în valea de sub crestele Beskizilor s-a schimbat ceva. Şi acest ceva atît de profund, atît de grav, atît de esenţial încît a putut deveni mărturia punctului de răscruce dintre ere, se datorează în bună parte acelui om mărunţel, chel, sprinten, cu pas grăbit, cadenţat de bătaia unui baston inutil, om în care puţini din cei neiniţiaţi bănuiau atunci personalitatea geniului celei mai mari revoluţii proletare.

După arest, Lenin află de la tovarăşii săi că, fără nici o întîrziere, trebuie să plece în Apus. Linia frontului se apropia de oraş şi comandantul ţarist primise ordinul secret de a-l aresta pe Lenin imediat după ocuparea Cracoviei. Şi-a lăsat biblioteca şi cea mai mare parte din arhive în podul casei de pe strada Lubomirski, şi a plecat cu familia la Viena. „A trebuit să părăsesc o parte (adică aproape tot) din cărţile mele în Galiţia şi sînt foarte neliniştit de soarta lor" — scria Lenin surorii sale. De la Viena, unde a fost supus unei prigoane şi mai cumplite, a trebuit să plece la Berlin. De acolo, nu după puţin timp, mai spre Apus, mai departe de gheara ţarului, în Elveţia...

Din podul casei de pe strada Lubomirski nu s-a mai găsit nimic.

Dar... Dar cu cîţiva ani în urmă, în arhivele oraşului Cracovia s-a făcut o descoperire senzaţională. Într-un pachet uitat, neinventariat vreme de patru decenii, s-au găsit numeroase manuscrise ale lui Lenin, însemnări, blocnotesuri, schiţe şi planuri. Aproximativ o mie de valori arhivale cuprinzînd mai tot ce poliţia austro-ungară îi confiscase lui Lenin, a ieşit la iveală exact după 40 de ani de la dispariţia considerată definitivă.

Între acestea, şi planul schiţat de Lenin, cu ajutorul căruia, neapărat, veţi găsi casa lui...

ULTIMA AVENTURĂ A CAVALERULUI TEUTON

Tîrîm cu noi, peste cîmpiile joase din Mazuria, fantoma unei bătrîne doamne voalate, gîrbovă dar încă în puteri. Aici imperiul ei trăieşte de aproape un mileniu. Doamna voalată păşeşte grav, uneori călcînd cîmpia cu demnitate, alteori căutînd să-şi facă mersul cît mai puţin auzit, căci locurile peste care trecem au consemnat în memoria timpului, la fel de numeroase, vitejii şi ticăloşii. Am început asedierea cetăţii Marienburg cu o maşină „Warszawa" — 1958, trecînd mai întîi peste mormîntul puternicului ordin teuton, cîmpia de la Grünwald. Acolo, sub lanurile de secară, sub pletele răsfirate, plîngătoare ale mestecenilor cu trunchiurile bandajate în alb, ca nişte picioare de invalizi, stă îngropată de o jumătate de mileniu una din cele mai cumplite bătălii din istoria războaielor europene. Doamna voalată calcă de astă dată cu dîrzenie, aproape tinereşte — aici ea nu are decît 500 de ani, e deci aproape o copilă, iar pasul ei saltă îndemnat de ecoul cavalcadelor, de zăngănitul armurilor, de iureşul sulițelor care spintecă văzduhul şi al paloşelor învîrtite în aer, ecou pe care urechea-i brusc întinerită îl percepe ca pe ceva ce îi devenise, de cînd ea a apărut pe lume ca fiică a unei bătrîne şi mai voalate, preistoria, un lucru apropiat, ba chiar familiar. Locul acesta aflat la aproape două mii de kilometri depărtare de Dunăre şi Carpaţi, lîngă Marea Baltică, cu dedesubturile lui pline de armuri ruginite şi de oase albe, ne

înrudește cu doamna voalată. Căci la Grünwald, alături de oștirile lui Wladislaw Jagello, s-au bătut cu cavalerii teutoni oștenii moldoveni trimiși de Alexandru cel Bun a cărui fiică, purtătoarea domnescului nume Ringala, se măritase cu feciorul regelui de la Cracovia. Și peste cinci veacuri, în larma sîngeroasei bătălii, ecoul ne aduce în urechi chiotele de luptă ale moldovenilor, pămîntul e scuturat de goana cailor sprinteni munteneşti care şarjează zidul de fier format din armurile cavalerilor, îl foarfecă, îl împrăştie, îl stropşeşte în iarba spălată în sînge, unde, căzînd, teutonii strînşi în carapacele de metal se zbat culcaţi pe spate, ca nişte gîndaci greoi ale căror picioare, prea scurte şi prea slabe, nu îi mai pot ajuta să se ridice. Rîdem şi noi şi rîde şi doamna voalată — a rîs mult, neînchipuit de mult în lunga ei viaţă — dar larma locului nu e stîrnită decît de vîntul nordic pornit dintr-o dată pentru a arunca zarva în mijlocul lanului de secară şi a-l face să şoptească cu mii de glasuri, iar lunca de plopi şi mesteceni răscolită şi despletită, să vuiască, să strige, să geamă, să hohotească. Privim obeliscul înălţat în mijlocul fostului cîmp de luptă. În marea de pîine verde, zbuciumată, el pare un catarg cenuşiu, întunecat de vreme şi furtuni.

„Fortăreaţa fortăreţelor" — aşa cum a fost supranumit Marienburgul — cuibul Ordinului Cavalerilor Teutoni, colos de piatră şi cărămidă roşie, atît de masiv şi compact încît cu adevărat pare invincibil, îşi oglindeşte turnurile şi ferestrele castelelor înflorate în vitralii medievale, în apele molcome ale Nogatului, un rîu care îngroaşe cu trupul său mătăhălos vărsarea Vistulei în mare.

La început a fost „Vogelsang" („Cîntecul păsărilor"), un mic fort, aproape neînsemnat din punct de vedere strategic, construit în 1226 de cohortele cavalerilor teutoni aduşi aici tocmai din Transilvania, de prin împrejurimile Sibiului, de către Andrei Jagello al Poloniei, cu scopul creştinesc de a-i atrage spre credinţă pe slavii de pe coastele Balticei. Curînd însă, coasta poloneză, Mazuria şi Pomerania au început să roiască de pelerine

cu cruci negre, lungi de la umeri pînă la călcîie, de armuri, de carele grele ale coloniștilor germani. „Cîntecul păsărilor" s-a transformat în urlet aspru, gutural, înfiorător ca un ecou al cavernelor. Numai la cincizeci de ani de la sosirea „cruciaților", pe malul Nogatului s-a început construcția unei adevărate citadele, o fortăreață gigant sau, după cum spun letopisețiii vremii, un oraș al fortărețelor. În 1280 construcția era de acum terminată, dar anii următori au fost cei ce i-au adus podoabele neasemuite. Stucaturi artistice, fresci, vitralii și... primul bordel pentru slujitorii domnului în sutane de fier. Slujirea aceasta a fost cu dărnicie răsplătită, căci cel de sus, ori poate slăbiciunea celor de jos, a făcut ca numai la 83 de ani de la sosirea primului teuton aici, întreaga Prusie Orientală să fie trecută prin foc și sabie, sfîrtecată, culcată la pămînt, apăsată de călcîiul de fier pe care cu nimic nu îl mai putea ușura crucea de scamă. În acel an al domnului, și mai ales al cruciaților, Malborkul a devenit „Sanct-Marienburg", capitala unui efemer Vatican al Nordului.

Deasupra zidurilor inescaladabile s-a înălțat steagul cu cruce. Cetatea „domnului" era păzită cu strășnicie de poftele „păgîne" ale polonezilor care, aproape pe neașteptate, după ce oferiseră hoardei în armuri casă și masă, au fost scoși de pe propriile lor pămînturi. 148 de ani a existat „Fortăreața fortărețelor" ca simbol al prigoanei și tiranici înfipt în trupurile Mazuriei și Pomeraniei. Crucile negre de pe pelerinele albe ale teutonilor au fost însă înroșite de sînge pe cîmpul de luptă de la Grünwald. A fost una dintre cele mai mari bătălii ale evului mediu. Știm cum s-a terminat. S-au păstrat stampe ale timpului ilustrînd asaltul Sanct-Marienburgului, scene din luptele pentru fiecare bastion, pentru fiecare turn și contrafort. 13 ani a durat războiul. La 6 mai 1457, în zori, fortăreața a fost părăsită de ultimul ei comandant suprem, Ludwik von Ehrlichausen. În aceeași zi, pe puntea dintre ziduri sub care se căscau o sută de metri de prăpastie, trecea spre inima Malborkului steagul Poloniei.

Ruşinarea teutonilor n-a mai putut fi spălată nici de şi mai ruşinoasele împărţiri ale Poloniei, şi nici de nerușinatul tratat de la Versailles din 1918. Cel de al treilea Reich, al lui Hitler, a adus pe turnuri aceeaşi cruce, doar că i-a încîrligat puţin braţele. A făcut din Malbork un nou Sanct-Marienburg şi în vasta cetate, reconstruită, a instalat muzeul „Drang nach Osten".

În sălile castelelor cu „strămoşi" pictaţi pe pereţi, apoi corectaţi conform trăsăturilor rasei „pure", s-a auzit din nou pasul teuton. Garnizoanele aristocratice cazate de Hitler aici au contaminat repede morbul distincţiei ariene. Ofiţerii, fii de mari latifundiari fascişti, trimişi să „facă" războiul la umbra zidurilor feudale, au simţit că respiră un aer natal, şi că brusc sînt cuprinşi de ticul unei a doua naturi. S-au înfăşurat în pelerine albe şi şi-au pus pe piept şi pe spinări crucile încîrligate. Au început să oficieze în capela „marelui maestru" liturghii negre şi în bordelul reînfiinţat cu tot fastul feudal, orgii demne de vînjoşenia strămoşească.

Atunci cînd se ciondăneau pe ciolanul trimis patriei din depozitele inepuizabile ale Auschwitzului, noii cruciaţi rezolvau conflictele între ei prin sinistre dueluri. În beciurile cetăţii, adevărate catacombe întinse în tot subteranul fortăreţei, la lumina torţelor, avea loc judecata. Sentinţa era una din două : împricinaţii trebuiau să rămînă acolo, fără nici o torţă, în echipament de luptă, faţă în faţă, la cincizeci de paşi unul de altul. În beznă de nepătruns cei doi aveau voie să-şi aprindă cîte o ţigară. Odată chibritul stins, cînd în întunericul de smoală nu se mai vedeau decît licuricii vii ai ţigărilor, duelul putea începe. Fiecare avea dreptul să ţină ţigara aprinsă în orice poziţie ar fi vrut. Deasupra capului, între degetele mîinii întinse lateral, putea să se culce pe pămînt şi s-o înalţe cît mai sus, s-o mute dintr-o mînă în alta ori să se cţăre pe zid şi să-şi ţină ţigara în cea mai acrobatică poziţie. Totul era ca adversarul lui — şi după primul foc rolurile se inversau, bineînţeles dacă mai era cazul — să ghicească după lumina ţigării unde

anume trebuie să tragă. „Lupta“ dura pînă cînd unul din ei era ucis.

O senzație mai tare, oferită între noii cruciați pe ascuns, atunci cînd vreunul din ei călca în vreun fel consemnul ordinului teutonic din cel de-al treilea Reich, se consuma tot în beciurile fortărețelor, dar nu între doi inși, puși față în față, ci separat, fiecare în bezna lui. Li se dădea cîte o cască și o grenadă. Casca pe cap, grenada atîrna din bolta beciului, agățată cu un lănțișor de inelul care să-i declanșeze focosul. „Cavalerul“ intra aici și, la un semn dat, trebuia să tragă grenada și să și-o pună pe creștet, în vîrful căștii de oțel. Avea la dispoziție cinci secunde! Dacă mîna nu-i tremura, dacă grenada nu-i luneca la picioare de pe fundul bombat al căștii, atunci se chema că a învins. Explozia se producea deasupra capului și metalul căștii proteja viața din tigva umedă de sudoarea spaimei. Se alegea cu o contuzie a craniului, sau cel mult cu un umăr rănit. Dar, de cele mai multe ori, era găsit sfîrtecat, cu gura plină de pămînt. În locul unde căzuse grenada, o groapă. În ea era înmormîntat „viteazul“.

Aceasta a fost ultima aventură a cavalerului teuton consumată la Sanct-Marienburg. În 1945 catiușele sovietice, bătînd în poarta „cruciaților“ hitleriști, au reînscris în zidurile fortăreței cuvîntul polonez Malbork.

Întunericul beciurilor, atît de îndrăgit de ciracii crucii negre încîrligate, a mai ținut totuși, o vreme, tovărășie ultimilor cavaleri ai lui Hitler. Războiul se terminase. După ce își aruncase căciula în slăvile afumate de deasupra Reichstagului un soldat rus se întorcea acasă cînd, de aici, de sub zidurile multiseculare, sălbăticiți, fioroși ca niște bestii, au ieșit la lumina zilei ultimii teutoni. Au deschis focul din mitraliere, din pistoale automate, din revolvere. Ultimii marienburghezi au fost secerați de cei ce îi așteptau cu răbdare. În locul unde au îndrăznit din nou să împuște lumina zilei, zidul cetății e mușcat adînc de ultimul cîntec al Catiușei.

În preajma locului aceluia din vechea curte a cetății se află o scenă de teatru. În decorul vast, sub bolta

cerului impuns de bastioanele surpate, se joacă „Macbeth", „Regele Lear", „Hamlet", „Konrad Walenrod" sau... „Cruciații".

Și apele Nogatului se încrețesc de forța aplauzelor.

*

Am spus că aceasta a fost ultima aventură a cavalerului teuton? Revin. La cinci sute și un an de la izgonirea cruciaților din cetatea Malborkului, Herr Konrad Adenauer a ținut să devină... cavaler al ordinului teutonic. N-a putut oficia acest act în „Strămoșescul Sanct-Marienburg", dar s-a mulțumit cu catedrala medievală din Kolonia.

Procesiunea e elocventă. O putem cunoaște din două izvoare: din romanul lui Henryk Sienkiewicz, pentru evul mediu și, din revista vest-germană Quick, pentru prezent. Să le dăm cuvîntul pe rînd:

Henryk Sienkiewicz:

„Între timp ajunseră la capătul călătoriei. Poliția bine organizată a teutonilor se vede că anunțase din timp orașul și cetatea despre sosirea Marelui Maestru, așa că la debarcader așteptau, în afară de cîțiva călugări, trîmbițașii orașului, care de obicei anunțau plecarea și sosirea Marelui Maestru. Pe mal, așteptau caii gata pregătiți. Încălecînd, alaiul traversă orașul prin Poarta Cizmarilor, lîngă Turnul Vrăbiilor și pătrunse în foburg, adică în partea din fața cetății. În poartă, Marele Maestru fu salutat de Marele Komtur Wilhelm von Helfenstein, care de altfel purta numai titlul, deoarece de cîteva luni atribuțiile sale erau exercitate de fapt de Kuno Lichtenstein, trimis în clipa aceea în Anglia; apoi de Marele Hospitalier Konrad Lichtenstein, ruda lui Kuno, Marele Șambelan Rumpenhein, Marele Vistiernic Burghard von Wobecke și în sfîrșit de micul komtur, dregătorul atelierelor și administrației cetății. În afară de acești dregători se mai aflau acolo vreo zece-cincisprezece frați călugări care administrau treburile bisericești din Prusia și

care oprimau celelalte mănăstiri și clerul obișnuit, silindu-i chiar să ia parte la construirea drumurilor și la spargerea sloiurilor de gheață, și împreună cu ei pe ceilalți frați laici, adică pe cavalerii care nu erau obligați să îndeplinească „orele" canonice. Statura lor înaltă și puternică (cei slăbănogi nu erau primiți de teutoni), umerii largi, bărbile încîlcite și privirile încruntate făceau ca ei să semene mai mult cu tîlharii de la graniță — cavaleri germani hrăpăreți — decît cu niște călugări pașnici".

(„Cavalerii Teutoni", vol. 2, pag. 344).

Quick :

„În acea dimineață de martie, în Kolonia ningea și era frig. Mulțimea a umplut totuși Komödienstrasse, așteptînd în fața bisericii Sf. Andrei sosirea procesiunii cruciaților. Dar în locul caleștilor din evul mediu și-au făcut apariția limuzine sclipitoare. Cavalerii, în pelerine de mătase, au venit la Kolonia pentru a asista la primirea lui Adenauer în rîndurile lor. Ordinul teutonic înființat în timpul cruciadelor și-a schimbat în decursul secolelor caracterul. Accesibil în trecut numai aristocrației care trebuia să-și revendice acest drept prin demonstrarea arborelui genealogic, a ajuns exclusiv al burghezilor (...). Cu toate acestea, cardinalul Wendel n-a avut de loc o sarcină ușoară cînd a trebuit să facă apel la marile tradiții ale ordinului. Putea să se încurce, și atunci, s-ar fi putut produce vreo neînțelegere. Îndeosebi polonezii, reprezentați prin corespondenții lor, au primit cu suspiciune faptul că Doctorului Adenauer, considerat în răsărit ca un aținător la război, i-a venit pe neașteptate ideea de a fi uns ca membru al acestui ordin. De-a lungul multor secole, cruciații au trecut răsăritul slavon prin foc și sabie, ca apoi să-l germanizeze. Numai după două sute de ani au reușit polonezii să-i răpună în lupta de la Grünwald...

La recepția din muzeul Koloniei, cancelarul Adenauer a fost înconjurat de toți cavalerii ordinului prezenți la

festivitate, între care puteau fi văzuți : prințul Belrupt-Tissac, cavalerul de onoare din Viena Szabo, Cardinalul Wendel, secretarul său monseniorul Defregger, Marele Maestru Tumler..."

(Quick, nr. 12, pag. 14).

Henryk Sienkiewicz :

„Încă de departe, plutind pe Nogat, cavalerii polonezi zăriră puternicele turnuri care se profilau pe cer. Ziua era luminoasă și limpede, așa că se vedea cît se poate de bine, iar după cîtva timp, cînd corăbiile se apropiară, străluciră și mai mult cupolele bisericii de la castelul înalt și zidurile uriașe care se ridicau unele deasupra celorlalte, în parte de culoarea cărămizii, dar cele mai multe acoperite cu tencuiala aceea faimoasă, alb-cenușie, pe care știau s-o prepare numai zidarii teutoni. Mărimea lor depășea tot ceea ce văzuseră cavalerii polonezi în viața lor. S-ar fi părut că acolo clădirile cresc unele peste altele, formînd ele însile un fel de munte al cărui pisc era alcătuit din castelul vechi, iar pantele din castelul mijlociu și din celelalte întărituri mai mici. Din cuibul acesta uriaș al călugărilor înarmați radia o forță atît de neobișnuită, încît chiar și fața lunguiață și de obicei mohorîtă a Marelui Maestru se înseninâ la vederea acestei priveliști.

— Ex luto Marienburg — iată Marienburgul de lut — zise întorcîndu-se spre Zyndram, dar lutul acesta nu poate fi sfărîmat de nici o putere omenească.

Zyndram nu răspunse — și cuprinse în tăcere cu ochii toate turnurile și înălțimea zidurilor întărite cu uriașele lor contraforturi.

Konrad von Jungingen adăugă după o clipă de tăcere :

— Dumneata, cavalere, care te pricepi la cetăți, ce părere ai despre fortăreața aceasta ?

— Mi se pare a fi inexpugnabilă, răspunse cavalerul polon îngîndurat, dar...

— Dar ce? Ce cusur îi poți găsi?
— ...dar fiecare fortăreață își poate schimba stăpînii".

(„Cavalerii Teutoni", vol. 2, pag. 343).

Quick:
„Marienburg. Măreț, cu forme telurice și sobre, mai curînd asemănător cu o mînăstire decît cu o reședință de stat, cetatea Marienburgului se înalță astăzi pe malul Nogatului în Prusia Orientală ca o mărturie a epocii de înflorire a ordinului teutonic, al cărui membru de onoare a devenit astăzi Konrad Adenauer. Înapoia acestor ziduri roșii și-au avut reședința marii maeștrii ai ordinului (...). Vreme de 122 de ani și-au construit cruciații capitala (...). Apoi ordinul a decăzut. Cetatea s-a pustiit, au distrus-o incendiile și războaiele și în cele din urmă a ajuns o simplă carieră de piatră. Abia spre sfîrșitul secolului trecut a fost reconstruită. Dar în 1945 din nou a fost distrusă. Polonia populară a reconstruit în ultimii ani faimoasa fortăreață care cîndva a aparținut celui mai mare inamic al său".

(Quick, nr. 12, pag. 12).

Henryk Sienkiewicz:
„În armură, cu crucea pe piept, în mijlocul căreia, într-un patrat, era țesut vulturul negru, cu pelerina-i mare, albă, împodobită cu o cruce, avea înfățișarea unui om impunător, maiestuos și trist. Konrad fusese cîndva un om vesel și-i plăcuseră glumele; chiar și acum nu se dădea în lături de la banchete, spectacole și turnire strălucite; dimpotrivă, el însuși le organiza, dar nici în învălmășeala cavalerilor străluciți care veneau ca oaspeți la Malbork, nici în zarva plină de voioșie în mijlocul sunetelor trîmbițelor și zăngănitul armelor și nici în fața cupelor pline cu vin dulce, grecesc, niciodată nu se înveselea. Atunci cînd totul în jurul său părea că irumpe de putere, strălucire, bogății nemăsu-

rate, forța neclintită, atunci cînd ambasadorii împăratului roman și al celorlalți regi apuseni strigau cu înflăcărare că Ordinul singur poate ține locul tuturor regatelor și puterii lumii întregi, — numai el nu-și făcea iluzii, și el singur, Marele Maestru, își amintea de cuvintele funeste din revelația sfintei Brigida : „Va veni timpul cînd vor fi zdrobiți dinții lor și le va fi tăiată mîna dreaptă și piciorul sting ca să-și recunoască păcatele..."

(„Cavalerii Teutoni", vol. 2, pag. 341).

Quick :

„In străvechea biserică Sf. Andrei din Kolonia care prin sobrietatea sa mănăstirească amintește de biserica cruciaților din Prusia Orientală, Marele Maestru, pater Marian Tumler, oficia liturghia. La iconostas, cucernic, cufundat în rugăciune — cancelarul Adenauer în cinstea căruia se oficiază această festivitate (...). In fund, sub baldachinul purpuriu — protectorul ordinului teutonic — cardinalul Josef Wendel von München und Greisine (...).

Cardinalul Wendel a subliniat cu insistență faptul că astăzi ordinul are în vedere numai scopuri religioase. Din moment ce Prusia nu mai există, el e obligat să ducă o viață calmă. Lichidat în 1809 de către Napoleon, ordinul s-a mai menținut în Austria sub conducerea exclusivă a arhiprinților pînă în anul 1923. După ce și-a pierdut caracterul elitar, ordinul s-a preocupat doar de chestiuni religioase și caritative. Din acest moment din el a putut face parte oricine poseda o poziție socială marcantă și putea demonstra un mod de viață creștinesc. Nu de mult a fost primit în ordin ministrul de război al R.F.G. Franz Strauss și cunoscutul rege al magazinelor universale Helmut Horten (...).

După liturghie, Marele Maestru Tumler, care din Viena patronează ordinul, a înmînat noului cavaler de onoare,

Konrad Adenauer, distincțiile sfințite: pelerina alba cu crucea neagră, insigna cu șnur și cruce de fier..."

(Quick, nr. 12, pag. 13).

Reporterul:

Se spune că după această procesiune care i-a dat ultimului cavaler al ordinului teutonic sfînta cuminecătură, „fratele" Konrad Adenauer ar fi suspinat:

— Eh, altfel ar fi fost cadrul și fastul dacă totul s-ar fi desfășurat în Marienburgul strămoșesc.

La care, bătrîna doamnă voalată, în tovărășia căreia am pornit spre aceste locuri, a început să rîdă cu hohote.

Primul lucru care i-a căzut sub priviri a fost acvariul aşezat jos, pe duşumeaua cu vopseaua scorojită. Vedea lucrul acesta în fiecare dimineaţă, dar acum, apa verzuie în care se mişcau amorţiţi, cu ochi reci, absenţi, idiotizaţi, patru peşti pămîntii, i se păru groasă şi stătută ca aerul din cameră. În gură simţea un gust sălciu, iar în trup o oboseală aspră, de parcă toată noaptea ar fi dormit înghesuit într-un pat străin. Visase urît, un vis spălăcit, cenuşiu, lipsit de orice culoare. Se gîndi un minut încercînd să-şi amintească ce anume visase, dar se trezi întrebîndu-se dacă visele i-au fost vreodată colorate. Nu-şi putu răspunde precis. I se părea că întotdeauna lumea din visele lui, feţele oamenilor, florile, cerul, apa şi pămîntul se vedeau ca într-un film în care tonalităţile erau date numai de amestecul între alb şi negru.

Se uită din nou la cei patru peşti care îşi plimbau gurile căscate pe sticla murdară a acvariului şi fu convins că prin apa verzuie, trecută poate de zeci de ori prin bronhiile lor degenerate, peştii vedeau cele din jur în culori la fel de reci şi cenuşii. Gîndul acesta îl făcu să stabilească o legătură tainică între el şi peştii muţi, lipsiţi de orice simţ protestatar, supuşi doar instinctelor care îi duceau întotdeauna spre capcana cu hrană, deşi fiecare fusese prins de cîteva ori, de vîrful de oţel al undiţei. Omul se mişca greu, căruţul de paralitic cu

roatele sale înalte nu îi permitea să circule în camera cu pereții afumați decît două învîrtituri de roată înainte și două înapoi. În dimineața aceea își simțea picioarele mai grele și mai străine ca oricînd, sub cicatricea din șale, rana provocată cîndva, în toamna lui 1944, cînd au dat ultima luptă înainte de părăsirea baricadei de care se apropiau huruind diavolește tancurile hitleriste, îl ardea trezită parcă din amorțire. Visul din noaptea abia trecută, cu urmele lui grele, apăsătoare, pe care acum le percepea fizic, îl urmărea ca o obsesie. Și totuși ce anume visase rămînea ascuns înapoia unei cortine opace care nu lăsa să întrezărească decît siluete confuze plutind fără sens într-o atmosferă cenușie. De obicei uita visele plăcute, în schimb cele rele, coșmarurile din nopțile atît de pline de neliniști, îi persistau în memorie trăindu-le încă mult timp după trezire, uneori lăsîndu-i asupra gîndurilor și preocupărilor întregii zile o amprentă vădită, aproape de neșters. Atunci încerca să uite, se străduia să alunge imaginile ce i se păreau mai puternice decît însăși realitatea, așa cum după un vis frumos, dar uitat din prima clipă a trezirii, se străduia să-și amintească detalii dispărute care nu lăsau în urma lor decît certitudinea unor întîmplări plăcute, dar confuze, cu neputință de reamintit. Gîndea mult, gîndea tot restul zilei cînd nu știa ce să facă cu timpul lui și, luînd lucrurile metodic, reușea pînă în cele din urmă să-și reconstituie visele. De data aceasta însă, își aminti brusc, în vreme ce împingea roțile căruțului său spre fereastră. Asta visase: Cei de acolo, de afară, care de două săptămîni clădeau în cîmpul de ruine o casă nouă, părăsiseră lucrul, plecaseră, iar ruinele invadaseră locul abia curățit, cernind cu cenușiul lor murdar prospețimea betonului și roșul cărămizilor. Îi strigase, alergase după ei cu căruțul său de paralitic, dar cei ce plecau mergeau prea repede, iar el rămînea tot mai în urmă. Se trezise strigîndu-i, dar nu găsise lîngă el decît fața blîndă, plină de crețuri, a soției sale care îl liniștea cu vorbe dulci ca pe un copil. Adormise din nou și totul reîncepu de la capăt cu o perseverență obsedantă. Și

din nou s-a trezit strigînd, şi din nou n-a aflat decît răspunsul calm, mîngîietor, dar neputincios al femeii. Îşi amintea că, înainte de a pleca la lucrul ei de femeie de serviciu a unei cooperative de frizeri, ca l-a mîngîiat din nou, a auzit-o cum îi aşeza ceainicul fierbinte pe noptieră, rugîndu-l să doarmă liniştit.

Se apropie cît putu de repede de fereastră, şi privi lacom afară. Erau acolo, lucrau cu toţii, zidul sporea, undeva hîrîia o betonieră pe care el nu o putea vedea. O bucurie năvalnică îl cuprinse, îşi luă cîrja şi cu ajutorul ei deschise fereastra, pentru a auzi mai bine zgomotele construcţiei. Privi îndelung la tabloul pe care coşmarul voise să i-l răpească, rămase cu faţa în aerul de dimineaţă crudă care năvălea pe fereastră şi, în huruitul constant al betonierei, aţipi liniştit.

După cîtva timp, uşa veche, cu vopseaua băşicată ca de pîrjol, se deschise scîrţîind prelung şi, prin deschizătura ei, apăru capul ciufulit al unui băiat de vreo opt ani.

Oprit în deschizătura uşii, băiatul trase cu urechea, dar în cameră nu tresări nimeni. Intră sfios şi, trecînd printre lucruri ca într-o casă bine ştiută, se îndreptă spre fotoliul cu roate.

— Pane Woitysz!...

Cel din fotoliu i se părea şi mai bătrîn, şi mai uscat, cu o faţă obosită, cenuşie şi soioasă ca o bancnotă umblată mult în lume. Avea picioarele înfăşurate într-un pled vechi, pe care se lipiseră o mulţime de solzi de peşte. La picioarele lui, pe podea, se afla acvariul cu peşti pămîntii, ei înşişi tociţi şi vechi parcă de cînd lumea. Alături de acvariu, se afla un borcan cu apă în care se zbătea buimac un singur peşte. De perete se rezema o undiţă cu mînerul scurt, retezat. Deasupra ei erau prinse în cuie două colivii în care moţăiau izolaţi doi canari, unul alb ca neaua, altul galben ca şofranul. Cîteva mobile vechi, ciuntite şi reparate grosolan, un paravan în dosul căruia se zărea un pat alb, iar între ferestre, o oglindă de frizerie şi o mescioară cu placă de piatră pe care se vedeau cîteva foarfeci, un brici,

un pămătuf de bărbierit cu spuma de săpun uscată pe el, două maşini de tuns şi un pulverizator cu băşică de cauciuc scorojit. Alături de toate acestea, pe măsuţa de frizer, un manechin de ghips colorat, cu ochii adînciţi în orbitele negre, cu faţa verzuie, cu privirile dezolate înţepenite într-un punct dincolo de perete. Pe creştetul manechinului se înalţa o coafură savantă, atît de grea şi atît de încîlcită, încît faţa verzuie parcă exprima o nemărginită oprimare şi resemnare. Pereţii erau goi, afumaţi, cu tencuiala cojită, parcă bolnavi de pelagră. Din tavan atîrna un bec cu abajur verde ca un castron de fier legat cu fundul în sus. În jurul lui se învîrtea o muscă plictisită, care, din cînd în cînd, cobora pe fruntea ori pe obrazul celui din fotoliu, făcea cîţiva paşi grăbiţi, apoi se oprea meditativ, şi imediat îşi lua zborul spre bec, încredinţată că cel de sub picioarele ei trăieşte încă.

— Pane Woitysz! îl chemă băiatul aproape în şoaptă scuturîndu-i uşor braţul. În aceeaşi clipă, canarii treziţi din toropeală începură să ciripească nervoşi. Un peşte din acvariu plescăi suprafaţa apei cu coada. Speriat, băiatul se trase în spatele fotoliului:

— Pane Woitysz!

— Ha?... Ce-i?... Tu eşti, Leszek? se auzi vocea obosită a lui Pan Woitysz şi de după rezemătoarea înaltă a fotoliului se arătă faţa suptă a celui ce întrebase. Ai adus?

Leszek întinse mîna şi, fără a spune un cuvînt, deschise pumnul. Ochii bătrînului scînteiară vioi, pe faţa ponosită alunecă un zîmbet. În palma băiatului, cîteva rîme umezi şi reci se zbăteau buimăcite de strînsoare. Pan Woitysz le răsturnă într-o cutie de chibrituri goală.

— Sînt şapte — zise Leszek, ştergîndu-şi palma de pantaloni. A mai fost una, dar a căzut între treptele scării.

— Bravo, eşti băiat de ispravă, Leszek. Cînd o să mă fac sănătos, te iau la pescuit pe Vistula.

Deşi auzise promisiunea aceasta de zeci de ori, lucru care îi întărise convingerea că Pan Woitysz nu se va

face bine și nu se va scula din fotoliul său niciodată, Leszek și-l închipui (oare pentru a cîta oară?) mergînd alături de el pe malul Vistulei și arătîndu-i locurile bogate în pește.

Rîmele ocupară curînd toată atenția bătrînului. Acesta scoase una din cutie, o puse în podul palmei și, făcîndu-și cealaltă palmă căuș, începu să le izbească una de alta scoțînd niște pocnete seci de parcă degetele osoase ale bătrînului n-ar fi fost acoperite de piele. Cînd rîma amețită de lovituri nu mai mișcă de loc, Pan Woitysz apucă undița și, în vreme ce înfigea cîrligul în lungul viermelui, mormăia :

— He! He!... Leszek băiatule... Rîma asta e cea mai proastă rîmă de pe tot pămîntul... Știi ce-a făcut înainte de a o prinde tu?... A ieșit din gaura ei... Unde ai găsit-o?

Băiatul se uita atent la jumătatea de rîmă din undiță :

— P-asta? Nu știu. Poate sub vreo cărămidă... Și Woitysz începu să pescuiască. Apucă undița de mînerul de plută, cufundă cîrligul agățat cu un fir de mătase în apa din acvariu și rămase cu privirile pironite la peștii flămînzi care dădeau tîrcoale momelii. Leszek aștepta o vreme atent la cele ce se petreceau între pereții de sticlă, dar curînd începu să dea semne de nerăbdare. Pan Woitysz uitase cu totul de el. Leszek îi atinse brațul și, cînd bătrînul tresări, i se uită în ochi întrebător. Acesta păru că se miră de prezența lui, dar înțelese imediat și, întinzînd mîna, apucă de pe măsuță pulverizatorul cu spirt și apă parfumată. Rîzînd hîtru strînse de cîteva ori bășica roșie de cauciuc și cînd pe țevuța subțire țîșni aburul mirositor îl îndreptă spre fața băiatului.

Leszek închise ochii și zîmbind se cufundă în boarea plăcută, răcoritoare. Aerul gros, stătut, se învioră și băiatul îmbătat de plăcere respiră de cîteva ori adînc. Apoi fugi spre ușă.

— Leszek! Stai o clipă — strigă în urma lui Pan Woitysz parcă amintindu-şi ceva. Spune-mi, Leszek, băiatule, ai aflat?

— Tata zice că a citit în ziare ceva... Dar că nu e pentru noi. Se mută acolo cei de pe strada Viorii... P-ormă dărîmă pe Viorii şi face o stradă nouă... Tata zicea că poate acolo... Am vorbit şi cu Pan inginerul... M-a ridicat pe umeri să văd cum se mesteca betonul în burta betonierei.

— N-a zis că vine să se radă?

— Nu, Pan inginerul n-a zis!...

— Bine, Leszek... Treci pe la Pan Didic şi spune-i că-l aştept... O să-i crească barba pînă la brîu diavolului ăluia bătrîn şi tot n-o să-şi mai amintească de mine.

*

Casa în care locuia Pan Woitysz se află între ruinele de la marginea dinspre Vistula a fostei pieţe medievale. În stînga, jos, se vedea aburind tomnatec fluviul, iar în dreapta, ca nişte trepte roşii urcau spre cer acoperişurile caselor proaspăt clădite în jurul pieţii, fostă cîndva inima citadelei varşoviene. În faţă, încălecînd fluviul ca un gigantic miriapod de oţel, se vedea podul Dabrowski.

De sub zidurile casei pînă la malurile fluviului coborau, în valuri sfîşiate, lanţuri de ruine negre invadate de ierburi şi mărăcini. Pe strada înfundată cu mormane de moloz, puţinii locatari care numai prin cine ştie ce minune au mai găsit în casele pîrjolite şi dărîmate o aproximativă locuinţă, treceau grăbiţi, trăgîndu-şi instinctiv capul între umeri, copleşiţi de teama prăbuşirilor.

Casa în care locuia Pan Woitysz era numită „casă“ numai în virtutea trecutului ei, ea fiind în realitate ceva pentru care omul n-a născocit denumire.

Avusese cîndva cinci etaje şi trei aripi în formă de careu. O aripă a ars, incendiată de bombe, alta s-a prăbuşit sub canonadă, iar mijlocul a avut parte şi de foc

și de explozii. Au rămas doar pereții negri, cu ferestrele oarbe, pustii, întunecate. Aripa dinspre fluviu, cea prăbușită, s-a rupt de restul casei în dreptul scării care urca în spirală încolăcindu-se pe un fus de piatră. Prăbușindu-se, aripa a smuls din scară treptele care erau prinse de trupul ei, lăsînd din spirală numai cîteva fragmente disparate pe care niciodată n-a mai putut urca ori coborî cineva. Sus au rămas, prin cine știe ce capriciu al rezistenței materialelor, suspendate din trei părți deasupra golului, două cămăruțe, ca două cutii cu capacele smulse, dezvăluind între pereții cu tencuiala spălată de ploi rămășițele unei mese și ale cîtorva scaune spre care nu a riscat nimeni să se cațere.

Locuința lui Pan Woitysz, frizerul invalid, era unica locuință din toată casa. În mijlocul cimitirului de ruine unde, seara, puținele lumini aprinse erau triste ca niște candele, cele două ferestre ale camerei, rămasă prin cine știe ce minune întreagă, luminau noapte de noapte, ca doi ochi stranii, deschiși între zeci de orbite seci. Fără această unică prezență a vieții, casa ar fi părut cu totul moartă. Pînă la camera lui Woitysz, ducea o scară dărăpănată, cu balustrada smulsă, prăbușită dincolo de etajul doi între zidurile sfîșiate.

Și deodată în acest cîmp de ruine care părea uitat, părăsit pentru cine știe ce planuri îndepărtate, s-a deschis un șantier. Pan Woitysz a urmărit lucrul celor de afară, ceas de ceas, de la săpatul fundației și pînă la ridicatul zidurilor, privindu-i cu ochi severi, avizi, nerăbdători; parcă cei de afară ar fi lucrat pentru el. I se părea că oamenii atît de îndelung așteptați lucrau în pripă, dorind să termine și să plece cît mai repede. Ei nu bănuiau că în casa ruinată, aflată vizavi de șantierul lor, de cîteva săptămîni, învia un om. Pan Woitysz vedea puțini oameni, doar pe cei care, ca și el, locuiau în casele ruinate din acea parte a Varșoviei. Se obișnuise atît de mult cu ei încît i se părea că fețele unora seamănă leit cu fațadele caselor în care locuiau și, după acest semn, le identifica chiar adresa. Mai vedea cîteva grupuri de copii care aici își găsiseră cel mai bun loc

de joacă, şi, în depărtare, zărea trecînd pe podul Dabrowski un necontenit furnicar de oameni, de tramvaie şi maşini, toate grăbite, zorind undeva, într-un loc necunoscut de el. Îl mai vedea pe Leszek care îi aducea rîme pentru pescuit şi încă pe cîţiva clienţi care îi rămăseseră credincioşi, deşi aspectul lui şi felul în care era nevoit să-şi facă meseria putea îndepărta pe oricine. Acum, de cînd cu forfota de lîngă ruina lui, le-ar fi plătit el numai ca cei de jos să urce pînă la camera lui, să-i ceară să-i tundă ori să-i radă. Îl chinuia o întrebare, pe care însă nu ar fi îndrăznit pentru nimic în lume să le-o pună. O întrebare care îl obseda zi şi noapte, care îi răpise şi ultimul dram de linişte, şi la care presupusul răspuns afirmativ îl bucura aproape pînă la extaz.

Sub imperiul acestei noi pasiuni, vechea lui preocupare de pescuitor în acvariu păli. După o jumătate de zi, cînd în uşa camerei sale se auziră primele bătăi, în borcanul cu apă de lîngă acvariu nu se mai adăugase nici un peşte.

Uşa se deschise cu scîrţîitul ei obişnuit şi în cameră intră aproape prelins un bărbat de vreo patruzeci de ani, cu plete blonde, cu ochii arzînd ca de febră. În loc de bună ziua strigă:

— Biip!... Biip!... Biip!...

Woitysz îşi întoarse brusc fotoliul spre uşă:

— A, Pan poetul era!... Şi mă rog, ce-i asta?

— N-auzi? Sputnikul!... Aşa face: Biip!... Biip!... Biip!...

— Zău?... Te razi, te tunzi, ce vrei?

Poetul îşi dădu pletele peste cap. Se uită prin cameră cu ochii arzători şi îşi opri privirile în faţa întrebătoare a frizerului:

— Ce? De tuns mă întrebi, pămîntene? Ascultă: Dormeam. Visam că mă sufoc... Şi am strigat... Dar ceva îmi acoperea strigătul...

— Ce strigai?

— Nu mai ştiu... Nu mai ştiu bine nici ce visasem... ...Şi atunci, trezindu-mă, am auzit... Am auzit clar, aşa

Eliberarea Varşoviei

Cartiere noi în Varşovia

Alimente pentru locuitorii Pragăi (cartier din Varşovia), dar din partea Armatei Sovietice şi a Comitetului polonez de Eliberare

Lichidarea ghetoului

Varşovia noaptea

cum mă auzi și cum te aud : Biip !... Biip !... Biip !... Răsunau toate megafoanele în lungul străzii : Biip !... Biip !... Biip !... El mi-a vestit eliberarea... El a trecut atunci prin fața gratiilor sfărîmate ale celulei mele milenare... Și-atunci am înțeles că mi-a fost vestit secretul eternității și toate tainele libertății... Am aflat, bătrîne !

— Ce-i, frate ? Ce tot vorbești acolo ? Ai început ca atunci, imediat după război, cînd veneai la mine și țineai discursuri în fața aparatului de coafat zicînd că e microfon ? Ce tot aiurezi ?

— Taci ! Am crezut că murind voi evada de pe acest pămînt... Uitasem că trupul meu va fi îngropat tot aici, și că același pămînt îl va macera pentru a reface din el aceeași viață.

Pan Woitysz își împinse fotoliul spre poet. Îl privi compătimitor și-i zise cu bunătate :

— Aiurezi ! De ce nu-ți cauți ceva de lucru ? Nu-i vezi pe toți în jurul tău ?... Doar sputnikul a fost făcut de oameni... Și cîtă muncă o fi cerut !... Ia privește la cei de-afară...

Poetul se uită o clipă prin fereastră, apoi făcu cu mîna un semn de lehamite.

— Voi pleca ! Voi fi primul om ale cărui rămășițe nu vor mai fi macerate de acest pămînt... Voi fi primul care va cunoaște cu adevărat libertatea !

— Care ? Unde pleci ?

— Auzi : Biip !... Biip !... Biip !... zise el înălțîndu-și un braț cu un deget ridicat spre tavan. Aceasta va fi respirația mea și bătaia inimii mele. Mă voi despărți de voi, de cerul vostru, de trecutul și de viitorul vostru... Voi fi singur, etern și de neajuns... Auzi, bătrîne? Atunci cînd voi pleca, atunci cînd mă voi ridica în slavă cu o viteză mai mare decît viteza luminii, îți voi da un semn... Să mă ascultați la megafoane !... Ah ! De te-aș găsi undeva, femeie cu păr ca noaptea și surîs de Gioconda. Să înfrîngem împreună spațiile siderale și să ardem în aceeași flacără... Căci știu, bătrîne ! Acolo în înălțimi vom muri. Cei care mi-au deschis drumul spre suprema

libertate afirmă că mă voi topi de căldură. Vom arde! Cenuşa noastră va călători în cosmos... Se va împrăştia pe toată Galaxia. Cenuşa noastră se va scutura deasupra sistemelor solare şi nu se va mai întoarce pe pămînt... Şi poate un fir din ea va cădea pe o planetă pustie... Iar din acest fir de cenuşă va apare poate amonitul care, peste milioane de ani, ne va permite renaşterea, acolo, a unei noi legende despre Adam şi Eva... Ce zici, bătrîne? E sublim, nu? Să fii simburele genezei, grăuntele primogen al unei alte vieţi care poate se va deosebi de viaţa strămoşilor de pe Terra, de unde am evadat!?

Lui Pan Woitysz îi veni să rîdă, dar se opri. Fruntea poetului pletos era acoperită de sudoare. Ochii îi căpătaseră o strălucire stranie. În acelaşi timp pe faţă i se întipărise o expresie de extaz nemărginit.

— He! He!... Gioconda aia n-o să te primească lîngă ea cu aşa o barbă. Ce zici?

Poetul privi în jur de parcă numai atunci ar fi descoperit unde se află. Făcu un gest a dispreţ, şi se trînti pe un scaun cu picioare scurte, în faţa manechinului. Pan Woitysz îşi pregăti uneltele şi, cu o agilitate şi o deprindere surprinzătoare, începu să-şi manevreze scaunul cu roate în jurul clientului. Poetul şedea absent, răsucindu-şi capul după briciul frizerului cu cea mai grozavă mină de jertfă a neînţelegerii.

— Cînd ţi-a venit asta? întrebă Woitysz.

— Ce?

— Chestia cu sputnikul... Cu Galaxia şi Gioconda.

— Lasă-mă în pace! Eşti prea ţintuit de fotoliul ăsta de invalid şi prea legat de acest pămînt ca să înţelegi demiurgii!

— Adică... buricii pămîntului?

Poetul se bosumflă. Nu mai scoase nici un cuvînt, deşi Woitysz căută să-l irite spunîndu-i cele mai nesuferite lucruri. Îi spuse că e un pierde-vară, că de ani de zile nu-şi găseşte un rost, că umblă cu capul în nori alergînd prosteşte prin tot oraşul.

Poetul asculta poate pentru a suta oară morala lui Woitysz. Tăcea cuprins de o apatie totală. Cînd bărbie-

ritul se termină, poetul se ridică de pe scaun fără măcar a mai schița vreun gest care să-i trădeze intenția de a plăti. În prag se întoarse disprețuitor:

— Ce pricepi tu, tembel paralitic!

Și plecă. Pan Woitysz zîmbi îngăduitor și se întoarse la fereastră. Încercă să numere rîndurile de cărămizi crescute în zid în ziua aceea, dar nu reuși. Ochii nu-i mai distingeau bine liniile dintre rînduri. Reîncepu de cîteva ori, de jos, de la temelie, dar pînă sus, aproape de plafonul etajului doi, se încurcă, și în cele din urmă renunță. Ațipi.

*

A doua zi, Leszek îi aduse la tuns doi muncitori de la construcție. Woitysz fu atît de emoționat, încît uită cu totul de băiatul care își aștepta răsplata: boarea frumos mirositoare din sticluța cu bășică de cauciuc. Îi tunse „artistic", dar nu află mai nimic de la ei. I-au mărturisit că nu s-au prea interesat despre cine se va muta în casele construite de ei. Atît știau că noua construcție trebuie terminată în mai puțin de trei luni, și că, apoi, vor începe alături alta, iar în primăvară vor trebui să lichideze toate ruinele rămase în această margine a Varșoviei. Plecară vădit nemulțumiți de aspectul „salonului" în care îi „ajustase" Woitysz.

Pan Didic, căruia Woitysz îi trimisese vorbă prin Leszek, veni abia a treia zi. Urcă scara călcînd greoi și oprindu-se la fiecare cinci trepte pentru a-și trage sufletul. Era un om rotofei, cu mîini scurte, cu capul chel, cu o față rotundă, cu mustăți roșcate. Purta un șorț dintr-o țesătură păroasă, ca pîsla, în care se prinseseră coji de răchită și așchii mărunte, albe, urme care îi trădau meseria de împletitor.

Trăia cu nevastă-sa și cu cei cinci copii ai săi în subsolul unei case învecinate, de la care se putea ajunge în casa lui Pan Woitysz trecînd direct prin spărturile zidurilor. Acolo, în subsol, își avea în același timp locuința și atelierul de împletitor. Din mîinile lui și ale celor cinci

fii ai săi ieşeau zilnic cîteva pătucuri şi leagăne de prunci pe care, pînă să vină vinerea pentru a le putea duce la bazarul oraşului vechi, le cărau în casa lui Pan Woitysz şi le grămădeau în aripa dinspre Vistula, pe scara arsă, făcînd astfel din spirala de beton o vitrină ciudată, care, prin etajele ei de pătucuri şi leagăne, atrăgea numaidecît atenţia trecătorilor.

Ajuns în faţa uşii intră fără să mai bată.

— Mai poţi, mai poţi, bătrîne? întrebă el, iar Pan Woitysz îi răspunse morocănos:

— Eh!... Mi se pare c-o să mai ţin pămîntului umbră o vreme...

— Necazuri?

— Şi necazuri! Dar acum cel puţin am la ce mă uita. Uite-o, în trei zile a crescut cît în toată săptămîna trecută.

— N-avea grijă, nu pentru tine creşte.

— Prost! răspunse Woitysz supărat de răspunsul primit. Ăştia-s numai buni de ciorbă... I-am împuns de cîteva ori şi aşa s-au speriat că nici nu se mai uită la rimă... Mîine o să-mi cumpere Ira alţii...

Pan Didic se uită la peştii din borcan, băgă mîna în apă şi prinse unul, îi cercetă buza de sus, apoi îl aruncă înapoi stropind în jur:

— Ăsta nu se mai dă la cîrlig nici să-l tai. Se vede că i-a fost foame şi prima muşcătură nu i-a folosit... Are buza ferfeniţă.

Woitysz se aplecă atent peste acvariu, apoi îşi împinse fotoliul pînă în faţa oglinzii. Pan Didic se aşeză pe scaunul de alături.

— Zi-i rapid, Pane Woitysz... Mumculiţa e caldă, aşteaptă...

— Cătinel, vecine... Rămîne timp destul şi pentru altele... Dacă ai face sicrie în loc de leagăne tot aşa te-ai grăbi?

— Am un frate la Lublin. Ăla-i' coşciugar. E zor destul şi pe capul lui, dar tot eu am mai mult de lucru... Acum, după război, mor mai puţini oameni şi se nasc mult mai mulţi decît mor...

Înțepenit în fotoliul cu roate, Pan Woitysz săpuni fața clientului și ascuți briciul în tăcere, frămîntat de un gînd neînțeles.

— Zici că ai un frate la Lublin?... Doi ani înainte de război cît am locuit acolo nici n-am băgat în seamă existența vreunui coșciugar în Lublin. Dar atunci eram și eu tînăr, gîndurile și preocupările n-aveau de lucru cu moartea... Dar spune-mi, n-ai aflat nimic?

— Ce să aflu?

Pan Woitysz îi arătă cu briciul spre fereastră.

— Ascultă: Eu sînt „inițiativă particulară". O să-mi ridice mie statul casă? Ce să mai mă interesez?

— Da, dar se lichidează...

— Ce se lichidează?

— Toate ruinele de aici!

— Fugi, că sînt prea multe!

— Dar în alte părți? Mi-a spus baba că în locul ghetoului a apărut un întreg oraș nou... Și că e așezat pe niște coline, mai înalte decît restul Varșoviei, după cît de înalte au fost grămezile de ruine... Tare aș vrea să văd și eu. O fi adevărat?

— Este, să vezi și să nu crezi!

— Păi atunci, le-a venit rîndul și astora, alor „noastre".

— Le-o fi venit. Eu unul nu-mi fac griji.

— Parcă ai fi ăla, pletos... Așa vorbești acum.

— Care pletos?

— Poetul. Zicea că pleacă în lună cu una Gioconda...

— Cînd, Pane Woitysz?

— Alaltăieri!

— Serios? Și încă n-ai aflat?

— De unde, de la canari?

— Într-adevăr, nu știi nimic?

— Ce să știu, Pane, spune-mi odată?

— Despre poet!

— A plecat?

— A plecat acolo de unde nu se mai întoarce nimeni.

Pan Woitysz se opri cu briciul în aer. Privea fix în ochii clientului său din oglindă. Pe faţa acestuia, pe jumătate acoperită de săpun, se strîmba un zîmbet:

— Zău nu-mi vine să cred că nu ai auzit încă. A murit, săracu! Era el scrîntit, dar nu supăra pe nimeni... A murit ieri dimineaţă, aşa, pe neaşteptate, înghesuit la coadă, după peşte.

Pan Woitysz primi vestea ca pe un trăsnet din senin. Cîteva minute nu scoase nici un cuvînt. Îi venea să rîdă şi să plîngă în acelaşi timp. O tristeţe adîncă îl cuprinse şi, într-un tîrziu, se trezi că îşi rosteşte cu glas tare gîndurile:

— S-a dus, vasăzică. Atît cît a trăit a făcut umbră degeaba şi abia cînd ţicneala lui i-a adus o bucurie, s-a vîrît la înghesuială!... Ce ţi-e şi omul!... Trăieşte, se zbate, aleargă, pînă îi sună ceasul... Uite şi noi amîndoi... Ne ciondănim pentru fotoliul ăla de răchită pe care mi l-ai promis de un an întreg... vii aici şi te rad prost că nu mă pot scula, cînd te-ai putea duce la oricare frizerie cu chiuvetă şi halate albe... Şi ce sîntem noi? Nişte gîngănii, nişte fărîmituri de viaţă, nişte firişoare de praf. În comparaţie cu universul, cu lumea aceasta colosală de aştrii şi planete, ce sîntem noi?... Asta-i, Pane Didic: firişoare de praf.

— Hap-ciu! strănută sonor Pan Didic.

— Să-ţi fie de bine, Pane... Lumea e uriaşă, deasupra noastră trăiesc alte lumi, se nasc şi mor sori care au luminat şi au încălzit mii de pămînturi.

— Hap-ciu! mai strănută o dată Pan Didic împrăştiind în jur spumă de săpun.

— Încă o dată să-ţi fie de bine, Pane... Iar noi, firişoarele astea, cutezăm să ne măsurăm cu nemăsuratul şi să cuprindem necuprinsul... Ce searbădă e viaţa firişorului pe lîngă...

Gîdilat cu pensula cu săpun, Pan Didic strănută încă o dată.

— De trei ori, Pane!... zic pe lîngă nesfîrşirea asta de univers, pe lîngă coloşii de aştrii, pe lîngă lunele, sorii, planetele care...

— Hap-ciu!

— De patru ori!... Să-ţi fie de bine şi mai na, de opt să fie ca să ai arvună... Eu vorbesc de lucruri mari şi el strănută... Firişorul tot firişor rămîne...

— Eh, Pane Woitysz, cu n-am vreme să mă gîndesc la savantlîcuri de astea. Împletesc, cobor pe Vistula la tăiatul răchitei, o pun la uscat, o curăţ, o lustruiesc, ies cu pătuţele la bazare, am şase guri de hrănit şi o casă de ridicat pentru a ieşi din ruine, înainte de a-mi face frate-miu sicriul. Ce firişoare de praf, ce aştrii, bre?

Pan Woitysz se posomorî. O vreme nu se mai auzi decît pîrîitul bărbii sub lama briciului şi sfada canarilor din colivii. Spre sfîrşit, parcă smuls dintr-o nouă frămîntare, Pan Woitysz zise:

— Dumneata ai un rost, l-ai avut întotdeauna, dar eu? Înţelegi, Pane Didic? Eu am trăit ca un castan sălbatic... În tinereţe am crescut înalt, puternic, am făcut flori frumoase şi o mulţime de castane! Poame sălbatice... Ptiu! Cui i-au trebuit oare castanele mele?

— Ei lasă, lasă...

— Nu, nu poţi înţelege... Viaţa ta a fost croită altfel, după alt calapod... Fiecare cu soarta lui... şi soarta aşa e: cu unul mumă, cu altul ciumă... Castane! Cui i-au trebuit astfel de roade? Copacul, frunza lată, florile ca nişte ciorchini... Dar roadelor le-au dat trecătorii cu piciorul. Şi n-a mai rămas decît umbra. Ştii ce înseamnă o viaţă care nu lasă lumii decît o umbră?... Războiul a luat cu el totul!... Ea mai mi-a rămas — şi Pan Woitysz arătă cu briciul spre manechinul cu priviri dezolate. Ea, şi... castanul.

Parcă înţelegînd toate acestea, femeia de ceară privea trist la obrazul curat al împletitorului.

Woitysz strînse băşica roşie de cauciuc şi pe ţevuţa subţire ţîşni aburul parfumat. Pan Didic închise ochii şi, o clipă, chipul lui luă asemănarea lui Leszek copilul, atunci cînd în faţa acestuia şuiera la fel pulverizatorul. Dar cînd deschise ochii, în locul luminiţelor clare

încadrate în gene lungi, apărură două pupile verzi, spălăcite, prinse într-un țesut de vinișoare roșii.

Se sculă.

— Știi ce? Cred că luni o să-ți aduc fotoliul... Ține-te bine.

— Mi-l faci? Zău, spune-mi, chiar mi-l aduci?... Ce bine!... Fotoliul de răchită scîrțîie și n-o să mai fiu așa de singur...

*

Pan Woitysz își împinse căruciorul spre fereastră. Se uită îndelung la cei ce forfoteau în jurul construcției de afară încercînd să descopere cu ce anume se îndeletnicea fiecare muncitor din jurul casei care creștea în mijlocul ruinelor. Acolo era un furnicar neîntrerupt în care chipurile oamenilor se confundau estompate de distanță. Doar pe cîțiva zidari Pan Woitysz îi recunoștea după îmbrăcăminte și, mai ales, după gesturile cu care așezau acolo sus, proiectați pe cer, rîndurile de cărămizi. Încolo, omul de la betonieră, mare, vînjos, parcă el însuși îndesat cu beton, apoi șoferul basculantei mereu arțăgos, mecanicul de pe macara cu care toți vorbeau doar cu mîinile, și un om cu cămașă roșcată, descheiată la piept, blond, energic, pe care toți îl ascultau ca pe un comandant. În mintea lui Pan Woitysz, acesta trebuia să fie inginerul construcției. Îl urmărea fără încetare și cînd omul în cămașă roșcată se depărta de construcție și se apropia de ruina lui Pan Woitysz acesta tremura, înbătat de emoția pe care i-o dădea gîndul că acum, acum, inginerul va urca pînă la el și îl va putea întreba... Dar omul nu intra niciodată în casa ruinată. Nici chiar acum cînd, văzîndu-l atît de aproape, parcă și canarii au amuțit în colivîile lor, iar peștii din acvarium simțind și ei emoția lui Pan Woitysz au început să plescăie cu cozile suprafața apei. Dar inginerul reveni în mijlocul oamenilor lui, iar Pan Woitysz, aruncînd o privire spre manechinul cu coafura savantă, văzu o față și mai dezolată și mai plină de resemnare. Rămase așa îndelung, nici el nu putea spune cît anume,

cu privirile fixate în ochii chipului de ceară, cu pledul alunecat de pe genunchii vlăguiți, cu mîinile bătrîne, uscate, căzute fără viață. În minte, cuvintele lui Didic i se amestecau cu halucinațiile poetului existențialist, ori cu scîrțîitul fotoliului de răchită pe care încă nu-l avea, dar pe care îl simțea confundat cu ființa lui, moale, proaspăt și cu miros de lună verde. Nici nu își dădu seama cînd lîngă el apăru rîzînd, cu ochii sclipitori de energie, inginerul cu cămașa roșcată.

— Dobry Dzien, Pane Woitysz! strigă el de cum își făcu apariția.

Pan Woitysz se fistîcise însă cu totul. De emoție nici n-a putut să răspundă la binețe, se simțea încurcat, atît de încurcat încît uită că este imobilizat în scaunul său cu roate și chiar puse un picior pe podea să se scoale. Și dacă inginerul nu i-ar fi făcut un gest mustrător și în același timp liniștitor, poate s-ar fi ridicat și ar fi pornit în întîmpinarea lui. Dar omul atît de îndelung așteptat s-a apropiat de el și i-a apăsat ușor umărul cu palma :

— Nu, nu te deranja, Pane Woitysz, eu am intrat doar pentru o clipă să mă faci frumos. Zi-i repede, că am multă treabă.

Pan Woitysz și-a luat repede foarfecele, și-a pus pieptenul după ureche, și-a așezat mai la îndemînă mașina veche de tuns, mașina aceea cu nichelul jupuit, pe alocuri ruginită, unsă din belșug cu gaz. Nici nu și-a dat seama cînd a început să-i vorbească inginerului despre fotoliul promis de Didic, despre moartea poetului care voia să evadeze de pe pămînt, despre peștii lui și despre canarii din colivii. Își dădea seama că ar fi trebuit să vorbească despre cu totul altceva, să-l întrebe pe inginer despre casa nouă, să-i spună ce se petrece cu el de cînd acolo, între ruinele rămase parcă pentru veșnicie uitate la marginea orașului, a apărut șantierul de construcții. Dar ori cum întorcea vorba tot despre altceva îi vorbea, iar inginerul zîmbea privindu-se în oglinda cu argintul parcă mușcat de pelagră, tot întrebîndu-l cine e Didic și cum anume a vrut poetul să evadeze.

— A vrut s-o ia pe una, Gioconda, cu el, acolo, unde n-ajung nici păsările cerului... zicea ca să aibă părul ca noaptea şi surîsul Madonei...

— Şi ce să facă cu ea acolo?

— Ei, ce să facă?!... zicea că să ia foc... şi să le cadă cenuşa pe alte stele... La spate cum vreţi părul?... Mai scăzut, mai bogat? ...Aşa zicea, că dacă o găseşte pe aia, pe Gioconda, pleacă cu ea...

— Poţi să iei puţin mai scăzut... Mi se pare că te mişti tot mai greu, nu-i aşa? De cînd te chinui în halul ăsta?

— Din 1944... Din timpul răscoalei. M-a îngropat un obuz şi după trei zile, cînd au dat ai noştri de mine, picioarele nu mai erau ale mele... O duceam aşa, liniştit, aş zice chiar resemnat, dacă nu apăreaţi cu aia...

— Cu ce anume?

— Păi, cum să vă spun?... Cu casa...

— A, da, cu casa... Vor răsări multe case aici... Un cartier întreg... Eşti gata?

— Gata! Să vă fie de bine...

— Cît mă costă?

— Pentru dumneavoastră nimic... Bucuria asta... n-aş fi crezut că o să mai am parte de ea...

— Bine, o să facem la urmă socoteala rotundă.

Din uşă, inginerul s-a întors spre Woitysz:

— Uitasem să-ţi spun: am pus să se facă la intrarea din fund un prag cu marginile rotunjite, să poţi intra singur cu căruţul.

— Cum?... Ce anume?... Cine să aibă marginile rotunjite?

— Pragul! În casa nouă.

— Pragul?

— Da. Crezi că vei avea tot timpul pe cineva care să te ajute să-ţi salţi căruţul cînd vei veni de la plimbare?... Ori ceea ce facem acum nu e şi pentru tine?!

— ...

Adormiseră, în coliviile lor, pînă şi canarii.

La fiecare amiază, toate posturile de radio poloneze transmit același program: „Heinalul Cracoviei". In receptor se aud mai întîi cinci pași cadențați răsunînd după toate aparențele în podeaua unei încăperi goale, și imediat după aceea scrîșnetul unei uși sau poate al unei ferestre cu balamalele ruginite, deschisă brusc de o mînă imaginară. Apoi pîlnia receptoarelor vibrează de strigătul unei trompete care răsună ca o arhaică chemare la luptă, ceva prea melodios pentru un semnal de bătălie, prea trist pentru anunțarea unei victorii, prea nostalgic pentru un simplu orologiu de amiază. Melodia crește, trompeta își înalță spre slăvi strigătul său ciudat, împletindu-și în văzduh cîntecul straniu ca o apariție din vremuri de mult apuse. Pe cel neavizat, semnalul acesta îl oprește în loc și îl face să-și ciulească urechile. E parcă anunțarea unui spectacol rar sau, dacă e vorba numai de transmiterea orei exacte, sfidarea tuturor sunetelor electronice, care la toate posturile de radio de pe pămînt punctează prin două țiuituri lungi de cîte o secundă și una scurtă de o singură terță amăgitoarea oră exactă, imposibil de surprins în formă statică oricît de electronice ar fi mașinile puse să fixeze un punct exact în nestăvilita scurgere a vremii. Trompeta cracoviană trezește, cheamă, cere, spune un lucru uitat ca un cîntec prea vechi pentru timpurile noastre electronice, apoi deodată se frînge, sunetul ei moare într-un

vaiet jalnic ca un strigăt de ajutor, ca țipătul unui înjunghiat, ca suspinul unui om ce se stinge. Tăcere. Din nou cinci pași în aceeași cadență, din nou scrîșnetul unei ferestre cu balamalele ruginite și trompeta învie parcă mai puternică, parcă mai triumfătoare, mai melodioasă și mai nostalgică decît înainte. Aștepți cu respirația tăiată momentul în care melodia se va frînge și ești sigur că de data aceasta trompetistul își va cumpăta suflarea pentru ca ea să-i ajungă pînă la capătul straniului său cîntec. Dar din nou chemarea va muri în vaietul său sfîșietor. Din nou cinci pași, altă fereastră, altă trompetă... De patru ori răsună acest straniu semnal slobozit de suflarea unui om viu, fără îndoială de un om și nu de o mașinărie, căci o ureche atentă poate deosebi de fiecare dată alte modulații în cîntecul trompetei cracoviene.

De unde vine, cine o cîntă și de ce se frînge atît de neașteptat această melodie? Stațiile de radio nu explică nimic. A doua zi, exact la aceeași oră toate antenele de radioemisie din Polonia vor trimite din nou în eter pașii omului necunoscut, scrîșnetul ferestrei cu balamale ruginite și chemarea trompetei care, ceas de ceas, moare în același chip.

De șase sute de ani, „heinalul" cracovian anunță trecerea timpului. O singură dată în ultima sută de ani trompeta a tăcut și poate nu în cel mai potrivit moment. Era prin 1920, imediat după sfîrșitul celui de al doilea război mondial cînd la Cracovia a sosit împreună cu toată suita sa mareșalul Foch, șeful armatelor aliate. De la banchetul tradițional, cu cîteva minute înainte de miezul nopții, mareșalul a ținut să iasă în piața veche a Cracoviei și să asculte heinalul din turnul catedralei Sfînta Maria. Și s-a oprit la picioarele turnului înconjurat de o sumedenie de demnitari, în pustietatea pieții adormite. Au așteptat cu gîturile întinse spre înălțimi să se deschidă ferestruica din turn și la lumina lunii să sclipească viu aurul trompetei care să reverse peste orașul adormit chemarea de miezul nopții. Dar nu s-a

revărsat nimic, n-a strălucit nici o trompetă şi fereastruica a rămas închisă.

Orologiile altor turnuri au bătut unul cîte unul ora, clopotele şi-au consumat dangătul înfiorat de clipa sacră a miezului nopţii, oaspeţii şi-au privit îndelung ceasurile, dar turnul mare al catedralei a rămas solitar şi taciturn.

Şi s-a abătut iadul pe capul nenorocitului de trompetist care, cel dintîi din evul mediu pînă atunci, aţipise la postul său şi n-a mai cîntat heinalul spre ghinionul Poloniei burgheze, dar, orice s-ar spune, nu spre primul ei ghinion.

Şi a mai tăcut o dată trompeta. În 1939 excelenţa sa gauleiterul Guvernămîntului General, cum supranumiseră fasciştii Polonia cotropită, Herr Frank, căruia îi plăcea să i se zică în intimitate „Sire" şi care pe banca acuzaţilor la procesul din Nürnberg a jurat că n-a auzit în viaţa lui de Auschwitz şi Maidanek, şi-a ales Cracovia drept reşedinţă oficială. La prima sa „augustă" plimbare prin piaţa medievală a Cracoviei a fost surprins de heinalul din turnul catedralei.

— Was ist das?[1] a întrebat el înălţîndu-şi o mănuşă albă — n-a purtat niciodată mănuşi de altă culoare — spre vîrful turnului.

— Obiceiul localnicilor, Sire, face aşa din oră în oră, de vreo şase sute de ani încoace...

— Aber das ist eine Barbarei meine Herrn![2]

Şi heinalul a trebuit să tacă pînă în ianuarie 1945 cînd katiuşele sovietice l-au făcut pe „excelenţa sa" să-şi adune în grabă catrafusele şi, turbînd de furie că n-a putut da foc Cracoviei care astfel îi scăpa din mînă fără să fi primit din plin o lecţie de adevărată „cultură" fascistă, să fugă dincolo de Oder în Schöne Vaterland[3].

Şi heinalul a răsunat din nou.

Bate primul clopot al orei de amiază. Din piaţa înfiorată de vibraţia dangătului solemn se ridică într-un

[1] Ce-i asta?

[2] Dar asta-i o barbarie, domnii mei!

[3] Frumoasa patrie.

fîlfîit agitat, ca la auzul unei canonade, stolul de porumbei care, de fiecare dată, atîta timp cît bat clopotele şi sună heinalul, se rotesc deasupra monumentului lui Mickiewicz, înălţat aici. După ultima bătaie a clopotului, ferestruica din turn se deschide — îi auziţi scrîşnetul? — şi în cadrul ei apare o scînteie. E strălucirea arămii prin gura căreia se revarsă glasul trompetei vrăjite... La o fereastră, apoi cinci paşi spre fereastra de apus, şi din nou scrîşnetul balamalelor vechi, alţi cinci paşi, altă fereastră spre alte zări şi iarăşi melodia aceea stranie, prea melodioasă pentru a fi semnal de bătălie, prea tristă pentru anunţarea unei victorii, prea nostalgică pentru un simplu orologiu... De fiecare dată, în acelaşi punct, la penultimul tact, sunetul moare în acel vaiet jalnic, ca un strigăt de ajutor, ca ţipătul unui înjunghiat, ca suspinul unui om ce se stinge.

Ştiu, mă veţi întreba de ce heinalul cracovian se întrerupe de fiecare dată în acelaşi loc, terminîndu-se astfel înainte de sfîrşit?

Legenda spune că straja din turn era pusă să dea alarma atunci cînd din înălţimile ei vedea că oraşul e ameninţat de vreo primejdie. Şi că, odată, cînd Cracovia a fost călcată de tătari, un arcaş duşman ajuns pînă la poalele turnului a ţintit în cel ce trezea oraşul şi i-a înfipt o săgeată în gît, exact în acest moment al cîntecului. De atunci melodia se întrerupe întotdeauna în acelaşi loc, de parcă din clipa naşterii legendei, în turnul catedralei nu şi-ar face serviciul unul din cei patru trompetişti-pompieri, trecuţi cu nume şi pronume în statul de salarii al Sfatului Popular Orăşenesc al Cracoviei, ci fantoma strajei medievale cu săgeata în gît...

Porumbeii care acoperă cu norul lor fîlfîitor la fiecare dangăt de clopot piaţa Cracoviei, îşi au şi ei legenda lor. Se spune că demult, cînd Polonia era hăcuită şi împărţită între marii împăraţi ai Europei, un viteaz bătrîn s-a gîndit să plece şi să răscumpere libertatea ţării sale. Avea însă nevoie de bani mulţi căci pe atunci libertatea nu se putea cumpăra decît cu mulţi saci de aur răsună-

tor şi, cum viteazul nostru era sărac, s-a dus la o vrăjitoare, ca orice viteaz din orice poveste, să-l sfătuiască ce să facă. Iar aceasta i-ar fi spus că va avea oricîţi bani doreşte dacă îi va convinge pe orăşeni să se transforme în porumbei pînă la întoarcerea lui. Cracovienii îndrăgeau mai mult libertatea decît chipul omenesc şi au primit tîrgul. Vrăjitoarea i-a prefăcut în porumbei şi i-a spus viteazului să se ducă în piaţă, căci aceştia îi vor arăta de unde să-şi ia aurul. Şi cînd a ajuns viteazul sub turnul catedralei, l-a înconjurat stolul de porumbei cenuşii, ca un uriaş nor fîlfîitor, stîrnind în văzduh o adevărată furtună. I s-au rotit deasupra capului, l-au ademenit sub zidul turnului cel mare şi izbind cu aripile în pereţi au început să cojească tencuiala de var şi nisip care, căzînd la pămînt, se prefăcea îndată în aur. Şi-a adunat viteazul cît aur a vrut, a umplut sacii, i-a încărcat în căruţă şi a pornit să răscumpere libertatea ţării. Dar drumul era lung şi călătorul singur, or e ştiut că la drum lung şi la singurătate tristă trebuiesc bani mulţi, nu şagă. Şi viteazul nostru tot căutînd să-şi alunge singurătatea prin veselele hanuri de pe drumurile Europei a risipit toţi banii şi nu s-a mai întors acasă.

De atunci porumbeii Cracoviei aşteaptă întoarcerea celui ce le va reda chipul omenesc şi nu e de loc de mirare că, oprindu-te în piaţa medievală şi făcîndu-le cu mîna, să fii înconjurat de un stol rotitor, aureolă fermecătoare de păsări care te privesc curioase căutînd să vadă dacă nu eşti chiar tu cel aşteptat de sute de ani.

A ridicat mîna şi Herr Frank, dar porumbeii Cracoviei nu s-au rotit deasupra augustului său cap cu cap de mort pe chipiu, căci nu mai puteau fi curioşi să vadă dacă nu cumva el ar fi cel aşteptat, pentru simplul motiv că fuseseră de mult mîncaţi de către orăşenii cărora Herr gauleiter le adusese mizeria, foametea, ghettourile şi lagărele morţii.

La douăzeci de ani după triumfala intrare a gauleiter-ului Frank în Cracovia şi la cincisprezece ani după

ruşinoasa sa izgonire din Castelul Wawel al foştilor regi Jagelloni, ghidul vechiului muzeu cracovian mi-a spus :

— Eh, pane !... Altfel ţi s-ar fi părut Wawelul nostru dacă ţi-aş fi putut arăta acum adevăratele lui comori !

— Şi de ce nu mi le arătaţi ?

— Sînt hăt, departe, tocmai în Canada, ţinute sub oboroc în lăzi de fier, prin beciuri adînci, ferite de văzul ochiului...

— Cum de-au ajuns acolo ?

— Păi nu ştii ? Cînd vine ciuma, porumbeii zboară pe alte meleaguri... că astea nu-s păsări de hoit...

Fascismul n-a declarat război numai omului, ci şi celui mai sublim produs al minţii omeneşti — arta. Expresia goebbelsiană : „Cînd aud cuvîntul cultură îmi vine să scot pistolul" a devenit sinonimă cu un proverb al eticii fasciste. Din faţa invaziei hitleriste arta se retrăgea departe, în spatele fronturilor, la loc sigur, pentru ca cizma „übermenschenilor" [1] să n-o calce. Se retrăgeau operele din muzee, statuile îşi acopereau feţele sub platoşa sacilor de nisip, marile colecţii de artă intrau în lăzi plumbuite şi porneau în peregrinări pe itinerarii necunoscute. Cînd vreunele din ele încăpeau pe mîinile fasciştilor, după ce erau profanate, dacă nu căptuşeau colecţiile demnitarilor, încingeau focurile autodafeurilor din pieţe. Goebbels îşi acoperise pereţii interioarelor sale cu capodoperele muzeelor jefuite, Hitler acorda crucea de fier cu spade şi rubine pentru orice piesă de artă expediată pe adresa cartierului său general, iar deportaţilor în lagărele morţii li se recomanda, dacă au opere de artă, să le ia cu ei pentru marea selecţie de pe rampele de descărcare din pragul crematoriilor. Soldaţii Wermachtului fascist profanau casa lui Ceaikovski, făceau cazarme la Iasnaia Poliana, topeau bronzul monumentului lui Chopin sau jupuiau de pe pereţii Peterhofului ştucatura policromă, îndesîndu-şi cu ea ranitele în speranţa că îi vor putea extrage stratul subţire de aur.

[1] Supraoameni.

Interior din castelul — muzeudin Wawel

Arras din seria „Construirea turnului Babel", secolul XV.

Despachetarea arrasurilor întoarse din Canada

Şi ca în faţa pîrjolului, arta trebuia dusă la loc sigur. Se apropia ciuma şi porumbeii trebuiau să zboare. Altfel împărtăşeau soarta catedralelor din Gdansk, a muzeelor flamande din Anvers şi Liège, a Kresciatikului din Kiev sau a palatelor din Ţarskoe Selo.

În 1939, cînd fiara fascistă răcnea stropşind venin la graniţele Poloniei, comorile Wawelului au fost împachetate şi transportate la loc sigur.

Tot ce îşi arborase pe pereţi ca decor pentru cea de a treia sa nuntă petrecută cîndva, prin anii 1550, regele Zygmund August — ultimul Jagellon — cu Ecaterina Mantua din casa Habsburgilor, lua drumul lăzilor de fier şi al lacătelor grele, ferecate. Era vorba de salvarea unui tezaur colosal al cărui preţ artistic nu se putea estima, deşi cîţiva preţuitori de specialitate de peste ocean îl evaluase la aproximativ 60 de milioane de dolari. La vederea acestor comori, ochii generaţiilor care au trăit de-a lungul a cinci sute de ani, se umpleau de strălucirea aceleiaşi admiraţii ce a încîntat inima regelui polonez din noaptea cînd, pentru a treia oară, oficial, smulgea florile de lămîiţe. Se vede treaba că regina fusese deosebit de frumoasă de nu s-a temut ca la nunta ei ochii privitorilor să admire mai mult fabulosul decor din rare obiecte de artă, decît strălucirea tinereţii sale.

Erau 350 de arrasuri, cea mai mare colecţie de acest gen din lume, în vremea aceea goblenuri lucrate la Arras, în Franţa, splendide ţesături decorative din fir de lînă colorată, de mătase, de aur şi argint cusute pe canavasuri grele, ele însîle adevărate opere de artă.

Din 1596 Polonia a devenit proprietar exclusiv al colecţiei de arrasuri, acestea fiind date cu strașnică pază sub ocrotirea Seimului şi sub directa veghe a vistiernicului coroanei. Fără consimţămîntul lui nici chiar regele nu se putea folosi de aceste arrasuri. Odată, la vreme de restriște pentru vistieria statului, în vremea războaielor cu Suedia, cînd Jan Kazimierz a amanetat arrasurile unui negustător bogat din Gdansk, o adevărată furtună a cutremurat Seimul. De atunci tezaurul acesta de artă,

declarat proprietate de stat, a fost dat cu o prudență și mai mare pe mîna monarhilor. Ultima dată arrasurile au fost expuse spre a da strălucire festivităților de încoronare a regelui Stanislav August, în anul 1764. Încăpute din nou pe mîinile regilor, arrasurile s-au tot împuținat, pînă cînd, în 1795, după cea de a treia împărțire a Poloniei, rechini mai mari și le-au disputat între ei. Cărate în Rusia țaristă ele au fost puse să împodobească palatele țarilor de la Gatcin și Palatul de Iarnă din Petersburg.

O sută douăzeci de ani comoara aceasta a peregrinat prin castelele țarilor ruși. În 1921, tînăra putere sovietică, la directa indicație a lui Lenin, a restituit comoara de arrasuri poporului polonez. Colecția pe care schimbul generațiilor aproape că o dase uitării a ajuns din nou la Wawel și a fost expusă în sălile castelului-muzeu unde, tot timpul dintre cele două războaie mondiale, a stîrnit admirație prin strălucirea și prin neobișnuita ei valoare artistică. Ea ajunsese să fie considerată una din cele patru mari colecții mondiale de acest gen. Numai muzeele din Viena, Madrid și Uniunea Sovietică se mai puteau făli cu astfel de podoabe.

Și totuși, din vîltoarea istoriei nu scăpaseră decît 130 de bucăți din splendida colecție de 350 arrasuri ale regelui Zygmund August. Între cele salvate se aflau cîteva țesături executate de maestrul Michel Coxnen (1499—1592) supranumit de contemporanii săi Rafael flamandul. Scene biblice, povestea potopului și a lui Noe, legenda turnului Babel, tablouri de vînătoare, imaginile unor animale exotice, motive ornamentale și flori, acestea erau subiectele tratate în goblenurile renașterii din Arras, a căror țesătură se vindea atunci pe greutatea egală în aur. Între ele, piese unice semnate de Van Tiegen, de Nicolas Logniers și de renumitul artist Pasquier Grenier.

În 1939 aceste arrasuri împreună cu alte obiecte de mare artă, picturi, obiecte de cult, steme și coroane regale, armuri medievale, numeroase vestigii legate de amintirea unor evenimente istorice importante pentru

cultura poporului polonez au fost ferecate și depuse la loc sigur. Se apropia ciuma cea mai neagră din istoria lumii și valorile geniului omenesc trebuiau salvate.

La 18 zile de la invazia fascistă în Polonia tezaurul de la Wawel a trecut granița Poloniei spre Romînia prin punctul Kuty.

Cînd Frank a ajuns la Wawel, unde s-a instalat cu fastul unui rege, n-a mai găsit operele de artă pe care căpeteniile de la Berlin și le disputaseră deja, anticipat, ca pe blana ursului din pădure. Ceea ce n-a reușit să captureze Frank, neîncoronatul rege al Poloniei cotropite, trebuia să-i pice în gheare lui Herr Fabritius, fostul amabasador al Germaniei hitleriste la București. Demnitarii profasciști ai Romîniei burgheze s-au declarat gata să înfăptuiască ordinul Berlinului, gîndind poate că de la ospățul zeilor crucii încîrligate le pică și lor o ciozvîrtă. Dar acțiunile lor n-au dat rezultate. Duse din loc în loc, transportate în adîncul nopții prin București, comorile Wawelului au ajuns la Constanța și, de acolo, îmbarcate pe vasul „Ardealul", au poposit, după mai bine de o lună și jumătate de peregrinări, la Marsilia. De aici, lăzile plumbuite au fost duse cu trenul la Aubusson și depozitate vreme de șase luni în magaziile întreprinderii Brequenić. Cînd linia Maginot cădea în sfărîmături sub șenilele „Tiger"-ilor fasciști, comorile Wawelului ieșeau din Franța prin Bordeaux, spre țărmurile Angliei. Ajuns pe malurile Tamisei, tezaurul cracovian poposea sub un cer brăzdat zi și noapte de stukassurile cu cruce încîrligată, semnul ciumei hitleriste. Și porumbeii din nou au trebuit să zboare. De astă dată pe bordul vasului „Bathory" care, traversînd oceanul într-un convoi puternic, a ancorat la 13 iulie 1940 în portul Halifax. De aici prin Montreal lăzile cu comorile din Wawel au fost depuse la Ottawa, capitala Canadei.

Și totuși, acesta n-a fost decît începutul odiseei comorilor scoase din Wawel. Au trecut anii, fiara fascistă a fost zdrobită în propriul ei bîrlog, Polonia s-a ridicat din ruine mai demnă și mai puternică decît oricînd.

Wawelul şi-a redeschis porţile pentru iubitorii de artă şi de istorie, dar comorile sale n-au mai putut face calea întoarsă. Celebrul altar al lui Wit Stwosz, cu care Herr gauleiter Frank a trebuit să se consoleze în lipsa tezaurului din Wawel şi pe care l-a expediat pe adresa personală a Führerului, a fost descoperit în 1946 în beciurile castelului din Nürnberg şi restituit Poloniei. În schimb comorile Wawelului, a căror adresă era binecunoscută întregii lumi, întîrziau să se mai întoarcă.

Parcă intrase în pămînt — şi într-adevăr, vreme de cîţiva ani, tezaurul acesta a fost ascuns în beciurile a două mănăstiri din Canada şi în seifurile băncii Montreal din Ottava — nimeni nu vroia să denunţe locul comorilor vehement reclamate de singurul lor stăpîn — poporul polonez.

La începutul anului 1945, guvernul burghez fugar al Poloniei, stabilit „în emigraţie" la Londra, a hotărît prin „ambasadorul" său în Canada Pan W. Babinski să împiedice întoarcerea comorilor din Wawel la locul lor de baştină, preferînd să le împartă în cîteva depozite tainice, ascunse sub numele unor persoane particulare. În felul acesta guvernul „patrioţilor" transfugi, în cîrdăşie cu cîţiva potentaţi canadieni, au hotărît să dispună cum vor crede ei de cuviinţă de comorile Wawelului. Şi ceea ce poporul reuşise să salveze de pe masa de pradă a fasciştilor acum era împărţit, deocamdată titular, între miniştrii burghezi ai Poloniei transfuge. Pan Babinski a devenit stăpînul tezaurului de care putea dispune după cum îl tăia capul. Nici că se putea să-i pice pe cap unui ministru „patrrrriot" o pleaşcă mai bună. Doar nu slăbea poporul dacă el se înfrupta din lucrurile ce aparţinuseră cîndva unor păcătoşi de regi care-şi trăiseră prea huzuritul trai şi îşi mîncaseră istoricul mălai.

În clipa cînd Legaţia polonă la Ottawa identificase ascunzătorile comorii răpite şi puse să mucegăiască prin beciurile mănăstirilor, tezaurul a dispărut. S-a stabilit atunci că o parte din obiecte a fost transportată în mănăstirea Hotel Dieu din Quebec. Cînd şi urma

aceasta a fost depistată şi cînd Legaţia polonă se pregătea să preia obiectele păstrate acolo, prea sfînta stareţă a mănăstirii a declarat că nu poate preda aşa nişte comori păcătoasei Polonie şi că acestea vor fi puse numai la dispoziţia preacucernicului enoriaş al mănăstirilor de maici canadiene, Pan Babinski. Şi din nou comoara a fost scoasă pe furiş şi transportată într-un camion de la abator spre alt loc de tăinuire. Faptul s-a comis sub ochii poliţiei federale canadiene şi cu acordul premierului de atunci al provinciei Quebec, un alt prea alintat enoriaş al mănăstirilor de maici canadiene, Dl. Duplessis.

Au fost necesari 15 ani de tratative între Polonia populară şi guvernul Canadian, 30 de note şi 91 de convorbiri diplomatice, nenumărate demersuri pe lîngă organizaţiile internaţionale, pentru ca tezaurul Wawelului ascuns la Ottawa să fie scos la iveală şi înapoiat Poloniei.

În momentul cînd această carte pornea spre tipar, în rada portului Gdinia intra, scoţînd sunete triumfătoare de sirenă, transoceanicul polonez „Bathory", acelaşi care, în urmă cu 20 de ani, a transportat spre Canada lăzile ferecate, evacuate din Wawel. Pe bordul lui se aflau comorile Cracoviei, splendidele arrasuri ale Jagellonilor îndelung aşteptate de pereţii goi ai castelului-muzeu Wawel.

Îmi închipui cît de mare le e bucuria celor ce din nou urcă colina Wawelului şi regăsesc acolo fala muzeului cracovian întoarsă acasă. Şi, fără putinţă de tăgadă, parcă aud cu urechile minţii cuvintele pe care mi le-ar spune bătrînul meu ghid :

— Acum să vii la noi, la Wawel, Pane !... Avem ce-ţi arăta !

Şi iarăşi aud heinalul cracovian, de astă dată răsunînd parcă mai victorios.

Săracul !

Cuvîntul acesta s-a auzit clar spărgînd încremenirea tăcerii secondată doar de zumzetul aparatelor de filmat şi de ţăcănitul declanşatoarelor fotografice. Deşi ceea ce se petrecea în faţa lui îi solicita toată atenţia, Jamier de la „L'Huma"... s-a întors brusc spre omul care-l rostise. Era confratele său de breaslă din Hamburg, sosit special la Varşovia pentru evenimentul la care asistam.

— Cum ?

— Păi nu vezi, dom'le, în ce hal e ?

— Şi îţi vine să-l compătimeşti ?

— Oameni sîntem !... Arată ca o...

— Ca o otreapă ! Asta vrei să zici, nu ?...

— Ca un învins... Şi de învinşi trebuie să ai...

— De ăsta ?

— Chiar şi de ăsta !

— La zid !

— Tăcere, domnilor !... Intră înaltul tribunal.

Adus pe sus, de subţiori, ca un paralitic, de către doi miliţieni urmaţi de o soră de caritate îmbrăcată în alb, acuzatul n-a apucat încă să se aşeze în fotoliul său. Un bătrînel mizer îmbrăcat în haine vechi, de sub care se vede cămaşa curată şi o cravată înmuiată de prea mult spălat. În picioare are ghete scîlciate, cu bombeurile scorojite, ridicate ca nişte vîrfuri de opincă, cu ciorapi cenuşii peste care îi cad pantalonii prea largi

pentru trupul supt, vlăguit. Are fața cenușie, o căutătură de animal încolțit în ochii albaștri de pură rasă ariană, gîtul stors, uscat, ca de curcă, părul cenușiu pieptănat peste cap. O mustață pleoștită îi dă feței un aspect de cumsecădenie, încît, întîlnindu-l pe stradă, l-ai putea crede un pensionar cu tabieturi sau un mărunt fermier prusac a cărei fermă decade o dată cu el.

Vocea judecătorului, sobră, pătrunsă de gravitate îl face doar să clipească absent ca și cînd nu despre el ar fi vorba :

— Deschid prima ședință a Tribunalului Voevodal din Voevodatul Varșoviei pentru dezbaterea cazului Erich Koch acuzat de crimele prevăzute de articolul 1 paragrafele 1 și 2 din Decretul datat la 31 august 1944, privitor la pedepsirea criminalilor hitleriști...

Era ziua de 20 octombrie 1958. Sentința urma să se pronunțe la patru luni și jumătate distanță, în 1959, după ce zeci de martori și-au făcut depozițiile și abia cînd s-au terminat de citit cele 12 volume groase care conțineau dovezile acuzării. Și acestea constituiau doar o parte din noianul documentelor cunoscute. La Staatsarchiv din Nürnberg unde s-au centralizat toate scriptele privitoare la procesele marilor criminali de război, pentru păstrarea documentelor a fost necesară instalarea unor rafturi care, puse cap la cap, au o lungime de 250 de metri. Undeva, pe unul din aceste rafturi se află și actele care îl acuză pe Erich Koch, fostul gauleiter al Prusiei Orientale și guvernatorul suprem hitlerist al Bielorusiei și Ucrainei Sovietice. Dar Herr Schäffer, ministrul justiției din Germania lui Adenauer, a socotit că numai „guvernului de la Bonn" i s-ar fi cuvenit să-l judece pe Koch. Contrar, n-a vrut să acorde nici un fel de sprijin vreunui alt tribunal. Cu alte cuvinte, nici prin cap nu i-a trecut să livreze documentele de la Nürnberg privitoare la Koch.

Din „fericire" capetele acuzării în procesul lui Koch se află în mîinile poporului polonez. În memoria sa, în arhivele sale, în groaznicele amintiri ale celor ce au trăit sub guvernarea „pupilei" lui Hitler din regiunile

poloneze anexate Prusiei Orientale. Tone întregi de documente privitoare la crimele lui Koch în Bielorusia și Ucraina se află în mîinile justiției sovietice. Deci cu sau fără cei 250 de metri cu documente din arhiva de la Nürnberg, cu sau fără suspinul confratelui de breaslă de la Hamburg „Săracul!", soarta lui Koch era pecetluită.

„Pupila" führerului n-a purtat întotdeauna ghete scîlciate și haine ponosite. I s-au pus și pentru proces la dispoziție cîteva costume din fosta sa garderobă, pantofi scumpi de șevro și cămașă cu guler tare. Le-a refuzat. Domnul Koch își are tactica lui. Și-a cerut pantalonii vechi, ghetele scîlciate, flanelul ros, cravata devenită cîrpă. Și totuși îi priveam cămașa albă, curată, spălată poate de mîinile unei femei poloneze. Opt ani și jumătate cît Erich Koch a stat în spitalul închisorii poloneze a fost îngrijit de o doctoriță evreică, femeie care, după cum a recunoscut chiar el, i-a salvat viața. Știința a avut de astă dată o misiune ingrată. Trebuia să fortifice trupul unui om condamnat înaintea tuturor bolilor de pe pămînt, de către oameni. Sentința era ca și cunoscută. Și totuși, omul acesta care își rezervase o existență morbidă, ceva între viață și moarte, trebuia mai întîi salvat, restabilit, pentru ca sfîrșitul să nu-i vină din partea vreunei justiții imanente, ci din partea judecății oamenilor, a acelora care au avut atît de suferit de pe urma criminalului.

Știința a fost pusă de astă dată exclusiv în slujba justiției. Orice doctor ar fi refuzat să-i acorde asistență celui care a patronat uciderea a patru milioane și jumătate de oameni. I-a fost dat însă călăului să-i fie ridicat tăiușul satîrului sub care el însuși își vîrîse gîtul tocmai de victima sa. Totul pentru această zi cînd Koch să-și ceară ghetele stîlcite și pantalonii vechi, și abordîndu-și masca unui mucenic ros de chinuri să se așeze pe fotoliul „comod" din boxa acuzaților, asistat de doi milițieni varșovieni și de o soră de caritate. N-a cerut pentru această zi nici vestonul croit „à la führer", nici

costumul alb cu svastică pe braţ „à la Goering“ şi nici nu a ţinut să-şi scurteze mustaţa pînă la „fluture“, mustaţa aceea care îl făcea să semene atît de frapant cu idolul său de la Berlin.

Se visa, nici mai mult nici mai puţin, decît „Ţar al Ucrainei“ şi pentru aceasta făcea totul ca să-i fie pe plac führerului. Îi imita ţinuta, mersul, îmbrăcămintea, frizura şi manierele. Îi „dezvolta“ sistemul de gîndire, lucru care îl ducea la croarea unor maxime savurate întotdeauna în cercurile ierarhiei superioare fasciste. El este autorul panseului nazist „mai bine să spînzur o sută de oameni în plus decît unul singur în minus“, atribuit de Hitler unui „încercat oştean al partidului“.

De „încercat“, a fost într-adevăr încercat.

Între procesele intentate de popoare criminalilor de război fascişti, procesul lui Erich Koch s-a înscris ca unul din cele mai răsunătoare. Prin timpul şi locul unde s-a desfăşurat, el a concentrat atenţia lumii întregi.

Fără îndoială că, dacă nu ar fi dispărut imediat după război, Koch s-ar fi găsit pe banca acuzaţilor alături de principalii criminali de război judecaţi la Nürnberg. Mai bine de 14 ani a supravieţuit Erich Koch dascălilor şi ciracilor săi prinşi prin vigilenţa popoarelor. Trei din subalternii săi, căpitanul SS Fritz Friedel, comisarul Paul Melzer şi căpitanul Waldemar Machal (fost şef al sinistrei „Komando 1005“ care în încercarea naivă de a şterge urmele asasinatelor de masă fasciste a deshumat şi ars peste 40.000 de cadavre) au fost condamnaţi la moarte în 1949. În timpul instrucţiei judiciare în Polonia, nebănuind că Erich Koch trăieşte încă, ei au făcut declaraţii care în procesul din 1959 s-au găsit între capetele de acuzare. În vremea cînd subalternii săi îl descriau în faţa judecăţii ca pe capul răutăţilor fasciste, Koch se ascundea, sub numele de Rudolf Berger, undeva în vestul Europei. Prins abia în vara lui 1949 de către jandarmeria britanică, el a fost judecat de Tribunalul de Extrădare de la Flensburg şi, cu toată atmosfera prielnică lui Koch (există deja guvernul Republicii Federale Germane şi tendinţa de a da „uitării“ crimele de

războiu), descoperindu-se cît de mari şi de grave îi erau crimele comise împotriva umanităţii, a fost extrădat şi pus în 1950 la dispoziţia justiţiei poloneze. Din acest moment începe prologul ultimului act al vieţii lui Koch. Pentru a prelungi acest act pînă la sfîrşitul firesc, Koch a recurs la o stratagemă care i-a reuşit timp de peste opt ani. Cu puţin înainte de începerea procesului, în celula lui a fost descoperit un ac cu ajutorul căruia criminalul de războiu îşi provoca hemoragii creîndu-şi o permanentă stare de slăbiciune. Dar jocul meschin i-a fost descoperit. Ex-gauleiterul Prusiei Orientale, al Bielorusiei şi Ucrainei, fosta mînă dreaptă a lui Hitler în aceste regiuni ale Europei, a păşit în sala de judecată fără prestanţă, cenuşiu ca un şobolan, mizînd în mod vădit pe impresionabilitatea tribunalului şi îndeosebi pe cea a corespondenţilor de presă străini — „săracul". Privindu-i făptura, aproape nimănui nu-i venea să creadă că acest om-reptilă cu chip de fermier ros de sciatică, cu respiraţia astmatică, cu privirea somnolentă, este faimosul gauleiter de altădată, ferocele germanizator al Ucrainei Sovietice (sub „administraţia" lui Ucraina a fost păgubită de aproape 3 miliarde ruble), infailibilul „curăţitor" de rasă şi creatorul celor mai „sigure" regiuni inundate de fascişti, omul pe teritoriile căruia, la Ketrzyn, Hitler a pus să i se construiască paranoicul oraş subteran din beton şi oţel, de unde a condus operaţiunile militare fasciste, pînă la eliberarea Poloniei de către Armatele Sovietice. „Săracul" nu era decît teribilul cirac al lui Hitler, omul despre care Rosenberg, ideologul fascist, afirma că ar fi cel mai potrivit comisar hitlerist pentru Moscova şi Leningrad.

Al 90-lea înscris în partidul nazist, Erich Koch a fost unul din principalii adepţi şi iniţiatori ai agresiunii asupra Uniunii Sovietice. Planurile lui au fost cuprinse în cartea „Das neue Ostpreussen" * apărută în 1935: „Poziţia noastră pe malurile Vistulei şi la Memel trebuie să fie consolidată. Ca şi teritoriile dunărene, cele

* Noua Prusie Orientală.

de pe malurile Vistulei trebuie să devină bastionul omului german în acțiunile sale viitoare din răsărit". După aprecierile buletinului din Hamburg al așa-zisei Asociații a băștinașilor din „Prusia Orientală", Koch poseda în 1943, după numai 15 ani de „guvernare" a Prusiei și doi ani de ocupație a Ucrainei Sovietice, 56 de întreprinderi industriale a căror valoare se ridica la peste 50 milioane de mărci. Gauleiterul fascist era pe atunci latifundiar cu ogoare întinse, pășuni și păduri. „Săracul" a fost proprietarul a două ziare fasciste la care hitleriștii de pe teritoriile sale erau abonați din oficiu. Avea o herghelie de cai arabi și o flotilă de nave comerciale.

În cursul administrației sale în ținuturile poloneze au fost exterminați 72 000 polonezi, iar alți 50 000 au fost trimiși în lagărele de exterminare. Din ordinul lui au fost uciși 200 000 de evrei și alți 200 000 au fost deportați în lagăre. În Ucraina, sub „guvernarea" sa au fost ucise peste 4 000 000 persoane, iar alte 2 000 000 au fost deportate la muncă forțată în Germania. Pe teritoriul Ucrainei „săracul" a organizat 45 de lagăre de concentrare.

Hitler îl învestise cu puteri depline. Erich Koch, „șeful administrației civile — decreta Hitler la 15 august 1941 — îmi este subordonat direct și primește instrucțiuni de la mine. Pe baza lor trebuie să aplice o administrație care să funcționeze bine. Are dreptul să creeze norme juridice prin dispoziții date de el". Și Koch a „creat". A tăiat, a spînzurat, și-a stropit drumul pe care a trecut, abundent, cu sînge. A făcut-o nu îmbrăcat în pantaloni vechi și cu ghete scîlciate în picioare, ci cu mănuși fine și guler alb. Cu „demnitate". La Königsberg, în vreme ce îi prindea de rever insigna de aur a partidului nazist, Hitler a rostit : „Tot ce s-a realizat în Prusia este meritul lui Koch".

Acum e jalnic, terfelit ca o otreapă. Sinistră rămășiță a hidoșeniei hitleriste, Erich Koch a constituit în procesul de la Varșovia mai mult un simbol decît o „personalitate". În patru luni și jumătate de judecată, o

galerie de peste 60 de martori ai acuzării s-au perindat la bară. Pe adresa Tribunalului din Varşovia au sosit mii de scrisori, iar zecile de mii de documente cuprinse în actul de acuzare au umplut o duzină de volume groase. În acest răstimp Erich Koch a depănat tot ce şcoala celei mai josnice meschinării îl învăţase. A negat, a flatat judecătorii polonezi pentru ca apoi să le conteste dreptul de a-l judeca, a mimat suferinţe şi înduioşări, a recurs la toate maşinaţiunile posibile pentru a prelungi cît mai mult procesul, sau a dormitat absent, pentru ca din moment în moment să izbucnească vehement, gata să respingă dovezile zdrobitoare ale martorilor. A dormitat îndeosebi atunci cînd s-a vorbit de masacrele în masă din regiunile Bialystok şi Ciechanow, a dormitat nevoind să audă, pentru că aşa cum declarase, în tot timpul „funcţionării" sale în regiunile ocupate, pasămite nu a auzit nici o împuşcătură trasă din ordinul său.

Dar în urma trecerii sale prin Polonia, Bielorusia şi Ucraina, au rămas în sat la Grabowka un cimitir cu 16 000 de împuşcaţi, la Novosiolki 4 000 de morminte, la Biacziezki o cruce de fier care anunţă că în acest loc au fost asasinaţi 3 000 de polonezi, iar pe pămîntul Podlaskului mormintele comune a 22.000 oameni împuşcaţi.

Koch cere cuvîntul:

„Nu mă simt vinovat... Am învăţat să respect poporul polonez... (abia în închisoare! — n.n.). Nu am ştiut nimic despre aceste crime. Am aflat despre ele abia în timpul instrucţiei de extrădare, la Hamburg..."

Să-i amintim ceva: la 5 martie 1943 Erich Koch a rostit la Kiev o cuvîntare: „...Vom exploata această ţară pînă la ultima rămăşiţă. Nu am venit aici pentru a stăpîni filantropic, ci pentru a-l ajuta pe führer... Sîntem un popor de stăpîni şi trebuie să fim convinşi că cel mai din urmă german este din punct de vedere rasial şi biologic de o mie de ori mai preţios decît populaţia locală..."

Varşovia 1939

Monumentul eroilor ghettoului Varşovian

Palatul Culturii din Varşovia

Varşovia 1960

Aceşti oameni nu mai trăiesc. Din ordinul lui Koch au fost împuşcaţi sub zidurile cetăţii Ciechanowsk din Polonia

Astfel arăta Koch în februarie 1959 în timpul procesului de la Varşovia

În cea de a treia zi a procesului, după citirea actului de acuzare, Erich Koch nu şi-a recunoscut vina. S-a apărat. Într-a şaptea zi, cu un cinism fără pereche, el a încercat să apere cea mai bestială organizaţie politică şi militară din istorie — fascismul. I-a acuzat apoi de situaţia sa pe cei ce l-au extrădat. Mai tîrziu, Koch a declarat incompetenţa tribunalului polonez de a-l judeca. La Hamburg adresase un apel ofiţerilor britanici care făceau parte din completul de judecată, cerîndu-le să nu-l predea „polonezilor barbari care-l vor ucide fără judecată, ci mai bine să fie judecat în mod obiectiv de către autorităţile britanice." La Varşovia, Koch a acuzat tribunalul din Hamburg încercînd cu meschinărie să-i flateze pe judecătorii polonezi. Ar fi vrut probabil Her Koch, gauleiterul — călău al Prusiei şi Ucrainei — să fie judecat de vreunul dintre tribunalele Bonn-ului din care fac parte nu mai puţini de 600 foşti ofiţeri SS-işti şi înalţi funcţionari hitlerişti. 153 din aceştia sînt procurori şi 149 judecători. Nu mai puţin de 93 sînt directori sau preşedinţi ai tribunalelor şi curţilor supreme ale Landurilor vest-germane. Lor ar fi vrut să le încredinţeze Koch soarta sa. Dacă ar fi ajuns acolo, ar fi putut aspira la candidatura pentru cel de-al şaselea loc în Spadau sau poate chiar pentru carnetul de pensionar al cancelariei de la Bonn.

Dar judecata s-a făcut.

Jamier de la „L'Huma"... cel care atunci, în prima zi a procesului, cînd fantoma fascismului a pătruns în sala Tribunalului varşovian o dată cu epava lui Koch, a aruncat în faţa compătimirii cu cuvintele grele „La zid !", îmi explică :

— În ziua aceea am împlinit 28 de ani. Sînt născut la 20 octombrie 1930. Tatăl mi-a murit la Auschwitz. Sînt în partid de la 18 ani. Ştiu, e greu să pronunţi cuvîntul moarte atunci cînd îţi trăieşti ziua naşterii. Şi totuşi, de-o sută de ori de-ar mai trebui, în orice zi ar fi nevoie, aş răspunde compătimirii josnice în faţa progeniturilor fascismului prin aceleaşi cuvinte :

La zid !

Omul în uniformă de feroviar a împins ușa cu mișcări stînjenite. Ducea sub braț, strîngîndu-l între cot și șold, deoarece mîna nu-i ajungea să-l cuprindă pînă jos, un tablou învelit în hîrtie de ziar, legat cu sfoară. In sala cu desenatori în halate albe, care lucrau concentrați asupra planșelor lor, nimeni nu i-a acordat vreo atenție. Feroviarul s-a uitat împrejur, a măsurat pereții încărcați cu planșe și, zărind în capătul sălii, lîngă un mic cabinet cu pereți de sticlă, în care se afla un singur birou și un singur om — probabil directorul — cîțiva oameni, îmbrăcați în haine de stradă și așezați pe scaune de-a lungul peretelui, s-a apropiat de ei:

— Aici e?

— Cu anunțul din „Express"?

— Da, cu anunțul.

— Aici.

El era al patrulea. S-a așezat pe ultimul scaun, sprijinindu-și tabloul cu marginea de jos pe bombeurile bocancilor prăfuiți. Era liniște și răcoare ca în biserică. Se auzea doar fîșîitul planșelor, alunecușul riglelor, al creioanelor și compaselor. Primii doi, dintre cei așezați lîngă peretele de sticlă, discutau în șoaptă, unul arătînd cîteva schițe a căror hîrtie îngălbenită le trăda de departe vîrsta, celălalt răsfoind în fața vecinului un teanc de vederi varșoviene dinainte de război. Directorul vorbea cu o bătrînică de modă veche, îmbrăcată din cap

pînă în picioare în negru, cu dantele la borul pălăriei pe care sălășluiau două rîndunele cu aripile tocate de molii. Bătrînica vorbea repede, dînd din mîini și bătînd cu un deget osos în cartoanele înșirate pe biroul directorului, iar acesta, cu un zîmbet de stînjeneală pe față, ridica într-una din umeri.

Primii doi din șir continuau să discute, dar acum nu mai vorbeau în șoaptă, ci destul de tare, așa că puteau fi auziți de toți ceilalți. Omul cu schițele îngălbenite spunea ceva despre trecut, despre artă, despre cultul frumosului care, pasămite, a apus definitiv, fiind înlocuit de gustul searbăd al utilului.

— Mie-mi spui, Pane? i se adresă vecinul și în ochi i se putea citi că fusese cu totul cîștigat de discuție. Era un om trecut de cincizeci de ani, slab, înalt, cu o chelie lunguiață, ca o clătită lipită în lungul creștetului. Mie-mi spui? Adio, artă! O cunosc, doar pe mine arta m-a mîncat, Pane. Ei i-am închinat viața, din ea mi-am scos pîinea, așa că ce să mai vorbim? Prinții și nobilii s-au dus? S-au dus! Nici mari avocați nu mai există, nici escroci internaționali... Țin minte un diplomat dinainte de război, avea trei case și trei prietene; pe fiecare am aranjat-o.

— Prietenele?

— Nu, frate, casele... Lux a-ntîia... Artă!... Ăla știa să prețuiască frumosul! Sau Pazdzierski, cel cu crema „Halina"! După urma lui tot mai puteai cîștiga un ban... Dar astăzi? Astăzi a rămas crema „Halina", dar nu mai există Pazdzierștii!

— Eh, Pane, ce să-i faci? La drept vorbind, escrocii n-au dispărut, doar că ăștia nu simt nevoia de artă... Ba și avocați s-ar găsi, numai că ăștia nu prea mai au bani...

— Îmi dați voie? Vorbim și nici nu ne cunoaștem... Lepian Grațienko, știți pe Krakowskie, firma cu conservarea obiectelor de artă, lipitul porțelanurilor și restaurarea tablourilor... Grațienko, casa aia, Pane, cu un singur etaj din dreapta statuii lui Kopernik!?

— Mă bucur. Dubrewicz, îndrăgostit de artă şi... varşovian... Strînse mîna chelului şi continuă sentenţios : cum vă spuneam, sînt convins că epoca atomică nu inspiră ataşamentul pentru bunurile materiale. Epoca spaţiului locativ poartă în sine spectrul devastării interioarelor şi mobilelor, distrugerea obiectelor de valoare artistică !

— Exact, Pane Dubrewicz ! Varşovia de azi înseamnă oameni noi. Tînăra generaţie nu simte nevoia frumosului, nu se pricepe la lucrurile de artă. Oamenii veniţi de la ţară au alte criterii artistice, de cele mai multe ori de neacceptat.

În clipa aceea, directorul o conduse pe bătrînică pînă la uşa cabinetului său de sticlă şi îl invită pe omul chel. Discuţia dintre cei doi se întrerupse. Feroviarul le ascultase schimbul de replici cu condescendenţa plină de rezervă pe care întotdeauna o simţea faţă de intelectualii rafinaţi, priceputi la ceea ce el abia intuia. În acelaşi timp, îi venea însă să li se amestece în vorbă, să le zică ceva greu, jignitor, deoarece instinctiv se simţise vizat de ei atunci cînd vorbiseră despre oamenii de azi. Nu ştia ce le-ar fi spus, nu-şi pregătise încă o replică, dar intenţia de a le răspunde continua să-l preocupe şi după ce primul din ei trecuse în camera directorului. Îşi depănă gîndurile căutîndu-l pe cel mai iscusit dintre ele, pe care să li-l arunce în faţă cu vorbe nealese. Dar îi era ciudă că nu găseşte nimic şi mai ales că, aşa cum i se întîmpla aproape întotdeauna, avea să-i vină răspunsul potrivit abia cînd va coborî scările în stradă şi cînd, desigur, va fi prea tîrziu.

L-a smuls din preocupările acestea vecinul de scaun, un tînăr după înfăţişare student, care l-a întrebat pe feroviar dînd cu familiaritate un bobîrnac în hîrtia în care acesta îşi învelise tabloul :

— Un tablou ?

— Da !

— Portret, peisaj ?

— Un peisaj...

— Amintire de familie ?

— Nu, de război.

— Și credeți că o să-i intereseze?

— Poate...

— Știți, tablourile nu sînt niciodată prea precise în redarea detaliilor arhitecturale. E clasic ori contemporan?

— Cum?

— Zic este așa, mai vechi sau e pictat în vremea noastră?

— Nu știu! Mie-mi place... E ca nou. Uneori îl privesc ceasuri întregi, fără să mă plictisesc. Nu m-am întrebat niciodată dacă este clasic sau nu...

— Și se potrivește la tema lor?

— La „temă"?

— Da, doar ați venit pentru anunț?

— Din „Express"!

— Anunțul avea o temă precisă.

— Casa Stanislavski, pe Vistula... Nu?

— Exact!

— Atunci se potrivește... Sînt mai multe; între ele și casa Stanislavskilor.

— Cine l-a pictat?

— Cine? După nume un italian... Unul...

Feroviarul n-a mai pronunțat numele pictorului. Chiar în clipa aceea ieșea din cabinetul directorului „îndrăgostitul de artă" strigînd:

— Țineți minte, directore! Modestele mele servicii vă pot fi de un real folos. Nu uitați: de naționalitate nu sînt polonez, ci varșovian! Așa că pentru tot ce vă interesează în legătură cu mica mea patrie dinainte sau după distrugere, solicitați-mă!

— Deocamdată, v-am spus: casa Stanislavski. Este lucrul care în momentul de față ne preocupă cel mai mult. Dacă ne veți găsi ceva, vă vom fi recunoscători. Și, grăbit, directorul făcu semn studentului să intre.

Feroviarul a rămas singur. Rama grea îi turtea degetele picioarelor, dar omului nu-i venea să pună tabloul pe parchet. Încerca să-și dea seama dacă tabloul lui era „clasic" sau „contemporan". La asta nu găsea decît

acelaşi răspuns: lui îi plăcea, ba mai mult decît atît, îi provoca bucurie, mulţumire. Era ca o muzică preferată care evocă locuri natale. A încetat să se mai frămînte cu întrebarea pusă de student, socotind că anunţul nu cerea să fie numaidecît clasic sau contemporan. Laconic, ca orice anunţ de mică publicitate, cel publicat de „Expresul de seară" nu cuprindea decît atît: „Centrul de arhitectură, reconstituire şi sistematizare a oraşului Varşovia caută gravuri, fotografii, schiţe, desene, tablouri din orice epocă, reprezentînd casa Stanislavski de pe faleza Vistulei, distrusă de fascişti în 1944. Cei ce posedă astfel de documente sînt insistent rugaţi a vizita Centrul".

A citit anunţul maşinal, mai mult din obişnuinţa cu care citea tot ce-i cădea sub ochi din coloanele ziarului preferat, pe care şi-l cumpăra după-amiaza, la ieşirea din depou. În anii de după război mai citise astfel de anunţuri publicate de ziare şi ştia că cele cerute erau necesare pentru reconstrucţia unor case, palate şi clădiri publice de mare valoare arhitecturală, distruse pînă în temelii de fascişti şi ale căror planuri fuseseră pierdute. A ridicat din umeri neputincios. Doar seara tîrziu, în clipa cînd a stins lumina, în acea fracţiune de secundă, cînd, ca totdeauna, înainte de răsucirea comutatorului, se uita în cameră mai ales pentru a vedea drumul spre pat, a observat că acolo, pe pînza tabloului prins deasupra patului, se afla casa Stanislavski şi o bună parte din faleză. Ştia amănuntul acesta de mult, tabloul îi era drag, îi cunoştea fiecare amănunt dar, lucru ciudat, cînd a citit anunţul nu s-a gîndit la tabloul său, iar acum, privindu-l, nu-şi mai amintea unde anume, recent, i s-a vorbit, a auzit sau a citit ceva despre casa Stanislavski? S-a culcat, dar nu a putut adormi. Căuta în minte un amănunt de care să se poată lega pentru a-şi aminti, dar orice încercare îi era searbădă, ca atunci cînd, după ce pleca să caute un anumit lucru în curte sau în camera vecină, ajuns acolo, uneori uita pentru ce a venit şi orice încercare de a-şi aminti îi era zadarnică. Pentru a-şi alunga obsesia, a încercat

să se gîndească la altceva. Dar tabloul cu întrebarea sa îi revenea în memorie cu insistență și nu-l mai părăsea.

Îl păstra din 1944, din timpul răscoalei varșovienilor și a nimicirii metodice a Varșoviei de către fasciști. Avusese sarcina să transmită detașamentelor din cartierul Wola direcția de retragere și să părăsească orașul o dată cu rămășițele acestuia. A ajuns acolo, a transmis ordinul, dar nu a plecat cu ei. Abia spre seară, cînd nemții au trecut la distrugerea organizată a orașului, stradă cu stradă, casă cu casă, a hotărît să plece din oraș spre a se salva. Trecînd prin curți, sărind ruine fumegînde, nici nu a băgat de seamă cînd i s-a alăturat un alt fugar, om de peste cincizeci de ani, cu haine negre și cu pălărie, pătate de funingine și moloz, înalt, slab, cu fața pămîntie pe care i se întipărise o expresie plină de disperare.

— Varșovia, domnule... Varșovia noastră... Pînă mai există, priviți-o...

Cu cuvintele acestea i s-a alăturat și, cît a mers cu el, numai pe ele le-a repetat, ca un nebun. Era neînarmat, ducea o cutie de pălării prinsă la spate cu sfoară, ca un rucsac, în mîini ținea un tablou învelit într-un cearșaf murdar. Tabloul acesta îl încurca mult la mers dar, în schimb, ori de cîte ori auzea bubuitura vreunei explozii, șuier de bombă sau de obuz, și-l punea în cap ca o pavăză și se pitula sub el ca sub cel mai de nădejde adăpost. L-a culcat la pămînt un glonte rătăcit, în piața Narutowicz, înainte ca feroviarul să afle cine era, cum îl chema și de unde venea. Crezîndu-l rănit, feroviarul l-a ridicat și l-a sprijinit de un zid. Se înserase. Tavanul de fum ridicat peste oraș era luminat de pălălaia Varșoviei incendiate. Ultimele cuvinte ale muribundului au fost tot despre Varșovia.

A murit parcă fără să știe ce se petrecea cu el, în momentul în care feroviarul smulgea cearșaful murdar pentru a-i lega pieptul însîngerat. Atunci, în coșmarul de fum, explozii și flăcări, feroviarul s-a trezit în față cu un colț din vechea și frumoasa Varșovie.

Şi a înţeles că omul mort fusese unul din acei varşovieni legaţi cu trup şi suflet de oraşul natal, pe care în cele mai groaznice clipe nu l-au părăsit. A luat tabloul cu el şi ani de zile l-a purtat pretutindeni, în cabina locomotivei cu care a cutreierat toată Polonia, în vagonul-cămin — prima locuinţă de după război, în subsolul unui bloc pe jumătate prăbuşit unde, prin 1947, îşi „organizase" o cameră, în căsuţa pe care apoi şi-a construit-o nu departe de depou, lîngă Gara de Est. Tabloul i se părea că este o fereastră spre Varşovia dinainte de război şi, deşi prin fereastra aceea nu se vedea decît un colţ din fostul cartier aristocratic, unde el nu călcase decît prea rar, ghicea restul oraşului, Vistula, străzile cartierului natal, dincolo de marginile pînzei luminoase.

— Tovarăşe !... Mă auziţi ?... Aţi adus ceva în legătură cu anunţul din „Express" ?

Feroviarul s-a trezit buimac. Aţipise. Greutatea tabloului îi amorţise degetele picioarelor. Îl mişca de umăr directorul.

— Veniţi probabil din cursă, obosit frînt, nu ?

Şi-a amintit că noaptea trecută găsise legătura dintre imaginea din tabloul său şi anunţul citit în ziar. A venit cu el imediat după ieşirea din serviciu. Directorul l-a invitat în cabinetul cu pereţi de sticlă şi l-a ajutat să despacheteze tabloul. În faţa pînzei a rămas mut, apoi s-a repezit la birou, şi-a pus ochelarii, a cercetat pînza cu ochi de cunoscător, l-a măsurat pe feroviarul care îi urmărea fiecare mişcare cu o gravitate nelipsită de stînjeneală şi, pe neaşteptate, a deschis uşa şi a strigat spre sală :

— Domnilor, s-a găsit Canaletto !... Îl am aici !

Desenatorii şi-au lăsat lucrul şi au dat buzna în cabinetul directorului. Nu au avut loc cu toţii. Directorul a scos tabloul în sala mare şi l-a aşezat pe un şevalet în bătaia luminii.

— E într-adevăr un Canaletto !

— V-am spus doar că există. Înainte de război s-a aflat într-o colecţie particulară, apoi a dispărut.

— De unde îl ai, tovarăşe?

Toţi ochii s-au întors spre feroviar. Omul stătea stingher la o parte, bucurîndu-se în sinea lui de bucuria ce o pricinuise oamenilor cu tabloul său.

— De la un necunoscut... Din timpul răscoalei. Nu ştiu nimic despre el. Dar cred că de naţionalitate era, aşa cum a spus cineva aici mai devreme, nu pur şi simplu polonez, ci varşovian... Dar unul adevărat. A murit vorbind despre Varşovia...

— Şi unde l-ai ţinut pînă acum?

— La mine... Adică la noi... În vagonul-cămin... Întorcîndu-ne dintre ruine, îl priveam, şi vedeam Varşovia aşa cum a fost înainte... Ziceţi că e Canaletto? Desigur, un pictor mare...

— Un veneţian de acum două sute de ani. Un pictor renumit, care a pictat cele mai frumoase oraşe ale Europei, şi a pictat tot ce avea capitala noastră mai mîndru. Pînă la război, tablourile lui au avut pentru noi numai o valoare artistică. Cînd am început reconstrucţia şi mai ales cînd ne-am pus în gînd să refacem totul aşa cum a fost mai înainte, ba mai frumos, Canaletto ne-a fost de mare folos. Multe palate şi pieţe nimicite pînă la temelii nu-şi mai păstrau planurile; faţadele caselor ne rămăseseră doar în amintire, culorile, proporţiile detaliilor ornamentale nu mai puteau fi restabilite cu precizie. Şi atunci ne-a venit în ajutor Canaletto. În tablourile lui am găsit ceea ce căutam... După ele am reconstruit numeroase case din Piaţa oraşului vechi, Palatul Lubomirski, strada Miodova, biserica Sf. Anton şi altele. Tabloul adus de dumneata e tocmai ceea ce căutam, deşi, ţi-o spun sincer, nu aveam nici o speranţă că va mai fi regăsit.

— Înseamnă că vă e de trebuinţă?

— Desigur. Auzi întrebare? Sîntem gata să cădem la învoială.

— Să cădem la învoială? Cu ce?

— Condiţiile dumneavoastră de vînzare?

— De vînzare? Nu-l vînd... Îl dau... Îl cedez...

Directorul îl bătu pe umăr, zîmbindu-i ca un vechi prieten :

— Va fi pus la muzeu, lîngă celelalte tablouri ale lui Canaletto.

— Mă voi duce chiar mîine, după cursă, să le văd.. Dar o condiție tot am.

— Care?

— Îmi dați în schimb o copie... Se poate face, nu? O copie pe care s-o facă un meșter bun... Știți, mi s-ar părea casa pustie fără el. M-am obișnuit să-l privesc, mai vin la mine și prieteni, tot feroviari, unii îl știu de cînd îl țineam în vagonul-cămin... Mi-ar fi tare greu fără el!

CUPRINS

Acolo unde a fost asasinată Pasărea Fenix	5
Paranoia în beton armat	23
O destăinuire	36
Miracolul Varşovian	39
Dialoguri la Nova Huta	46
La Dolny lîngă Wroclaw	53
Ultimele crizanteme	58
Oameni urgent căutaţi	62
Tablouri Sileziene	77
Interludiu cracovian	87
Ultima aventură a cavalerului teuton	94
Pragul	105
Comorile Cracoviei	123
La zid !	134
Varşovia lui Canaletto	142

Redactor responsabil : C. MĂCIUCĂ
Tehnoredactor : C. VULCĂNESCU

Dat la cules 21.02.1961. Bun de tipar 24.04.1961. Apărut 1961. Comanda nr. 4122. Tiraj 15 210. Broşate 14.080+Legate 1.130. Hîrtie semivelină de 65 g/m², 840×1080/32. Coli editoriale 9,2. Coli de tipar 9,5. Planşe 8 .A. 01070 C Z. pentru bibliotecile mici 8 (R).

Tiparul executat sub com. nr. 10.351 la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. Stalin", Piaţa Scînteii, Bucureşti — R.P.R

Lei 6,30

În aceeași colecție
au mai apărut:

DUMITRU CORBEA	De peste țări și mări
VIRGIL DĂNCIULESCU	Prieteni de departe
NICOLAE MORARU	În lumea contrastelor
N. N. MIHAILOV	De la Polul Nord la Polul Sud
SERGHEI OBRAZȚOV	Londra
BORIS POLEVOI	Impresii din America
MÎNZU RADIAN	Itinerar coreean
HORIA STANCU	Călătorind prin țările nordului
ALEXANDRU ȘIPERCO	Note de drum

Lei 6,30